

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

102374

5

2456

124

B

~~115~~

124

Qv.

Z-105

IZDALA IN ZALOŽILA „GORIŠKA ZVEZA GOSPODARSKIH
□ □ □ □ ZADRUG IN DRUŠTEV“ V GORICI □ □ □ □

VTISI S PRVEGA ZADRUŽNEGA SHODA NA DUNAJU □ L. 1906

Z OZIROM NA SLOVENSKO
□ □ ZADRUŽNIŠTVO □ □

NAPISAL □ □ SVETOSLAV PREMROU
VODJA IN REVIZOR „GORIŠKE ZVEZE
GOSPODARSKIH ZADRUG IN DRUŠTEV“
□ □ □ □ V GORICI □ □ □ □

TISKALA „NARODNA TISKARNA“ V
□ □ □ □ GORICI 1907 □ □ □ □

124

124

VTISI S PRVEGA
 ZADRUŽNEGA SHODA NA
 DUNAJU L. 1906

Z OZIROM NA SLOVENSKO
 ZADRUŽNIŠTVO

NAPISAL SVETOSLAV PREMROU
 VODJA IN REVIZOR „GORIŠKE ZVEZE
 GOSPODARSKIH ZADRUG IN DRUŠTEV“
 V GORICI

2456

124

1906
 SIMON GREGORČIČEVA

JAVNA LJUDSKA KNJIŽNICA

V LJUBLJANI

IZDALA IN ZALOŽILA „GORIŠKA
 ZVEZA GOSPODARSKIH ZADRUG IN 2
 DRUŠTEV“ V GORICI

1023 fm

E pluribus unum!

102374

FLC 10.9.69/1951

Vsebina.

Predgovor — zagovor	1
-------------------------------	---

Prvi avstrijski zadružni shod. Pristop.

Opis razvoja zadružništva na Nižjeavstrijskem. Zadružno šolstvo. Zadružni skupni nakup in skupna prodaja. Konsumna društva. Izgube pri zadrugah z omejeno zavezo. Državna osrednja zadružna blagajna. Priznanje pupilarne varnosti raiffeisenskim posojilnicam. Ogljed nižjeavstrijske vinarske zadrage in mlekarne. Temeljna načela za poslovanje skladiščnih zadrug. Izkušnje glede ustanovitve in poslovanja vinarskih zadrug. Načela za zadružni mlekarski obrat in zadružno prodajo jajc. O obdačbi in plačevanju neposrednih pristojbin. Vojaška dobava. Članstvo občin pri hranilnicah in posojilnicah. Umaknitev referata o odnošajih med poljedelskimi in obrtnimi zadrugami. Interesno zastopstvo v državnem železniškem svetu. Sklep

3

Vtisi s prvega zadružnega shoda.

I. Značaj solidarnosti shoda?

12

II. Nekaj o namenu poljedelskega zadružništva: Povdarjanje poljedelskega značaja tega shoda. Odklopitev predloga o konsumnih društvih. Smotri poljedelskega zadružništva. Bitstvo poljedelskega kredita. Važnost obratnega kapitala. Gojitev personalnega kredita po raiffeisenskih posojilnicah. Izboljševanje poljedelskega proizvodjanja. Važnost zadružne organizacije za nakup in prodajo. Program poljedelskega ministrstva glede pospeševanja poljedelskega zadružništva. Zadruga in trgovski stan. Naš program za nadaljni razvoj zadružništva

13

III. Ali ima slovensko zadružništvo poljedelski značaj? Statistika o stanju slovenskega zadružništva s posebnim ozirom na gospodarski značaj zadrug. Slovensko posojilništvo

Stran.

in njegove struje. Raiffeisenovke in njihov spoj z nabavo kmetijskih potrebščin. Tozadevni nazoni vladnega programa glede pospeševanja poljedelskega zadružništva. Razvrščenje obstoječih gospodarskih zadrug na Slovenskem po njihovi gospodarski nalogi. Naše stališče glede konsumnih zadrug. Razvoj konsumnih zadrug na Slovenskem. Obrtno zadružništvo. Potreba značilnejše poljedelske smeri v slovenskem zadružništvu

18

IV. O mlekarstvu s posebnim ozirom na slovenske razmere. Statistika mlekarskega zadružništva v Avstriji. Razvoj mlekarskih zadrug na Slovenskem. Nedostatki ustroja in poslovanja teh zadrug. Kerblerjev predlog glede mlekarskih zadrug na I. avstrijskem zadružnem shodu. Podatki statistike o višini deležev, o vrednosti stavbenih naprav in oprav. Kakovost obrata slovenskih mlekarskih zadrug. Dobava in donosnost mleka pri slovenskih mlekarnicah. Stalnost obratovanja. Potreba posebne centralizacije mlekarskih zadrug. Organizacija nižjeavstrijske mlekarne na Dunaju. Njen uspeh. Gorenjeavstrijska centralna prodajna zadruga za čajno maslo v Schärdingu. Deželne in državne podpore. Mlekarsko zadružništvo na Ogrskem in Danskem. I. Mlekarski shod na Dunaju. Ustanovitev stalnega mlekarско-gospodarskega odbora na Dunaju. Sklep tega odbora glede centralizacije mlekarskega zadružništva v celi državi. Predlog za spremembo zadružnega zakona. Mednarodna mlekarska zveza

24

V. Zadružna izobrazba. Socialni in etični pomen zadružništva. Vpliv na splošne gospodarske razmere. Izločitev posredne trgovine. Vpliv zadružništva na tehnično izobrazbo. Referat I. Seidlaka o zadružni izobrazbi. Tozadevni sklep zadružnega shoda. Sklepi III.

slovenskega katoliškega shoda v Ljubljani v zadevi tehnične in socialne izobrazbe kmetovalstva 40

VI. Zlaganje in zaokroževanje zemljišč. Ogled vabavske doline, skladiščne zadruge v Spodnjem Gänserdorfu in komasacij v Stripfingu in Weikendorfu. Gospodarski vpliv teh komasacij. Konfiguracija polja v slovenskih pokrajinah. Razvoj kmečkih zakonov v Avstriji. Zlagalni zakon in zakon glede očiščenja gozdnih enklav. Deželni zakoni k okvirnemu zlagalnemu zakonu na Slovenskem. Ugodnosti zemljiških zložitov. Zamenjave, konsolidacije, komasacije, osamotenja. Zložitveni postop. k. 46

Organizatorični vtiski s I. zadrúžnega shoda na Dunaju (Analogija zveznega vprašanja v Nemčiji in na Slovenskem)

Reprezentativna važnost I. zadrúžnega shoda na Dunaju. Zadrúžništvo v Avstriji. Splošna zveza poljedelskih zadrug na Dunaju. Edinstveni nastop slovenskega zadrúžništva na zunaj mora povzročiti tudi konsolidacijo na znotraj. Razvoj zvezne organizacije na Slovenskem je v marsičem podoben onemu na Nemškem. Vsepeh prisposabljanja je določena analogija. 62

Zgodovina nemškega zadrúžništva. (Razvoj Schulze-Delitschevega zadrúžništva.) Pojav modernega zadrúžništva na Angleskem in Francoskem. V. A. Hubert. Schulze-Delitscheve prve surovinske zadruge in posojilnice. Organizatorični duh Schulze-Delitscha. Vpliv Schulzeja na nemški zadrúžni zakon. Ustanovitev Osrednje dopisovalne pisarne. Shoda v Halle %/S in v Mainzu in ustanovitve Splošne zveze nemških pridobitnih in gospodarskih zadrug. Organizacija te zveze. Podzveze. Splošna zveza ne stremi za osredotočenjem denarne sporavnave. Enake nazore ima slovensko zadrúžništvo Schulze-Delitschevega sestava. Nemška zadrúžna banka Sörgel, Parisius & Co. v Berlinu 65

(Razvoj poljedelskega zadrúžništva.) Zadrúžništvo Schulze-Delitscheve osnove ne odgovarja kmečkemu značaju. Razlika med osnovo Schulze-Delitscha in ono Raiffeisena ne leži toliko v organizacijski obliki, pač pa v smotrih. Delovanje Raiffeisena. Raiffeisenove misli o teritorialni centralizaciji zadrúžništva. Brezvspešna ustanovitev Poljedelske generalne banke.

Spor med pristaši Schulze-Delitscha in Raiffeisena. Odpor proti Raiffeisenovim kreditnim zadrugam v Avstriji ovira zaenkrat uvedbo teh zadrug v naši državi. Spor v Nemčiji da Raiffeisen drugi pravec v vprašanju zadrúžne centralizacije. Ustanovitev Poljedelske osrednje posojilnice in Zadrúžne zveze v Neuwiedu. Tvrdka Raiffeisen & Cons. prevzame trgovski del poslovanja. Vpeljava podružnic pri neuwiedski centrali. Stremljenje za decentralizacijo. Reorganizacija Generalne zveze poljedelskih zadrug. Vrednost lokalne organizacije. Odcep hesenskih, vestfalskih in drugih zadrug od Raiffeisenove organizacije. Vzroki odcepa in upliv Schulze-Delitschev na odcep. Ustanovitev društva poljedelskih zadrug na Nemškem. Presnova tega društva v Državno zvezo nemških poljedelskih zadrug. Ustanovitev Poljedelske zadrúžne banke. Poskusi za združevanje Državne in Neuwiedske zveze. Sporazum obeh zvez in program združevanja. VI. Kongres mednarodne alijance povzroči ustanovitev Mednarodne zveze poljedelskih zadrug. Njen pomen. Pruska osrednja zadrúžna blagajna in njena zveza s poljedelskim zadrúžništvom 69

Slovensko-hrvatsko zadrúžništvo v naši državni polovici.

Razvoj se deli v tri razdelke, v razvoj zvez v Celju in v Ljubljani, v pojav pokrajinskih zvez s tipičnim decentralizatoričnim stremljenjem in v poskus za združevanje vsega slovenskega zadrúžništva 82

(Zadrúžna zveza v Celju.) Ustanovitev prvih slovenskih posojilnic. Brata Josip in Mihael Vošnjak. Ustanovitev Zveze slovenskih posojilnic. Stališče Kmetijske enquete in kranjskega deželnega zbora do te zveze. Zadrúžno glasilo Zveze slov. posojilnic. Uvedba neobligatne revizije. Razvoj vprašanja glede centralizacije denarne sporavnave. Ustanovitev Centralne posojilnice slovenske v Krškem. Poskus stika z bančnim zavodom. Diskontno društvo v Ljubljani. Kapitalistični značaj starejših slovenskih posojilnic ne odgovarja kmečkim potrebam. Nastopajoče Raiffeisenstvo vpliva na moderniziranje celjske zveze. Preustrojitev Zveze slovenskih posojilnic v novo Zadrúžno zvezo v Celju. Sprememba načelnega stališča Celjanov glede denarne sporavnave in snovanja Raiffeisenovih posojilnic. Na spremenitev načelnega sta-

Stran.		Stran.
	lišča vpliva tudi želja po državnih podporah	62
	(Zadružna zveza v Ljubljani.) Predružača političnega položaja na Slovenskem vpliva tudi na načela v zadružništvu. Ločitev zadružništva v Schulze-Delitschevo in Raiffeisnovo strujo. Socialna misel poglobi pomen zadružništva. Prve posojilnice Raiffei- senskega sestava. Ustanovitev Zveze kranjskih posojilnic, Gospodarske zveze in Ljudske posojilnice v Ljubljani. Pre- osnova društva Gospodarska zveza in zadrugo. Gospodarsko-socialni program zveze. Zadružno glasilo »Narodni Go- spodar«. Razvoj Gospodarske Zveze in razcep v Zadružno zvezo in v Go- spodarsko zvezo, centralo za nakup in prodajo. Ves razvoj zveze v Ljubljani je podoben onemu Neuwiedske zveze.	91
	Decentralizatorično gibanje na polju slovenskega in hr- vatskega zadružništva. Vpliv razvoja zadružništva pri sosednih na- rodih na slovensko zadružništvo. Smo- ter zadružništva je vsotvršenje organi- zacije. Pogrešek razvoja je v prestro- gem povdarjanju absolutne centraliza- cije. To povdarjanje pospešuje odcep- ljenje periferičnih slovenskih pokrajin. Odcep pri celjski in pri ljubljanski zvezi. Goriška se osamosvoji. Stik dr. Tume z dr. Šusteršičem. Predlog za ustanovitev Zveze goriških zadrug. Usta- novitev Centralne posojilnice v Gorici in vpliv ljubljanske zveze na njen pr- votni ustroj. Reorganizacija Centralne posojilnice in ustanovitev Goriške zveze gospodarskih zadrug in društev v Go- rici. Načelni razpor med Gorico in Ljubljano. Poskusi za odcep na Štajer- skem. Brezvspešna ustanovitev Južno- štajerske gospodarske zveze v Mariboru. Eventualni štajerski pododbor Zadružne zveze. Stremljenje za osamosvojenje na Koroškem. Decentralizatorično gi- banje v Istri. Ustanovitev Istarske po-	
	sujilnice. Dr. Ertl-a opis o početnem razvoju istrskega zadružništva. Ustano- vitev Središnjega vjeresijskega zavoda v Krku. Vpliv dr. Laginje in škofa dr. Mahniča na istrsko zadružništvo. Usta- novitev Gospodarske Svezze za Istru. Važnost skupne nabave za zadruge na kvarnerskih otokih. Središnji odbor za nabavu robe. Sporazum Gospodarske Svezze za Istru z Zadružno zvezo v Ljubljani glede izvrševanja zakonite revizije. Gospodarski sestanek kvar- nerskih zadrug v Cresu. Resolucija tega sestanka za neodvisno istrsko zvezo. Enaki sklep obnega zbora Go- spodarske Svezze v Pulju. Razvoj za- družništva v Dalmaciji. Delovanje dal- matinskega deželnega odbora. Sestanek v Dubrovniku. Sestanek v Splitu. Sklep za samostalno dalmatinsko zvezo. Usta- novitev Saveza dalmatinskih zadruga. Potreba organizacije skupne nabave kmetijskih potrebščin. Razni drugi zvez- ni pojavi na Slovenskem	96
	Enakost delimitacijskega stremjenja z onim na Nemškem. Sklep III. sloven- skega katoliškega shoda v Ljubljani z ozirom na zadružništvo. Zagovor kro- novinskih zveznih skupin. Sklep Za- družne zveze v Ljubljani glede usta- novitev pododborov	106
	Združevalni poskusi. Prvi shod slovenskih posojilničarjev. I. Zadružna enketa v Ljubljani. Dr. Krekovo poročilo o en- keti. Poglavitni sklepi enquete. Nevspeli enquete glede vprašanja enotne centra- lizacije vsega zadružništva	108
	Nadaljni razvojni načrt pisatelja glede zadružno-zveznega vprašanja na Slo- venskem na podlagi primerne pokra- jinske delimitacije poedinih zveznih agend in višje organizacije v Ljubljani, s posebnim ozirom na organizacijo hi- potečnega in personalnega kmečkega kredita	111

Predgovor — zagovor!

Meseca maja letošnjega leta sem imel priliko udeležiti se kot zastopnik »Goriške zveze gospodarskih zadrug in društev« v Gorici prvega zadružnega shoda, ki se je vršil tedaj na Dunaju na povabilo Splošne zveze avstrijskih poljedelskih zadrug.

Moj namen je bil prvotno, da bi napravil le kratko poročilo o zadevah, ki so se obravnavale na tem shodu. Ali sila vtisov, katere sem dobil pri tej priliki, množina za zadružni razvoj tako važnih stvari so mi izsilile iz peresa vse to, kar sledi v predležeči brošuri.

Vporabiti to, kar sem videl drugje, za naše razmere, ob enem napraviti paralelo med tem, kar se je storilo drugod in kar se je storilo pri nas na Slovenskem, je namen tega spisa. Stališče, katero sem zavzel, je po možnosti objektivno in individualno. Marsikdo ne bode zadovoljen z mojimi izvajanjem, ali ostrim kritikom povem v svojo obrambo le to: Pisala je spis ljubezen za zdravi in krepki razvoj slovenskega zadružništva!

Članki so bili namenjeni prvotno le za list, zato je zaslediti v njih marsikatero površnost, posebno gledé jezika.

K sklepu se srčno zahvaljujem slavni »Goriški zvezi«, ki je hotela članke ohraniti s tem, da jih izda v posebni brošuri dostopni, vsem zadružnikom.

V Gorici, meseca avgusta 1906.

Svetoslav Premrou,

vodja in revizor

„Goriške zveze gospodarskih
zadrug in društev“ v Gorici.

Prvi avstrijski zadružni shod.

Dne 29. in 30. maja se je vršil na Dunaju prvi zadružni shod, katerega se je udeležilo okoli 430 oseb, zadružnikov iz vseh strani Avstrije in reprezentantov raznih korporacij. Shod je sklicala Splošna zveza avstrijskih kmetijskih zadrug, pri kateri so danes začlanjene skoraj vse avstrijske zadružne zveze. Častno predsedstvo sta bila prevzela c. kr. poljedelski minister, grof Ferdinand Buquoy in nižjeavstrijski deželni maršal, pater Frigidijan Schmolku. Prvi se je odpovedal predsedstvu z ozirom na to, da je ministerstvo Hohenlohe podalo ravno dan pred zadružnim shodom svojo ostavko.

Shodu so prisostvovali zastopniki poljedelskega, finančnega in justičnega ministerstva, dunajski župan Lueger, ravnatelj nemške zadružne zveze Haas, zastopniki raznih kulturnih svetov, kmetijskih družb in drugih korporacij, med drugim tudi zastopnik ruskega zemstva v Moskvi.

Predsednik baron Störck je pozdravil v vznešenih besedah došle zborovalce in goste ter izročil na to predsedstvo častnemu predsedniku, patru Schmolku. Po raznih pozdravih, izmed katerih velja omeniti pozdrav župana Luegerja, ki je pozivljaval navzoče zastopnike vseh avstrijskih narodov na odpor proti nasilnim Madjarom, se je prešlo na reševanje številnih, za razvoj zadružništva eminentno važnih točk.

Ker nam je prostor v listu žal preskopo odmerjen, hočemo le na kratko omenjati sklepe, katere je napravil ta

prvi, 18 zvez in 4684 zadrug reprezentujoči shod.

Prva točka dnevnega reda je bila bolj zgodovinskega pomena. Predsednik nižjeavstrijske zadružne osrednje blagajne na Dunaju, dr. Robert Raffay, je podal historično sliko razvoja zadružništva na Nižjeavstrijskem. Poročilo je bilo sicer zelo zanimivo, ker je slikalo v prvi vrsti težave, s katerimi se je moralo boriti zadružništvo v početku svojega razvoja ravno na Nižjeavstrijskem, kjer se je pričelo v Avstriji najprej razvijati, kjer so mu stali ob strani inteligentni, gospodarsko naobraženi voditelji in kjer je dobivalo vsestransko podporo od države in dežele. Ker misli zveza prirejati vsako leto zadružne shode na sedežu pridruženih ji zvez, in ker je pričakovati, da poda vsaka zveza zborovalcem zgodovino zadružništva svojega okoliša, se sme pričakovati, da se tem potem dobi polagoma natančen korolarij zgodovine vsega avstrijskega zadružništva.

Druga točka dnevnega reda, katerega referent je bil ravnatelj ustredne jednote v Pragi, Ivan Sedláček, je bilo vprašanje glede zadružnega šolstva. Referat je bil zelo zanimiv in poučljiv. Na podlagi tega referata je sklenil zadružni shod vplivati na vlado in deželne odbore, da kmalu uvedejo pouk o zadružništvu na vseh poljedelskih učnih zavodih, katere v vseh avstrijskih pokrajinah podpirata vlada ali deželni odbor, in sicer od višje šole pričenši do ljudske šole.

Tretja točka, ki je izzvala največ

debate, je obsegala predmet o skupnem združnem nakupu in skupni prodaji. Priglašeni so bili štirje referenti: dr. E. Türk, predsednik zveze v Šleziji, V. Kerbler, višji deželni svetnik v Lincu, R. Feichtinger, zvezni tajnik šlezjske zveze, in J. Rožman, uradni vodja združne zveze v Ljubljani. Prvi je utemeljeval svoj predlog, da bi vse prostovoljne organizacije poljedelstva, kakor kmetijske družbe in druge slične institucije, prepustile skupno nabavo poljedelskih potrebščin in skupno prodajo poljedelskih pridelkov popolnoma združenim, in sicer radi tega, ker je potrebno delokrog razdeliti, tako da obdržijo prostovoljne organizacije poljedelsko poučno delovanje, dočim so zadruga, toliko s stališča svoje pravne narave kolikor vsled svoje uredbe in razpoložljivih denarnih sredstev bolj prikladne in poklicane, da izvršujejo gospodarske funkcije.

Drugi govornik, dež. svetnik Kerbler, je predlagal, da naj združni shod sklene načelo: Gospodarske zadruga se imajo ustanavljati navadno tam, kjer je treba izločiti nepošteno, odirajoče trgovstvo, ali kjer je obvarovati ali izkoristiti posebne ugodnosti skupne nabave in prodaje.

Tretji govornik R. Feichtinger je pojasnjeval trgovske običaje pri skupni nabavi in skupni prodaji raznega blaga.

Četrty govornik, J. Rožman iz Ljubljane, je pa s svojim predlogom propadel. Predlog Rožmana se je glasil: „Prvi avstrijski gospodarski združni shod pripozna, da so konsumna društva važno sredstvo v svrhu izboljšanja konsumpcije kmetovalcev — in priporoča zato, da se organizaciji konsumnih društev obrača največjo pozornost“. Kakor rečeno, predlog je padel in tudi moral pasti v obliki, v kateri je bil stavljen in motiviran. Iz dejstva, da je združni shod odklonil predlog s pretežno večino glasov (predlog je dobil le 7 glasov), iz odklonitve, ki je zgolj teoretičnega značaja, bodo nasprotniki združništva pri nas

kovali politični kapital. Ne sme se pozabiti, da so stali zborovalci pod neposrednim vtisom velikega protestnega shoda trgovstva proti konsumnim društvom, ki se je vršil ravno pred kratkim časom na Dunaju; ne sme se tudi pozabiti, da so nemški združniki sami doktrinarci, ki vidijo povsod le Raiffeisen in nič drugega, tako da so na Nemškem iz poljedelskega združništva popolnoma izločili konsumna društva, ki so se morala organizirati samostojno in brez vsakršne zveze s poljedelsko organizacijo. To so Nemci in Čehi prav lahko storili, ker so komercialno in industrijsko zelo razviti, ker so pri njih trgovci že vsled tekme v položaju, da ne morejo konsumente kar tako izrabiti in odirati. Pri nas pa nimamo še pravega trgovstva, tudi ne večje industrije, in če to moremo doseči združnim potom, z združitvijo naših malih kapitalov, zakaj bi tega ne storili? S tem seveda nečemo nikakor izrekati svoje odobranje, da se v vsaki vasi ustanovi konsumna zadruga! Narobe, ustanovitev odobrujemo le tam, kjer je delavstvo, ali kjer so ekonomično-narodne razmere take, da se konsumenta oprosti iz narodnega suženjstva, ako se ga oprosti nerealnega, odirajočega trgovstva. Vzglede: lstra in Bukovina!

Četrta točka dnevnega reda je obsegala referat dr. Morica Weden-a, načelnika nemške združne zveze v Pragi o vprašanju, kako pokrivati izgube pri združenih z omejeno zavezo. Ker mislimo že tako povrniti se k posameznim točkam dnevnega reda, in ker moremo poedine razpravne točke pri splošnem poročilu o združnem shodu le mimogrede omenjati, zato bodi dovolj, ako navedemo za sedaj le predlog, katerega je v tem oziru stavil referent in ki je bil na shodu soglasno sprejet. Predlog se glasi:

„Prvi avstrijski združni shod priporoča združenim, da skrbijo za ojačenje svojega premoženja s tem, da določijo primerno visoke opravilne deleže in na-

kažejo primerne zneske pričuvnemu zakladu; dalje smatra, da je postavno dovoljeno, če se že v pravih ukrepih primerne odredbe glede pokrivanja izgub pri zadrukah z omejeno zavezo, in da so te ukrepitev potrebne, če se hoče zjamčiti obstoj zadrug.

Nadalje smatra prvi avstrijski združni shod, da je želeli, da se v sodni praksi vzame v ozir kakor gre narodno-gospodarski pomen kmečkega združništva in tega napredujoči razvoj.

Prvi avstrijski združni shod priznava, da je zboljšanje in spopolnitev za gospodarske in pridobitne zadrug obstoječega zakona z ozirom na napredek kmečkega združništva potrebni predpogoj, da se združna organizacija razvije in zbiravo napreduje.

Tu se je razprava pretrgala, da je bilo mogoče udeležencem udeležiti se skupnega kosila v restavraciji ljudskega vrta. Po kosilu se je pričela zopet razprava in je prišel na dnevni red kot peta točka zelo važni predlog dr. Pavla barona Störck-a, predsednika splošne avstrijske zveze na Dunaju. Predlog se je oziral na vprašanje glede ustanovitve združne državne osrednje blagajne in se je glasil tako-le: „Prvi avstrijski združni shod izjavlja, da je za sigurni razvoj kmečkega združništva v Avstriji neobhodno potrebno, da se ustanovi združna državna osrednja blagajna s sodelovanjem države, ki naj bi v ta namen dala na razpolago namenu primerna finančna sredstva; pridružuje se popolnoma sklepu občnega zbora Splošne zveze avstrijskih zadrug z dne 17. dec. 1904 in pričakuje za trdno, da ukrene c. kr. vlada brez odloga vse potrebno v tem oziru“.

K besedi se je oglasil JUC. dvorni svetnik Ivan Sedlák, ravnatelj češke zveze v Pragi, ki je izjavil, da želi vedeti, kako se misli ustanoviti tak zavod, predno se sploh sklepa glede potrebe ustanovitve same. Vprašanje glede oblike zavoda je zelo važno, vendar se ga ni niti omenilo. Zato predlaga v imenu

čeških zvez v Pragi. č. zv. na Moravskem, rusinske zveze v Črnovicah in vseh treh slovenskih zvez, da se predlog prepusti odboru Splošne zveze, ki naj omenjeno vprašanje natančno prouči in naj tako spopolnjeni predlog predloži prihodnjemu združnemu shodu, da o njem sklepa.

Revizor Resch replicira, da se gre sedaj samo za vprašanje, ali je treba ustanoviti državno osrednjo blagajno ali ne, nikakor pa ne za to, kako se ima ustanoviti. Ker pa je predgovornik podal solidarno izjavo Slovanov, omenja, da se vprašanje da pač premotriti ne samo s slovanskega, nego tudi iz nemškega stališča.

Predmet je bil pač zelo važen in bi bil vzpričo solidarnosti Slovanov v formulirani obliki propadel, ker bi ne bil dosegel zadostne večine, zato se je referent udal in izjavil, da se strinja z dodatnim predlogom Sedlák-a, da se namreč izroči vso zadevo zopet odboru splošne zveze. To se je tudi soglasno sprejelo.

Pri šesti točki je referiral Josip Faschingbauer, predsednika namestnik Splošne zveze. Stavil je glede pupilarne varnosti hranilnih vlog pri posojilnicah sledeči predlog, ki je bil soglasno sprejet:

„I. Naprosi se c. kr. vlada, da opozori c. kr. sodnije, sklicujoč se na predpis § 56 civilnega procesnega reda z dne 1. avgusta 1895, d. z. št. 113, dalje c. kr. oblasti z ozirom na razvoj hranilnic in posojilnic in na potrebo ljudstva, da se smejo rabiti v dosego varščin (kavcij, vadijev itd.) knjižice teh posojilnic.“

II. C. kr. vlada se naprosi, da pretrse vprašanje glede pupilarne varnosti hranilnih vlog pri hranilnicah in posojilnicah, da se v svrhu določitve potrebnih pogojev dogovori z združnimi organizacijami, posebno s Splošno združno zvezo avstrijskih kmečkih zadrug in, ako potrebno, skliče v to svrhu posebno enketo.

Stvar je za naše posojilnice zelo važna, ker se splošno smatra, da hranilne knjižice raiffeisenskih posojilnic niso sposobne za reprezentacijo varščin.

Posebno sodnije, ki so tem zadrugam nenaklonjene, stojijo popolnoma na negativnem stališču. Mislimo, da ne škodi, če tu citiramo besedilo zgoraj omenjenega § 56 c. p. r. o načinu dajatve varnosti. Odstavek drugi tega § se glasi: „Ako sodnija v to privoli, se smejo pripustiti v dosego varščin posebno tudi hranilne knjižice tuzemskih kmečkih in drugih posojilnic.“

S to zadnjo točko je bil izcerpljen dnevni red I. slavnostnega zborovanja I. avstrijskega zadrúžnega shoda. Po shodu podali so se udeležniki v posebnih tramvajskih vozovih v klet nižjeavstrijske vinarske zadruge, kasneje pa k nižjeavstrijski mlekarnici. Pri prvi zadruzi so si ogledali kletne naprave pod vodstvom predsednika vinarske zadruge, katera je po ogledu nudila udeležencem priliko, da so okusili tudi nižjeavstrijska vina. Mlekarska zadruga pa je velikanska zadrúžna naprava, ki izgleda že kakor tvornica in ne kot mlekarna. Dovolj je, ako omenimo, da dobiva mlekarna na dan 44.000 l mleka.

Udeleženci so najbolj občudovali spremembo, ki se je vršila z mlekom v mlekarnici. Videli so namreč, kako so delavci zlivali v pritličju mleko v stroj, in kako se je to mleko, v prvem nadstropju spremenilo v pivo! Tudi tukaj je namreč vodstvo zadruge postreglo udeležencem s pijačo in z mrzlimi jedili.

Dne 30. maja se je vršilo II. slavnostno zborovanje. Na dnevnem redu so bili sledeči referati: a) Temeljna načela za poslovanje skladiščnih zadrug; b) Izkušnje glede ustanovitve in poslovanja vinarskih zadrug; c) Načela za zadrúžni mlekarski obrat in za zadrúžno prodajo jaje; d) O obdačbi in o plačevanju neposrednih pristojbin v smislu avstrijskih davčnih in pristojbinskih zakonov; e) O stanju vprašanja glede vojaške dobave; f) Članstvo občin pri hranilnicah in posojilnicah; g) Razmerje med poljedelskimi in obrtnimi zadrugami.

K prvemu referatu so bili oglašeni trije govorniki, ki so stavili sledeče, po

shodu soglasno sprejete predloge. Prvi predlog Filipa Trautzl-a, deželnega poslanca in predsednika skladiščne zadruge v Počeradu, se je glasil:

I. Vpelje naj se enotno žitno seme, brez pogreška, v svrhu, da se doseže odgovarjajočo kakovost žita. Dobava semen naj se olahkoti članom poljedelskih skladiščnih zadrug s tem, da se dovolijo znatni popustki na voznini.

II. Pri deželnih osrednjih zvezah se ima nastaviti skupen, trgovsko izobražen in stvari vešč potovalni uradnik za prodajo, predno se oživotvori enotna nakupna in prodajna centrala, in to v svrhu, da se doseže bolj lahko in bolj urejeno prodajo.

III. Od strani deželnih zvez, eventualno od strani Splošne zveze (na Dunaju) naj se sestavijo in izdajo potrebna načela in navodila za poslovanje, posebno pa tudi za knjigovodstvo skladišč, v kolikor se je dosedaj v tem oziru nabralo izkušnje.

IV. Potrebno je, da smatrajo skladišča za svojo nalogo, da vršijo splošno zadrúžno in poljedelsko kulturno delo, tako n. pr. da poučujejo in dajajo razjasnila članom; da se vdeležijo poljedelskih razstav, kongresov in enket, posebno pa da sodelujejo pri delovanju mednarodne poljedelske zveze za stalnost in tvorjenje žitnih cen.

Predlog drugega referenta, nadinspektorja Ludvika Liebmayera na Dunaju se glasi:

„I. avstrijski poljedelski zadrúžni shod na Dunaju izjavlja na temeljukušenj, katere je zadobil na podlagi doseđanjega poslovanja skladiščnih zadrug, prepričanje, da se da skladiščno, za poljedelce izredno važno akcijo, le tedaj koristno izvesti, ako se pazi na zadrúžna in trgovska načela.“

Posebno se mora priporočati, da se vršijo v posameznih občinah skladiščnega delokroga shodi v svrhu, da se razširijo in utrdijo z živo besedo zadrúžna načela.

Največ je treba paziti na to, da se

uporabi zadostno, izučeno upravno osebje, da se doseže pravilno trgovsko poslovanje skladišč.

Brezpogojno potrebno je, da se združijo vsa skladišča ene kronovine v deželno zvezo, katera naj vrši poslovni obrat, in ako treba, tudi pouči personal skladiščne zadruga.

Želeti je, da dobijo skladiščne zadruge letne podpore iz javnih sredstev v zneskih, ki so potrebni, da se pokrijejo amortizacije investicij in to vsaj za prvih 10 poslovnih let.

Ker oddajajo navadno skladiščne zadruga vojaški upravi žito, ki je čisto in glede hektoliterske teže težje, se priznava, da je opravičena zahteva, da se za tako blago plača tudi višja cena nego za blago trgovcev.

Predlog referenta Josipa Reichert-a, načelnika skladiščne zadruga v Skalici, se je glasil:

„Z ozirom na to, da so skladiščne zadruga po svojem bistvu toliko prodajalne kolikor proizvajalne zadruga, in z ozirom na to še, da bi bilo koristno za tukajšnje državno polovico, da se združijo skladiščne zadruga po pokrajinah v osrednje zveze in v nadaljnjem razvoju v državno osrednjo zvezo za prodajo, se predlaga:

1. Naprosi se Splošna zveza avstrijskih poljedelskih zadruga, da pripravi v smislu referatov o avstrijskem skladiščnem združništvu vse potrebno in da provzroči, da se vse skladiščne zadruga kolikor mogoče ustanovijo na enotni podlagi, uvažujč kakor gre lokalne gospodarske razmere trga in prodaje, in da se nadalje združijo v deželne organizacije in zvežejo v državno osrednjo zvezo za prodajo.

2. Določijo naj se na avstrijskih železnicah taki vozni tarifi, da bo mogoče ceneje prevažati žito v prometu med skladiščno zadrugo in med njenimi člani, dalje v medsebojnem prometu skladišč in konečno v prometu skladišč z inozemskimi in tujezemskimi odjemalci, tako da morejo konkurirati inozemski

žitni proizvodi s tujezemskimi ne samo na notranjih, nego, ako mogoče, tudi na tujezemskih trgih.

3. V kolikor potrebuje vojaštvo pridelke za kruh in krmo, naj jih pokrije v prvi vrsti po skladiščnih, poljedelskih zadrugah in združb.

Drugi referat je obsegal predmet o izkušnjah, ki so se nabrale doslej z ozirom na kletarske zadruga. Poročevalca sta bila Viljem Haufert, ravnatelj zveze kletarskih zadruga v nemškem delu južnega Tirola v Bocen-u, in Dr. Hans Wolfcam iz Traismauer-ja. Predlog prvega poročevalca se je glasil:

I. Zadruga vinskih proizvajalcev, katerih svrha je skupno kletarsko izdelovanje vinskih produktov, so se na podlagi dosedanjih, na Tirolskem pridobljenihkušenj izkazale kot potrebne in koristne, da se varuje kmeta, proizvajalca vin, in da se odpravi nerealno prodajo vin ter utrdi zaupanje konsumentnih krogov.

II. Ustanavljanje takih kletarskih zadruga se priporoča vsakemu vinorodnemu kraju, pod sledečimi pogoji:

1. Občina ali vinski pridelovalni distrikt, v katerem se misli ustanoviti kletarska zadruga, mora imeti dovolj produktov, od katerih se pričakuje, da se redno razprodajo. Poleg tega mora biti osigurano že v naprej, da se jesenski pridelki določenih zemljiščnih parcelnih števil redno izročijo zadrugi.

2. Kletarski obrat naj se ustanovi le v primerni obratni legi in naj se priskrbi že začetkoma tako in s takimi zadostnimi, tehničnimi in administrativnimi sredstvi, da postane z ozirom na pridelavo in prodajo vin sposoben za konkurenco.

3. Voditelji kletarskih zadruga morajo imeti poleg tega, da stvar dobro razumejo in da imajo dobro voljo, tudi dovolj časa na razpolago. Ko se nastavita kletar in vodja, naj se ne gleda le na to, koliko se lahko prihrani na plači, nego gleda naj se na njih zmožnosti in izkušnje.

4. Predno se ustanovijo kletarske zadruga, vpraša naj se za svet deželni

kulturni svet ali pa zveze, ki so dobro vodjene in poznajo krajevne razmere in stroko.

III. C. kr. poljedelsko ministerstvo in deželne uprave se nujno naprosijo, da povspešujejo ustanovitev kletarskih zadrug tam, kjer se nahajajo omenjeni predpogoji s tem, da jim dovolijo znatne podpore, ako treba tudi zajamčijo obstanek takih zadrug producentov s tem, da jim nudijo finančne podpore v slučaju začasnih težkoč.

Točko II. je združni shod s svojim sklepom tako spremenil, da se ima glede ustanovitve kletarskih zadrug vprašati za svet le združne osrednje zveze.

Deželni nadsvetnik Viktor Kerbler iz Linca je govoril o načelih za poslovanje mlekarskih zadrug in o združni prodaji jajc. Stavil je dva predloga, enega glede mlekarskega poslovanja, ki obsega 20 točk, drugega pa glede združne prodaje jajc. Prvi se je glasil:

Načela za združni mlekarški obrat v svrhu izdelovanja masla:

1. V krajih, kjer se zdi, da je nemogoče prodati mleko neposredno pod ugodnimi pogoji, se priporoča ustanovitev združnih mlekarn s strojnim obratom za združno izdelavo in prodajo masla. To pa tedaj, če se nahajajo gotovi predpogoji, ki se v naslednjem navedejo.

2. Predno se ustanovi taka mlekarnica je treba najprej natančno proučiti vprašanje, ali je potrebna, posebno pa je treba dognati, ali se da, z ene strani z vpeljavo takega strojnega obrata z ozirom na krajevne razmere, z druge strani z ozirom na izkušnje mlekarnic, ki delajo pod enakimi pogoji, izboljšati prodaja mlečnih izdelkov dotičnih poljedelcev.

3. Nadalje je treba preiskovati, ali bo zagotovljena taka dobava mleka, da se da pričakovati donosnost strojnega mlekarskega obrata.

Pri tem se lahko vzame za pravilo, da se navadno smatra za donosen oni

mlekarski obrat s stroji, pri katerem se je porabilo skupno 30—40.000 K za nabavo zemljišča, za stavbe in stroje, navadno še le tedaj, če je zagotovljena dobava mleka dnevnih 3000 litrov, kar se navadno zgodi le tedaj, če je zagotovljena izročitev mleka od najmanj 600 krav. Z ozirom na domače potrebe poljedelcev in na druge okoliščine se da pričakovati dobava mleka od najmanj 600 krav le tedaj, ako imajo dotični posestniki 900 krav.

4. Preiskovati je treba, ali je obdelovanje travnikov v dotičnem kraju tako razvito, da se v normalnih časih lahko računa na take množine krme, ki zadostujejo, da se ohrani število živine na najmanj v 3. točki omenjeni višini.

5. Predno se ustanovi mlekarska zadruga, je treba stopiti v dogovor z onimi činitelji, ki so poklicani, da izvršujejo zastopstvo za mlekarsko združništvo (združna zveza, deželni odbor), in se morajo načrti za gradnjo in namestitve strojev ter sploh celi projekt natančno pregledati po omenjenih činiteljih, kakor tudi po posebnih, v deželi za poljedelske združniške akcije postavljenih presojevalnih komisijah.

6. Zadruga se mora podvreči reviziji poklicanih činiteljev, katerih naloga je zastopstvo združnega mlekarstva, toliko glede združnopravnih, kolikor glede mlekarsko-tehničnih ali trgovskih razmer.

7. Če obstoji v dotičnem okrožju prodajna centrala za razprodajo mlekarskih izdelkov, se mora pridružiti navadno mlekarska zadruga tej centrali.

8. Pristopne izjave članov, odnosno onih poljedelcev, katerih članstvo se vzame v prevdarek, ko se v smislu 3. točke izračuna najmanjša dobava mleka, se morajo vpodati v pravno obvezni obliki, še predno se ustanovi mlekarska naprava.

Opravični delež ne sme znašati manj nego 25 kron, in mora vplačati vsaki član, ki ima manj nego 5 krav, ob času ko vstopi v zadrugo, po en delež. Deleži se lahko vplačajo tudi v obrokih, in sicer tako, da so deleži vsa-

kega člana polno vplačani v roku dveh let.

10. Zaveza mora znašati najmanj peterokratni iznos opravičnih deležev.

11. V pravilih se mora določiti, da so vsi člani obvezani izročiti zadrugi vse mleko, kar se ga doma pridobiva in tam ne porabi.

Mlekarnica pa sme pod gotovimi pogoji omejiti dobavo, in sicer enakomerno za vse člane, in je v tem slučaju na prosto dano razprodati mleko poljubno glede onih množin, na katere ne računa zadruga.

12. Člani se morajo odpovedati pravici, da smejo prostovoljno izstopiti, za določeno vrsto let, najmanj pa za tri leta.

Imenovanje poslovodje je odvisno od potrdila činiteljev, ki imajo zastopne agende, brez privoljenja teh je tudi neveljavna odpoved, ki bi se dala poslovodju.

14. Pri razvoju cele akcije je treba paziti na to, da stopi v ospredje v prvi vrsti misel samopomočna, in morajo vsled tega združniki na vsak način pokriti najmanj četrtno stroškov za nabavo zemljišča, za stavbe in stroje, s svojimi deleži ali članskimi izposojili (ki ostanejo za določen čas neodpovedljivi).

15. Zneski za podpore in krediti se morejo določiti le z ozirom na posebne lokalne in druge razmere; vendar naj ne presegajo podpore iz javnih sredstev navadno $\frac{1}{4}$, osnovni kredit $\frac{1}{2}$ vseh osnovnih stroškov.

16. Podpore se morajo porabiti le za pokritje izposojil ali odpisov.

17. Pri takšni amortizaciji osnovnega kredita je treba gledati na to, da se navadno poravnava v približno 20 letih.

18. Popolnoma nedopustno je, da se članom zadruge obljubijo stalne cene za izročene, odnosno v mlekarnici izdelane produkte, nego veljati mora načelo, da se članom tekom poslovnega leta dajajo le naplačila, po določenem upravnem uspehu pa razmerna doplačila.

19. Največjo skrb je treba obračati na to, da se pridobi zadostno poučeno mlekarско osebje potom mlekarških šol, odnosno tečajev, ki se naj po možnosti vršijo na sedežu mlekarških zadrug. Ker je med drugim tudi jako važen predpogoj za uspeh združnega mlekarškega obrata, da se doseže kolikor mogoče dobra kakovost mlekarških izdelkov, ki jih člani izročajo, naj se v poslovnem delokrogu mlekarških zadrug obdržavajo od časa do časa večdnevni pristavni tečaji (Meiereikurs).

20. Splošna zveza poljedelskih zadrug v Avstriji, odnosno njen oddelek za mlekarstvo, je poklicana, da pomaga deželnim organizacijam za mlekarstvo z ozirom na prodajo mlekarških izdelkov, posebno pa da deluje za zravnavo med poedinimi mlekarškimi organizacijami, kedar se pojavijo oddajne težkoče odnosno pomanjkanje masla; da priskrbi zanesljiva tržna poročila in informacije glede odjemalcev masla, ter vsestransko podpira združne mlekarške organizacije.

Drugi predlog se je glasil:

Načelo za združno prodajo jajc.

V krajih, kjer je perutninarstvo še precej razvito, kjer se ne vrši neposredna prodaja jajc po ugodnih cenah med proizvajalcem in konsumentom, ali kjer dela nesolidna posredovalna trgovina neopravičene dobičke s tržnjo jajce, se priporoča prodaja jajc na združni podlagi.

Pri tem se imajo vpoštevati načela, ki veljajo za splošno združno prodajo. Združno prodajo jajc morajo izvesti, kakor so pač razmere, ali mlekarške zadruge ali pa posebne zadruge za prodajo jajc. Kjer že obstojijo mlekarške zadruge, bi morale tudi samostojne zadruge za prodajo jajc delati na to, da izvršuje posle, ki so združeni z združno prodajo jajc, osebje mlekarnice proti primerni odškodnini.

Centralizacija prodaje za večja okrožja, kolikor mogoče v zvezi z oddaj-

nimi centralami mlekarških izdelkov, je največje važnosti za uspeh združne prodaje jajc.

Dosedanja skušnja je dokazala, da je združna prodaja jajc le tedaj koristna, ako je ista zvezana z najmanjšimi stroški, tako da ti ne presegajo malenkosti nad 0,2 h na vsako jajce.

Kjer se ni mogoče združiti s kako mlekarnico, ali kjer se ne da na drugi način izogniti večjim posebnim stroškom za zbiranje in dovažanje jajc, je združna prodaja jajc le tedaj koristna, ako se v okrožju približno dvajsetih kilometrov, nabere z enim samim vozom vsaj jeden milijon jajc.

Zadruga plača članom izročena jajca po teži.

Nedopustno je članom obljubiti stalne cene.

Najvišja cena se da doseči, ako se jajca pregledajo s posebno lučjo za pregledovanje jajc, skrbno sortirajo, tako da se izloči slabejše blago.

Poljedelcem, ki se udeležujejo združne razprodaje jajc, se priporoča, da manjša in lažja jajca doma porabijo. Ravno tako se priporoča istim posestnikom, da rabijo doma v času, ko kokoši malo nesejo, le konzervirana jajca, tako da ostanejo sveža jajca zadrugi na razpolago.

Deleži zadrug za razprodajo jajc naj se določijo navadno na 4 krone, pristopnina pa, s katero se pokrijejo deloma stroški za potrebne poslovne knjige, za tehniko in za luč za pregledovanje jajc itd. naj znaša 2 kroni.

K deseti razpravni točki je govoril ravnatelj Anton Blažek iz Prage. Bila je to točka, ki je za nas združnike zelo važna, saj je že bila večkrat vzrok, da so nekatere zelo zdrave organizacije morale prenehati s svojim delovanjem, ker jih je preveč pritiskala — fiskusova pest! Govornik je poročal namreč o vprašanju glede obdačevanja zadrug in glede plačevanja neposrednih pristojbin v smislu avstrijskih davčnih in pristoj-

binskih zakonov. Resolucija, katero je predložil združnemu shodu, da jo sprejme in o njej sklepa se glasi:

„Prvi avstr. združni shod sprejme in sklene sledečo resolucijo:

1. Intencije zakonodajalca, ki se tičejo oprostitev združnih poljedelskih združb, v kolikor združeni poljedelci ne razdeljujejo nikakega čistega dobička pri skupnem nabavljanju proizvodnih potrebščin, nego si le priskrbijo potom združevanja cenejše blago, in v kolikor združeni poljedelci načeloma predelajo in skupno razprodajajo svoje lastne izdelke, se v davčni praksi onemogočujejo, ne da bi bilo tako postopanje v zakonu utemeljeno.

Te združbe, bodisi da so kmečka društva ali kmečke zadruge, so v smislu § 84 lit. f. zakona o osebnih davkih z dne 20. oktobra 1896, d. z. št. 220 davka proste, in je treba vvaževati, ko se ima presoditi zakonita oprostitve davka v smislu navedene določbe v zakonu, le okolnost, ali morejo biti člani glasom § 5. točka 4. združnega zakona le poljedelci - proizvajalci, ker je s tem utemeljen poljedelski značaj zadruge in je osigurana davčna oprostitve zadruge v kakovosti posebnega davčnega subjekta;

2. Prvi avstrijski združni shod se zajedno z vsemi zastopanimi poljedelskimi zadrugami in združnimi zvezami, pridružuje peticiji „Splošne zveze poljedelskih zadrug v Avstriji“ in predlogu poslancev Kaiser, Peschka, Luksch, Hermansky in drugih v seji poslanske zbornice z dne 22. februarja 1906 v polnem obsegu;

3. Odpravijo naj se zakonitim potom pristojbine, katere je treba plačevati za pravila pridobitnih in gospodarskih zadrug v smislu § 3 zakona z dne 21. maja 1873, d. z. št. 87;

4. Dopisovanje pridobitnih in gospodarskih zadrug s c. kr. trgovskimi sodnijami kot registracijskimi sodnijami, naj bo koleka prosto, toliko glede vlog, kolikor glede vseh prilog, kar naj se ustanovi zakonitim putem.“

K 11. razpravni točki „o stanju vprašanja glede vojaške dobave“ je stavil referent Josip Faschingbauer sledeči predlog:

1. Prvi avstrijski poljedelski združni shod izreka svoje polno priznanje sklepom, katere je storil poljedelski svet dne 20. junija 1905 glede naravnostne vojaške dobave, in prosi c. kr. vlado, posebno pa visoko c. kr. poljedelsko ministerstvo, hvaležno priznavajoč dosedanje koristno delovanje istega na tem polju, da s povdarkom poskrbi za izvršitev uredb, ki se v teh sklepih predlagajo.

2. Pozivljajo se združne organizacije, osobito deželne zveze, da razširijo svoj delokrog tudi na skupno razprodajo poljedelskih izdelkov, osobito da omogočijo vojaško dobavo, ter delujejo pri tem na to, da bo postopanje vseh poljedelskih zadrug kolikor mogoče enotno in da se pritegnejo poljedelci s potrebnim poukom k živahni udeležitvi.

Z zadovoljstvom se pozdravlja namera, da bi strokovnjaki c. kr. vojaških intendanc obdržavali tečaje, na katerih bi se poljedelce poučevalo o pogojih, ki veljajo za dobavo poljedelskih izdelkov za c. kr. vojsko.

K 12. točki o članstvu občin pri hranilnicah in posojilnicah je govoril predsednik Dr. P. Störck. Ker je to vprašanje zelo važno, se še posebej povrnemo nanje. Za danes navajamo samo resolucijo, katero je stavil in katera se glasi tako:

„Hranilnice in posojilnice so zelo pripravne za denarni promet občin na deželi. Priporoča se zato, da pristopijo politične občine kakor člani h hranilnicam in posojilnicam, zato da dobijo od njih v slučaju potrebe posojila, odnosno da morejo v njih nalagati denarne svote, ki jim mimogrede preostajajo. Avtonomne deželne oblasti, ki nadzorujejo občine, naj se pozovejo, da naj ne delajo nikakih ovir občinam radi pristopa k tem zadrugam, odnosno da naj baš to omogočujejo potom deželnega zakonodajstva.

Trinajsta in zadnja točka se je

imela baviti z razmerjem med poljedelskimi in obrtnimi zadrugami. Referent Ivan Rožman iz Ljubljane je pa ta predlog odtegnil iz razprave, oziraje se na nasprotnost, ki se je bila izkazala drugemu predlogu istega referenta, namreč glede konsumnih društev.

Izven programa je bila resolucija, katero je na drugem slavnostnem zborovanju predlagal baron Störck:

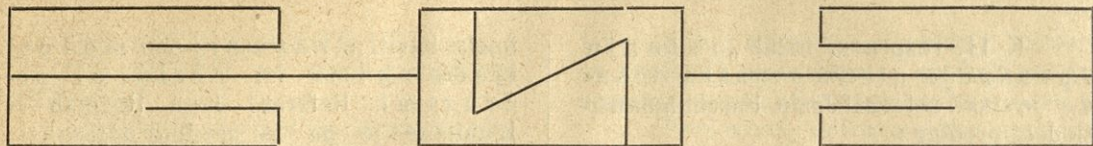
„Prvi avstrijski poljedelski združni shod na Dunaju sklene, da se pridruži v polnem obsegu predlogu avstrijskega osrednjega zastopstva za zavarovanje poljedelskih in gozdnarskih koristi, da bi se spremenila pravila državnega železniškega sveta tako, da se število članov državnega železniškega sveta, ki imajo zastopati interese poljedelstva in gozdnarstva, spravi v polno enakost z zastopstvom obrti.

Združni shod zahteva, da se pripozna tudi splošni zvezi poljedelskih zadrug in združnim zveзам poedinih dežel pravica, da smejo imenovati vsaka svojega člana in enega namestnika v državno-železnični svet“.

* * *

S tem je bil končan razpravni del združnega shoda. Razprava je bila zelo živahna in zanimiva. Zadeve, ki so prišle tu v razgovor, so za razvoj poljedelskega združništva izredno važne. Prvikrat se je sestalo celo avstrijsko združništvo, prvikat so si zastopniki združništva izpovedali svoje težnje in skušnje, a so tudi koj prvikat vvideli kako silo reprezentira celotno avstrijsko združništvo. V edinosti je moč! S tem geslom in načelom bo združništvo korakalo naprej na poti, katere cilj je izboljšavanje razmer našega poljedelstva.

V posameznih odstavkih nadaljevanja se povrnemo na poedine razpravne točke, v kolikor imajo večjo važnost za naše slovenske razmere in kolikor so nam lahko za vzgled za nadaljni razvoj slovenskega združništva.

Vtisi

s prvega zadružnega shoda.

I.

V prejšnjih številkah smo poročali o razpravi točk, ki so bile na dnevnem redu prvega avstrijskega zadružnega shoda na Dunaju. Skopo nam odmerjeni prostor ni nikako dopustil, da bi se temeljiteje bavili s poedinimi predmeti razprave, da bi navajali debatne govore, ki so se razvili pri razpravi, da bi omenili govore, katere so izustili zastopniki vlade in deželâ, poljedelskih in zadružnih organizacij. Zadovoljiti smo se morali s tem, da smo naveli resolucije, ki so bile plod temeljitih referatov in debat mož, ki se z živim zanimanjem bavijo z zadružništvom.

„Prvi“ zadružni shod! Kak povdarek, kak pomen leži v besedi „prvi“! Koliko dela je bilo treba pri avstrijskem zadružništvu, koliko boja, skušenj in prevar, predno se je v svojem dvajsetletnem razvoju osmelilo stopiti pred svet kot združena falanga, kot enoten evolucijski pojav, na zadružni shod.

Nemčija je bila našemu zadružništvu učiteljica, vzor. Ali koliko lažje je bilo tam delovati na zadružnem polju, kjer je imelo zadružništvo boriti se le s sovražniki in izkoriščevalci poljedelstva, ne pa z narodnostnimi razmerami, kakor v naši Avstriji. Le organizacijska načela so tekom dolgih let ločila nemške zadružnike, pristaše Raiffeisenskih in Schultze-

Delitschevih idej. A načela se zblizujejo in prej ali slej se mora priti do dogovora. Po 50 letih, ki so v gospodarskem razvoju le kratka evolucijska faza, sta se obe struji na Nemškem združili v eno enotno organizacijo. Pri nas v Avstriji je zadružništvo še le staro nekaj nad 20 let (kar se je namreč začelo v resnici razvijati kot poljedelska organizacija), je ločeno narodnostno in politično, in vendar je že sedaj došlo do spoznanja, da je v „edinosti moč“, da le združeno v eno reprezentativno organizacijo za celo monarhijo more doseči etične in gospodarske cilje, katere sta vdihnili zadružništvu Raiffeisen in Schultze-Delitsch. Asocijacijski poskusi so se sicer pojavili že prej, prilagoditi jih pa poljedelskim potrebam, je bilo delo „očeta“ Raiffeisena, kakor ga zadružniki nazivajo.

Organizatorično so pri nas nastopili najprej Nemci, ki so prvi imeli priliko zasledovati zadružno delovanje v Nemčiji. Zato ni nič čudnega, ako zasledimo programatično zvezno delovanje najprej pri Nemcih, tako, da se morajo nemški narodi pač pridružiti obstoječim organizacijam. Nemci so ustanovili poedine zveze po deželah, a Slovani in druge narodnosti so sledile njihovim vzgledom; Nemci so ustanovili Splošno zadružno zvezo na Dunaju kot centralno vsega avstrijskega zadružništva, in drugim narodom ni ostalo in ne ostaja drugega

kot pridružiti se ti centrali. Seveda ostane kot pogoj sine qua non, da se centrala skrbno varuje vsakega vmešavanja v nacionalni in politični strankarski boj in da se drži le onih smotrov, katere ji ostro začrta zadružna organizacija in ki se združujejo v načelu: varovati in povspeshevati koristi avstrijskega poljedelstva!

Zato je bila bojazen velika, da bi I. avstrijski zadružni shod slabo izpadel, da bi ne imel onega vspeha, katerega so zaželeli zadružništvu vsi njegovi delavci in prijatelji. Koliko narodov, koliko političnih strank se je imelo zbrati na shodu, in kolika je bila vsled tega nevarnost, da bi ne došlo do spora med udeležniki. A nič vsega tega. Došli so Nemci, Čehi, Slovenci, Hrvati, Rusini, Italijani in drugi, došli so pripadniki vseh mogočih strank in stanov, a zbor je mirno, dostojno in resno zboroval, resno reševal le gospodarska vprašanja. „Vsem nam bije srce v prsih za narod, kateremu pripadamo; vsi čutimo, da smo pripadniki naroda, v čegar sredi smo se narodili. Vemo pa tudi dobro, da se more narod razvijati nacionalno le tedaj, če se mu gospodarski dobro godi, in da more le tedaj mirno gledati v bodočnost, če ostane na oni zemlji, na katero ga je postavila dobrohotna osoda. Ni dovolj, da se vstvari nacionalni slepanski malik in ga potem obožuje. Kakor mora poedinec, po izreku nekega starega modrijana, vsak dan zaslužiti si življenska dobra, tako mora tudi narod prislužiti si dnevno svojo posest, ki mu je namenjena na svetu. Ali avstrijski narodi niso pozabili, da je to njihova dolžnost; tudi njim bije čuteče, narodno srce v prsih, vedo pa tudi, da si morajo bodočnost prislužiti z delom in da ne gre, loviti narodni slepanski duh, ne da bi se delalo; avstrijski narodi niso pozabili, da morajo le tedaj zreti s sigurnostjo v bodočnost, ako si z delom zavarujejo svojo domačo zemljo. V tem občutku je tudi zame up, da junaško vzdržijo avstrijski narodi vsaktero

skušnjo, ki nam jo bode naložila bodočnost.

Vsakteri od nas, ki se odtod vrne v svojo domovino, ve, da ni, ko je tukaj na gospodarskem polju skupaj delal s pripadniki drugega naroda, zanemarjal svojega naroda, nego da je delal za svoj narod, da ponese seboj iz teh skupnih tal, na katera je stopil s pripadniki drugih narodov, najboljšo stvar, namreč osiguranost zemlje, na kateri se more razviti njegov narod in gledati mirno v bodočnost“.

To so bile besede, katere je v svojem govoru na slavnostnem banketu izustil knez Karol Auersperg, ki je nekoliko dni po zadružnem shodu postal minister poljedelstva!

V tem smislu se govorili še baron Störck, predsednik Splošne zadružne zveze, dr. Ertl, referent zadružništva pri poljedelskem ministerstvu, ali z boljšo definicijo, najboljši prijatelj in negovalec avstrijskega zadružništva, Ivan Sedláč, predsednik češke zveze v Pragi in mnogi drugi govorniki.

Vsem udeležencem ostane v spominu I. avstrijski zadružni shod, kjer so — mogoče prvikrat — zborovali skupaj mirno, ne da bi došli v najmanjši konflikt pripadniki raznih avstrijskih narodov, raznih političnih strank in stanovskih interesov. Imeli so pač vsi pred očmi veliko nalogo, katero so prevzeli kot delavci na zadružnem polju: delati mirno, resno in načeloma za dobrobit, za rešitev poljedelca, kateri, bodisi pripadnik slovanskega, nemškega ali drugega naroda, ostane le vedno poljedelec in ima kot tak ravno isto težko borbo za obstanek, bil Nemec, Slovan ali karsibodi!

II.

(Nekaj o namenu poljedelskega zadružništva).

Celotni naslov tega izredno zanimivega in za poljedelski stan zelo važ-

nega shoda so je glasil: „Prvi avstrijski poljedelsko-zadružni shod“.

Kdor je pazljivo prečital poročilo o resolucijah, ki so se na tem shodu sprejele in potrdile, je gotovo opazil, da se besedilo vsaktere resolucije začenja: „I. avstrijski poljedelski zadružni shod sklene itd.“

To povdarjanje poljedelskega značaja tega zadružništva, ki je prišlo zborovati na Dunaj koncem meseca maja, mora imeti gotovo svoj pomen. S poudarkom se je hotelo najbrže reči: tu zboruje danes ne zadružništvo, nego poljedelstvo, odnosno oni del poljedelstva, ki se je organiziral na podlagi zadružne ideje samopomoči.

Da, to se je hotelo reči, hotelo pribiti in se je tudi pribilo. Na shodu so zborovale posojilnice, ki živijo zunaj na kmetih, gospodarske zadrage, ki poljedelcu bodisi nakupujejo stvari, katere potrebuje, odnosno mu prodajajo stvari, katere izdelata; zborovale so zveze, ki združujejo obe vrsti zadrug.

Shod ni hotel svoj poljedelski značaj izgubiti, zato je z morečo večino odklonil edini predlog, ki je hotel skaliti ta čisti poljedelski značaj, predlog „Zadružne zveze“ v Ljubljani glede konsumnih društev, češ, konsumna društva ne težijo za tem, da bi izboljševala kreditne potrebe poljedelca, tudi ne, da bi mu gospodarsko uredila in izboljšala produkcijske razmere. Konsumna društva nimajo poljedelskega, nego trgovski značaj, vsled tega tudi ne morejo imeti oni etični moment v sebi, katerega zahteva zadružništvo kot nova gospodarska oblika, tudi ne ono poučno vzgojno nalogo, katero ima izvrševati poljedelsko zadružništvo. Le en govornik, in ta je bil iz Bukovine, je branil ta predlog. Bil je pač iz dežele, kjer žid kakor pijavka izpije srčno kmetovo kri. Ali, kakor rečeno, predlog je bil odklonjen in s tem se je zadružni shod sam izjavil kot pristno-poljedelski zbor.

Kaj pa hoče zadružništvo, ki je pri-krojeno specialno za poljedelske razme-

re? Pač nič drugega, kakor izboljšati te razmere, odstraniti zapreke, ki ovirajo zdravi gospodarski razvoj poljedelstva, odnosno zla, ki tarejo poljedelski stan. Tu se pa nečemo baviti natančneje z zgodovinskim dejstvom in razvojem poljedelske krize. Dovolj, da konstatiramo, da ta kriza še vedno traja in da se naš poljedelec ne more z lepa iz nje izvleči. Tudi ne more zadružništvo poljedelca iz te krize rešiti, zato je treba drugih, izdatnejših sredstev in socialnih reform, katere ne zmore z lastnimi močmi poljedelec sam. Zadružništvo hoče le ublažiti občutnejše gospodarske rane, skuša le olajšati in odstraniti najvažnejša in najtesnejša bremena, ki danes tiščijo k tlom tilnik poljedelca. Zadružništvo se ozira le na rak-rane: poljedelski kredit; nabava za intenzivnejše gospodarstvo potrebnih stvari (ametna gnojila, semena, stroji); prodaja poljedelskih pridelkov. Zadružništvo pa se ne zadovoljuje le z ekonomično stranjo svojega delovanja, ono hoče vdejeviti tudi etični moment asociacije poljedelstva, ono hoče poljedelca vzgajati, da postane umnejši, da se prilagodi borbnemu značaju današnjega splošnega gospodarstva. Le kdor popolnoma izpolni svoje mesto, sme zreti brez skrbi v bodočnost; kdor pa ne pojmi časa duh, tega pokrijejo neprestani valovi — grobokopi: moderno, vedno, razvijajoče se gospodarstvo!

Škoda, da tu ne moremo citirati Teodorja barona von der Goltz, ki je l. 1863 prvi znanstveno proučil vprašanje „o možnosti in koristnosti poljedelskih asociacij“. Schultze-Delitsch-eva zasluga je, da je prenesel na nemška tla angleško zadružništvo, da je obrtnemu stanu vstvaril močno zadružno organizacijo. Ali njega je vodila le ideja koristnosti, ki se je dala bolje dosegati z zadružno asociacijsko obliko. Raiffeisen ga prekaša, ker je v zadružništvu postavil temelj etičnim, globoko religioznim smotrom. Ne le gospodarska samopomoč bodi naloga njegovim zadrugam, izrecno namenjenim poljedelskemu stanu, nego

tudi gospodarska vzgoja. Tako se nekje izraža v svoji knjigi Dr. Ertl, in ž njim se strinja pl. Hattingberg.

Kreditne razmere poljedelca so res slabe. Razvoj novčnega gospodarstva, na katerega neposredni nastop ni bil pripravljen kmet, ki se je doslej bavil z naravnim gospodarstvom, je poljedelca gnalo v zadolženje, odnosno v prezadolžitve. Poljedelska posestva nosijo taka knjižna bremena, da se jih poljedelec pri najboljši volji ne more rešiti s pičlimi dohodki iz gospodarstva. Ali res, kreditni zistem je tudi tako ustanovljen, da vidi v posestniku le objekt za varno in plodonosno naložitev preostajajočega denarja. Privatniki ga izkoriščajo, denarni zavodi, kateri imajo le namen, kako delati največje dobičke, ne uvidevajo slabih gospodarskih razmer posestnika, ne vidijo njegovih križev in težav. Daj obresti, kolikor mogoče visoke, plačaj glavnico, kolikor prej mogoče, to je njih načelo, in naj gre posestnik radi tega na boben, na cesto.

Kredit, ki hoče sanirati gospodarske razmere poljedelca, mora imeti sledeče tri lastnosti: glavnica mora biti neodpovedljiva od strani upnika, obresti morajo biti stalne in nizke, in glavnica se mora amortizirati v letnih, neobčutljivih obrokih. Te pogoje ne morejo nuditi ne privatniki in ne mestne posojilnice, ki delajo večinoma z menicami, tem za obstoj kmeta izredno nevarnim kreditnim sredstvom. Nudijo jih le deželni hipotečni zavodi in oni denarni zavodi, ki imajo namen postreči s takovrstnim kreditom.

Tacega zemljeknjižnega kredita ne morejo tudi nuditi raiffeizenske posojilnice na deželi, ki se že tako ne smejo pečati s hipotečnimi posojili.

Poljedelstvo je obrt, kakor vsaktera druga obrt; vsled tega rabi vedno obratni kapital, kakor ga rabi trgovec ali obrtnik. Še le tedaj, ko se navadi kmet rabiti tako pogosto prometni denar, kakor trgovec ali obrtnik, še le tedaj pojmi intenzivno gospodarjenje, umno proizvajanje poljedelskih pridelkov. Zato pa se

mora naučiti, kako razlikovati trajna investicijska posojila od kratkodobnih obratnih posojil.

Naučiti se mora, nabaviti si posojila za nakup zemljišča, za odpravo dedščin in dot i. dr. iz onih virov, ki mu za taka posojila nudijo prej navedene tri pogoje; narobe, nabaviti si ona, katera rabi le za izboljšavo produkcije, kakor nakup živine, poljedelskih strojev, umetnih gnojil, semena in podobno, le tam, kjer se mu nudi ta denar po ceni, z najmanj obteževalnimi pogoji, z vpoštevanjem osebnega značaja poljedelca-gospodarja, torej pri domači raiffeizenki. Naučiti se mora, da potrebuje za investicijska posojila dolgi vračilni rok, za obratna pa kratki.

Ko posojuje raiffeizenska posojilnica denar, ne uvaža le premoženjski objekt, nego tudi moralno kakovost, kreditno sposobnost in vrednost posojilojemalca. Da treba se ozirati tudi na osebnost prosilca, in ne samo na njegovo premoženje, to načelo je vspeljalo zadružništvo, katero je omislil Raiffeisen, človekoljuben mož prve vrste. Zato je naloga posojilnic njegovega sestava, da poučno vplivajo na posojilo-jemalca, da ga naučijo ločiti investicijsko posojilo od onega za obratne namene, da mu nudijo denar le za obratne namene, in da mu posredujejo pri zadobitvi namenom primerne in asanacijskim načelom odgovarjajočega zemljiškoknjižnega posojila. Raiffeizenke igrajo pri zemljeknjižnih posojilih le posredovalno vlogo med hipotečnim zavodom in posojilo-jemalcem, same pa nikakor ne smejo dati taka posojila. To načelo se, žal, pri nas na Slovenskem še vedno premalo uvaža in izvaja!

Gospodarska reorganizacija poljedelskih razmer se ne more zadovoljiti le s tem, da nudi kmetu denar za posojila, kateri odgovarja poljedelskim razmeram in potrebam. Vprašanje, kako urediti kreditne potrebe z ustanavljanjem zadružnih kreditnih zadrug in z vreditvijo splošno-koristnih in javnopravnih hipo-

tečnih zavodov, tvori le en del postopanja za zboljšanje poljedelstva. Drugi važnejši del je, delovati na to, da se dvigne proizvajajoča sila poljedelstva, da se mu nudijo sredstva, da intenzivnejše in umnejše obdeluje svoja zemljišča in da dobi za svoje pridelke in izdelke kolikor mogoče največjo, trudu in vporabljenim stroškom odgovarjajočo ceno. Z eno besedo, kmetu je treba pomagati do denarja, ako hočemo, da plača dolgove.

Dokler obdeluje kmet svoje posestvo po zastarelih načelih svojih dedov in se ne poprime modernega gospodarstva z vsemi tehničnimi naprednimi sredstvi in pripomočki; dokler se pusti izrabiti od nepoštenih posredujočih trgovine, se ne more izkopati iz svojega današnjega, slabega položaja. Splošna draginja, večja mera davkov zadene tudi poljedelstvo; denarni zahtevki, ki se danes stavijo do poljedelca, so večji nego kedaj prej, zato pa mora poljedelec tudi več pridelati — in za svoje produkte dobiti več, nego je dobival prej. Več pridelal, ako uporabi vsa sredstva, katere mu danes nudi napredna obdelovalna tehnika, za pridelke izkupi več, ako se združi v gospodarski faktor, ki svoje pridelke prodaja naravnost konsumentu, izločujoč trgovino, v kolikor je nepoštena, v kolikor živi le od tega, da zlorabi neznanje in slabotnost samemu sebi prepuščenega, neorganiziranega poljedelca.

Poljedelcu je treba torej tudi združne organizacije za nakup poljedelskih potrebščin in za prodajo poljedelskih pridelkov in izdelkov!

Le kdor stoji na zelo omejenem stališču in ne pojmi časa duh, ki vsepovsod stremi za asociacijo, za združitvijo, le-ta more izreči besede, ki smo jih nedavno čitali v nekem goriškem listu:*) „Zadruga pa le nikar in nikdar!“ Narobe, naše reklo bodi jasno in glasno: „Zadruga vsepovsod in vsikdar!“ Ako se trgovci združujejo v delniške družbe, v društva z omejenim jamstvom, v karte-

in truste, ako se velekapital asociacijskim potom nakopiči v gospodarsko vellesilo v bankah in drugih družabnih oblikah, zakaj bi se ravno poljedelec ne smel posluževati istih sredstev, istih oblik? Ako je resnična prislovica; „V edinosti je moč!“, zakaj bi poljedelci ne združevali slabe sile, neznatne kapitalije poedinca v eno, močno organizacijo? In ali dobimo boljše asociacijske oblike za poljedelske razmere, nego je ravno zadruga?

Sveda, zadrugo s takimi gospodarskimi smotri moramo ustanoviti le tam, kjer so zanjo življenjski pogoji, kjer je treba res izločiti nepošteno trgovino. Ne smemo pa ustanoviti zadruga le iz kljubovalnih, politično-strankarskih^h ozirov; ne smemo jih ustanoviti, predno niso upravniki poučeni natančno o svojem delovanju in o svoji odgovornosti. Kot mojster se nikdo ne rodi. Vsakdo se mora sam učiti, sam preskusiti, kaj je dobro, kaj ne, zato pa tudi vsakdo doživi marsikatero prevaro. Kakor se godi s posameznikom, tako se godi tudi z družabno obliko, z zadrugo. Zadrugništvo ni nastalo kot dovršena gospodarska oblika. Moralo se je razvijati, delati poskuse, in čisto naravno je, ako se je marsikateri poskus ponesrečil. Zato pa vendar ne moremo še reči, da zadrugništvo ni za nič. Življenje je šola, in življenje, razvoj zadrug, nam kaže, česa se smemo zadrugnim potom lotiti, česa ne, in kaže nam tudi, kaj manjka, kaj treba spopolniti pri poslovanju in gospodarstvu zadrug.

Kako je že rekel Sedlák v svojem referatu o šolstvu, katerega je predložil zadrugnemu shodu? „Končam: Le predbro vemo, da ne pusti nobeno ljudstvo, da mu dolgo gospodarijo oni, ki se bojijo luči, zato hočemo, da se narod razsvetli, da se kmetovalec izobrazí, tako da bodo zanamci vedno bolj sposobni da vodijo pravilno to zadrugno gibanje, s kratka, mi iščemo luči za narod in moramo, hočemo jo najti“.

*) „Soča“. Op. stavca.

Javkati: „Zadruge pa le nikar in nikdar“, ne pomaga nič; ljudstvo naučimo, kako je treba ustanavljati in voditi zadruge! To bodi tudi naloga slovenskega časnikarja, ki ne živi z glavo v vreči, nego pojmi potrebe svojega naroda, potrebe časa.

Program, ki ga je l. 1899 izdalo poljedelsko ministerstvo glede podpiranja poljedelskega združništva, navaja med drugimi tudi sledeče načelo: Posebno važnost je treba pripisati združni organizaciji skupne prodaje; ta predstavljana je najtežja, akose pa posreči, tudi najvšepešnejšo združno nalogo. S tem, da se združno spravijo v denar, eventualno tudi predelajo poljedelski produkti, se dela na to, da so ti produkti boljše kakovosti in da bolj odgovarjajo zahtevam za oddajo, prihranijo se transportni in trgovinski stroški, poiskati se morejo večja tržišča, in se morejo tudi izločiti gotove oderuške zahteve nereelne posredne trgovine“.

Baron Störek pravi v svoji brošuri „O razvoju poljedelskega združništva v Avstriji, njegova sedanost in bodočnost“: „Smoter zadrug je v splošnem, da zblizujejo producenta in konsumenta. Popolnoma brez trgovine ne bo mogoče biti nikoli, to se razume samoobsebi; ali večkrat bo mogoče odstraniti nekatere člene posredujoče trgovine, brez katerih je mogoče biti“.

Zadruge ne narekujejo boja trgovstvu na sploh, nego le onemu delu, ki zlorablja gospodarske sile poljedelca. „Kakor se bojujejo kreditne zadruge proti denarnemu oderuštvi, tako so nakupne in prodajne zadruge najboljše sredstvo v boju proti blagovnemu oderuštvi“, pravi dr. Ertl v svoji znameniti knjigi: „Poljedelsko združništvo na Nemškem“. Da imajo zadruge le ta namen, dokazuje sklep nemškega združnega shoda v Monakovem (menda l. 1903) in letošnjega avstrijskega združnega shoda na Dunaju, „da se imajo gospodarske zadruge ustanavljati navadno

tam, kjer je treba izločiti nepošteno, odirajoče trgovstvo, ali kjer je obvarovati ali izkoristiti posebne ugodnosti skupne nabave in prodaje. (Predlog V. Kerbler-ja.)“

Vsa gonja, katero je bilo vprizorilo trgovstvo na Slovenskem nasproti gospodarskim zadrugam, je bila neprimerna in pretirana, ker je hotela z vodo zlit iz kopeli ob enem tudi otroka. Opravičena je bila le deloma tam, kjer so se ustanovile zadruge gotove vrste (kakor n. pr. konsumne), kakor smo prej rekli, iz ključovalnosti in politično-strankarskih ozirov. Gonja je nekoliko potihnila, deloma, ker je trgovstvo uvidelo, da je njegovo nasprotovanje pretirano in brezvšešno, deloma, ker so dejstva naučila prizadete, da ne gre ustanavljati zadruge samo iz kapric. Ali, gonja bo morala tudi popolnoma ponehati, kakor hitro nastopimo na Slovenskem s programatičnim razvijanjem poljedelskih gospodarskih zadrug. Iz tega programa bomo morali sicer izločiti „načeloma skupno nabavo kolonijalnega blaga“, kakor se izrazi Viktor Kerbler v svoji knjigi „Poljedelsko združništvo v Zgornji Avstriji“. Konsumna društva, ki se bavijo z nakupom in oddajo kolonijalnega blaga, ne smemo favorizirati, nego ovirati moramo njih nastop. Le tam, kjer smo popolnoma prepričani, da so na mestu, le tam jih bomo trpeli, vendar pa skrbeli za njihov razvoj, da obvarujemo člane neprimlik.

Naš program se bo moral ozirati pri skupni nabavi, da delujemo na to, da se, bodisi potom posebnih nakupnih zadrug ali v zvezi z dosežanjem našo kreditno organizacijo, omogoči in razvije nabava poljedelskih potrebščin. Med te štejmo: Umetna gnojila, krme, semena, modra galica, žveplo, oglje in poljedelski stroji ter orodja. Med umetnimi gnojili imenujmo: Tomaževo žlindro, kajnit, kalijeve soli, superfosfat in čilski soliter; med krmili pa: koruzo, otrobi, sladne mekine, tropine od piva, ječmen za krmo, oljnati hlebeci i. dr. Delovati moramo na to, da opustijo druge kme-

tijske organizacije, kakor n. pr. kmetijske družbe, skupno naročevanje zadrugam, ki so po svoji obliki in finančni zmožnosti bolj ugodne za tako delovanje. Kmetijskim društvom ostane potem še vedno dovelj, da ne rečemo preveč delokroga v poučne in druge svrhe. Za to načelo se je izrekel tudi zadržni shod na Dunaju, ko je sprejel predlog dr. E. Türck-a, katerega smo naveli v tozadevnem poročilu o zadržnem shodu.

Za skupno prodajo poljedelskih pridelkov in izdelkov bomo delovali na to, da se ustanovijo poedine zadruge: mlekarske, skladiščne, vinarske in kletarske, sadjarske, hmeljarske, govedo- in svinjerejske, zeljarske itd.; dalje mlinarske in druge kmetijsko-obrtne, ter končno zadruge za nabavo strojev, za zavarovanje goveje živine itd. Za pravilni razvoj te zadržne panoge nam bo treba skrbeti, da se ustanovijo posebne centrale za mlekarske, vinarske i. dr. zadruge.

Gospodarskih zadrug imamo na Slovenskem že precejšnje število. Nove ustanovljajmo le koliko in kjer jih je treba, a izpopolnjujmo to kar imamo, ne za nas, nego za naše ljudstvo, za naš narodni, zdravejši naraščaj!

III.

(Ali ima slovensko zadržništvo poljedelski značaj?)

„Številke same govoré!“ To geslo je postavil Ivan Rožman na čelo letopisu „Zadržne zveze“ za l. 1902/3. Kratko, jedrnat, ob enem tudi pretenciozno geslo. Kajti številke govoré veliko, več nego je kdaj komu ljubo. Številke, ki so same zase prav mrtve, oživijo, govorijo, dokazujejo in prepričavajo, kakor hitro so v zvezi z določenim dejstvom. Rožman je porabil to geslo: češ, bralec, glej številke, katere ti predočuje ta letopis o slovenskem zadržništvu, osobito o onem zadržništvu, ki je danes spojeno v ljubljanski organizaciji! Ali resni bralec se ne ozira

samo na to, kar se mu nudi. Gleda tudi to, kar ni napisanega, razmišlja o razmerah in dejstvih, ki so v zvezi s podanim, dasi niso naravnost napisani. Z eno besedo, čita med vrstami.

Take misli so nas navdajale, ko smo prelistovali letopise Rožmana o ljubljanski, Jošta o celjski organizaciji. In te misli so se strnile okoli vprašanja, ki ima biti predmet današnjemu članku, okoli misli namreč: „Ali ima slovensko zadržništvo res poljedelski značaj?“

Težko bo govoriti o tem, in marsikdo se ne bo strinjal z našimi izvajanj. Pa kaj se hoče, ko ima vsaka glava svojo pamet, torej tudi po svoje misli.

Slovenci smo imeli koncem l. 1903 525 zadrug, kakor navaja Jošt v svojem letopisu. To je sicer za kratko dobo našega zadržniškega razvoja zelo lepo število, ako gledamo le na število zadrug. Drugo sliko pa dobimo, ako pregledamo naloge in delovanje poedinih zadrug. Zato nam ne sme imponirati le golo število.

Zadržništvo delimo v dva glavna oddelka: a) posojilništvo in b) nadenarno, gospodarsko zadržništvo. Posojilništvo samo se ravna deloma po načelih Schultze-Delitscha, ki so bolj kapitalističnega značaja, deloma po načelih Raiffeisena, ki so bolj humanitarnega značaja, zato kmečkemu stanu bolj primerna in koristna.

Ako se Slovenci ozremo na naše posojilništvo, smemo biti z njim prav zadovoljni, da, tudi ponosni nanj. Posojilništvo naše je skoro izključno zdravo; nedostaki, katere preglednik zasleduje pri poslovanju posojilništva, so bolj internega značaja in se dajo lahko odpraviti, ker so odvisni le od večjega ali manjšega tehničnega znanja upravnikov. Posojilnice so pri nas izvršile veliko narodno-gospodarsko nalogo, ker so nam nabrale ogromno slovenskega denarja, ki bi bil drugače odromal s slovenske zemlje, ki nam pa pride še v veliko korist, kakor hitro ga kedaj začnemo

vporabljeni za razvoj našega poljedelstva, naše trgovine in industrije.

Posojilnice

na Koroškem	28
na Štajerskem	56
na Primorskem	70
na Kranjskem	129
skupaj torej	283*)

**Gospodarskih, torej nadenar-
nih zadrug pa je :**

na Koroškem	3
na Štajerskem	44
na Primorskem	92
na Kranjskem	103
torej skupaj	242

in je razmerje med denarnimi in nadenarnimi zadrugami, kakor $1\frac{1}{3} : 1$, dočim je bilo pri češkem in nemškem zadrugi-
ništvu, ki je bilo zastopano na zadrugi-
nem shodu, kakor $4 : 1$.

Poglejmo, a da nam bo lažje, delimo si gospodarske zadruge v štiri velike skupine : I. Poljedelske zadruge, II. Potrošne, III. Melioracijske in IV. Obrtne zadruge. Kako se sestavljajo, nato pridemo pozneje. Za sedaj le glejmo, kako se te skupine razdeljujejo po slov. deželah :

	I.	II.	III.	IV.
Koroško	2	1	—	—
Kranjsko	39	48	2	12
Primorsko	26	56	—	8
Štajersko	15	27	—	2
skupaj	82	132	2	22

Ostale 4 zadruge, ki niso tu navedene, so 2 zvezi na Kranjskem in 2 na Primorskem.

Torej je največ na Slovenskem zadrug po II. skupini (potrošnih), za temi pridejo one po I. (poljedelske), sledijo jim one po IV. (obrtne) in najmanj je pa onih po III. skupini (melioracijskih). Ker pa prištevamo med potrošne zadruge vse one, ki nosijo naslov „konsumnih“, „kmetijskih“ in „gospodarskih“

*) Rožman jih navaja le 492, ako odbijemo dalmatinske zadruge. Žalibog, nimamo še enotne statistike, navzlic sklepa I. slov. zadr. enquete v Ljubljani.

zadrug, tedaj istoveten naslov, ker imajo vse namen pečati se s prodajo konsumpcijskega (kolonijalnega) blaga, lahko rečemo že sedaj, da značaj slovenskega nadenarnega zadruginištva v veliki večini ni poljedelski, nego „konsumski“.

Posamezne skupine pa tvorijo sledeči podatki :

I. Poljedelske zadruge.

	Koroško	Kranjsko	Primorsko	Štajersko
Mlekarske	1	37	21	3
Skladiščne	1	—	—	—
Kletarske	—	1	—	1
Vinarske	—	—	5	—
Bikorejske	—	—	—	9
Zeljarske	—	1	—	—
Hmeljarske	—	—	—	1
Skupaj	2	39	26	14

82

II. Potrošne zadruge.

	Koroško	Kranjsko	Primorsko	Štajersko
Konsumne	1	18	28	2
Kmetijske	—	27	7	24
Gospodarske	—	3	21	1
Skupaj	1	48	56	27

132

III. Melioracijske zadruge.

	Kranjsko
Vodovodne	1
Mostovne	1
Skupaj	2

IV. Obrtne zadruge.

	Koroško	Kranjsko	Primorsko	Štajersko
Surovinske	—	2	—	—
Sodarske	—	1	—	—
Želbljarske	—	1	—	—
Mizarske	—	1	1	—
Obrtnijske	—	1	4	—
Opekarske	—	—	1	—
Krojaške	—	—	1	—
Stavbene	—	3	—	—
Tiskarske	—	1	—	—
Dirkališke	—	1	—	—
Kopališke	—	—	—	1
Hotelska	—	—	1	—
Postreščekov	—	2	—	—
—	—	13	8	1

22

Da nehamo enkrat s številkami, navajajmo še sledeče podatke :

V posameznih deželah odpade :

	na prebivalcev		
Štajersko	4095	7313	9307
Koroško	2919	3232	30165
Kranjsko	2049	3684	4614
Primorsko	2197	5086	3869

1 zadruga 1 pos. 1 gosp. zadr.

Za podlago smo vzeli število slovenskega prebivalstva, kakor ga je določila uradna statistika za l. 1900, namreč Štajersko 409.531, Koroško 90.495, Kranjsko 475.302 in Primorsko 356.035. V poslednjem številu je všteti tudi 143.057 istrskih Hrvatov.

Sedaj pa naj govorijo številke, pa le z besedami.

Kako je s številom posojilnic ? Kot največja slovenska kronovina seveda prednjači Kranjska (129), sledijo ji pa Primorska (70), Štajerska (56) in Koroška (28). Koliko je med temi posojilnicami Schultze-Delitschevega, a koliko Raiffeisenovega sestava, se ne da natančno dognati, ker nimamo glede tega zadostnih statističnih podatkov. Smemo pa računati, da jih je bilo najmanj 120, torej slaba polovica. Ta polovica se razvija od leta 1894 dalje in je torej razmeroma še mlada. Razvila se je hitro, ker je za svoj postanek rabila le 10 let, dočim so posojilnice, bodisi čistega, bodisi mešanega Raiffeisenskega in Schultze-Delitschevega sestava, rabila za svoj razvoj prilično 40 let. (Prva zadruga-posojilnica se je ustanovila l. 1872 v Ljutomeru.) V zgodovini slovenskega posojilništva moremo torej ločiti dve glavni razvojni fazi : Od l. 1872—1894 (posojilništvo mestnega značaja), od l. 1894 dalje do danes (poljedelsko posojilništvo).

Propagirala je prvo posojilništvo celjska zadružna organizacija, na čelu ji dr. a Vošnjak, Lapajne in Jošt. Posojilnice, katere je ustanavljala celjska organizacija, so bile v pravem pomenu besede le „posojilnice“, kajti njih namen je bilo le denar posojevati, komu — ali kmetu, meščanu, obrtniku itd. — to je

bila deveta briga. Podlaga je bila le lukrativna : posojilnica delaj kolikor mogoče več dobička, več pričuvnega zaklada, kdo ti daje sredstva za to, in more li ta sredstva prenesti, to bodi ti vseeno, na to ne gledaj. Res je, da so te posojilnice razdale precejšnje svote v narodne namene — recimo kulturno-politične, — ali narod niso imele gospodarstveno pred očmi. Niso gledale na to, da same nastopijo kulturelno med narod, da same prevzamejo gospodarsko-poučno nalogo. S kratka, te posojilnice so imele kapitalističen, ker lukrativen značaj. Da so bogate, da imajo velike prihranke, veliko hranilnih vlog, to je velika gospodarska naloga, katero so rešile skoraj nevede. Danes so naše zakladnice, iz katerih dvignemo zaklade za gospodarski preporod našega naroda. Da imajo pristno poljedeljski značaj, to ne more nihče trditi, kdor pozna njih sestav in razvoj. A načela se razvijajo, tako da danes nočemo imeti le denarnih zavodov, ki brez določenega načrta poslujejo kakor mrtvi stroj — nabirač, danes zahtevamo zavode s principi, z določenim gospodarsko — razvojnim delokrogom in programom. To so uvideli Celjani, in tudi uvažujejo, kajti v novejšem času snujejo tudi oni posojilnice raiffeisenskega, torej odločno poljedelskega značaja, in zasnovali so si tudi Zadržno zvezo, podobno oni v Ljubljani in drugod. Celjani, le še naprej in lotite se tudi drugih zadružnih panog!

Od l. 1894 sem se torej ustanavljajo na Slovenskem posojilnice raiffeisenskega sestava. Duh, ki se je porodil v Nemčiji, je prišel preko Češke in ostalih avstrijskih dežel tudi do nas. Zavedli smo se, da je bilo zadružništvo (le povdarjajmo za sedaj „posojilništvo“), kakor se je dotlej razvijalo na Slovenskem, brez duše, dasi je na sploh delovalo v dobrobit slovenskega naroda. Zavedli smo se, da je naš narod pretežno, skoraj izključno poljedelskega značaja in da moramo naše zadružništvo prilagoditi temu značaju, ako hočemo res koristiti svojemu naro-

du, ako hočemo res ohraniti ga na rodni zemlji in zaustaviti njegovo izseljevanje v tuje, brezsrdne kraje. To zadrugištvo, osobito pa posojilništvo, kakor ga je omislil Raiffeisen, ne sloni samo na misli samopomočni, nego tudi na bratoljubni, karitativni misli. „Eden za vse, vsi za enega!“ To je železen obroč, ki objema v zadrugah te vrste vse člane, po večini poljedelskega stanu. Nismo tedaj pojmlili še ta osobiti značaj posojilništva te vrste, mogoče ga ne pojмимо še danes kakor gre. Vidimo pa, da je koristen, da se najbolj prilaga našemu narodu, da mu tudi najbolj prija, in pričakujemo, da pride čas, ko ga za pojмимо popolnoma, ko lahko o njem porečemo, da „raztresene je ude naše zbral“, ko nas združi v eno celotno slovensko zadrugno organizacijo.

Posojilništvo tega sestava ima svoj izvor v Ljubljani, v organizaciji, kjer so ji načelovali dr. Šusteršič, dr. Krek in drugi. Prišlo je na Goriško, kjer ga je začel razširjati najprej pokojni dr. Josip Pavlica in ga je spopolnil in mu danes načeluje dr. Gregorčič. Prešlo je tudi v Istro, kjer je dobilo svoja zagovornika v škofu dr. Mahničju in v dr. Laginju. Zmagonosno gre svojo pot, tiho in mirno reformira gospodarsko življenje, sili v narod in ublažuje polagoma naše politične prepire. Pride čas, ko nas bo videla skrb za razvoj tacega zadrugištva združene pripadnike raznih političnih strank, raznih stanov, kakor se to godi na Češkem in drugod!

Ako ni posojilništvo naše samo na sebi v veliki večini čisto poljedelskega značaja, moremo to še manje pripisati ostalemu, nedenarnemu slovenskemu zadrugištvu. Čisto poljedelski značaj imajo one gospodarske zadruge, ki se pečajo bodisi z nabavo „poljedelskih“ potrebščin, ali pa s prodajo poljedelskih pridelkov in izdelkov. Zadrug, ki bi se pečale samo z nakupom poljedelskih potrebščin, nimamo. Prvič, ker so po raznih deželah že proste stanovske organizacije (kmetijske družbe), ki so se

že prej pečale s tem in tako ovirale pojav takovrstnih zadrug. Drugič, ker je spojena skupna nabava deloma z drugim poslovanjem denarnih in nedenarnih zadrug. Na Kranjskem se pečajo z nabavo konsumna, kmetijska in gospodarska društva; na Goriškem pa po večini posojilnice. Kjer ni še mnogo zadrugiškega smisla in zanimanja v ljudstvu in kjer ni zadostnega števila upravnikov na razpolago, ne kaže ustanavljati posebnih nakupnih zadrug, nego je bolje, da se, previdno in potrebam razmerno, priklapi to poslovanjsko panogo že obstoječemu posojilništvu. Tako delajo v Šleziji po prizadevanju dr. E. Türk-a, predsednika tamošnje zadrugne zveze; tako priporoča vladni program za povspesjevanje poljedelskega zadrugištva, ko pravi: „Splošno ne kaže, da bi se za skupno nabavo ustanavljale posebne zadruge. Bolje je, da prevzamejo kreditne zadruge, kakor se to v nekaterih deželah deloma že godi, zadrugno nabavo poljedelskih potrebščin, kakor gnojil, krmil, semen, poljedelskih strojev itd., ker omogočuje taka poslovna stroka, da se veliko prihrani pri napravnihi stroških poljedelskega obrata, in ker služi kot izdatno varstvo proti blagovnemu oderuštju in daje garancijo za nakup dobrih in pristnih vrst blaga“.

Bolje so pri nas zastopane prodajne zadruge. Imamo namreč 62 mlekerskih zadrug, 1 žitno skladiščno, 9 bikorejskih, 1 zeljarsko in 1 hmeljarsko zadrugo. Največ mlekaric ima Kranjska (37), sledijo ji Primorska (21), Štajerska (3), najmanj pa jih ima Koroška (1). Mlekarske zadruge so za gorati del naše domovine največje važnosti. Zato bode treba obračati na-nje veliko pozornost. Treba bo spopolniti jih v tehničnem oziru, priskrbeti jim strokovno izobraženege personala, pa tudi centralizirati prodajo mlekerskih izdelkov. V tehničnem izobraževanju nam bodo koristile mnogo mlekarške šole, ki se snujejo v goratem delu kranjsko in primorske dežele. Z veseljem je pozdraviti korak, katerega

so storile v tem oziru ljubljanska in celjska zveza, ko so imenovala za pridružene zadruge poleg navadnih revizorjev še strokovno izobraženega mlekarkega preglednika. Njegovemu vzgledu naj bi sledile še druge zveze, ki imajo opravila z mlekarskimi zadrugami.

Žalostno dejstvo je, da so danes mlekarnice glede prodaje svojih izdelkov pripuščene same sebi, vsled tega tudi postavljene več ali manj neizogibnim posledicam mejsebojne konkurence in izrabljanju od strani odjemnikov-trgovcev. Ako pomislimo, da prebivamo Slovenci danes ob dveh velikih železniških progah, katere obe imajo svoj konec v velikem mestu Trst, bi-li ne kazalo centralizirati celotno prodajo mleka, masla in sira v eno veliko osrednjo mlekarsko centralo v Trstu, po vzgledu nižjeavstrijske združne mlekarne na Dunaju? Ako bi vse slovenske zveze, in posredno pridružene jim zadruge postopale skupno v tem vprašanju, mislimo, da bi se dalo mnogo doseči, navzlic velikim investicijskim stroškom, kateri bi se morali vporabiti v ta namen.

Žitna skladišča drugod sicer lepo napredujejo, za naše razmere pa niso. Edina zadruga te vrste, katero imamo v Sinčivasi na Koroškem, se vedno bori za svoj obstanek, in le spretnemu in požrtvovalnemu vodstvu župnika V. Podgorca se je zahvaliti, da sploh tako lepo in v redu posluje.

Kletarskih in vinarskih zadrug imamo 7, in sicer 1 na Kranjskem, 1 na Štajerskem in 5 na Primorskem. Sicer je na Primorskem precejšnje število konsumnih zadrug, ki se pečajo skoraj izključno le z vnovčenjem vinskih pridelkov svojih članov. Dve zadrugi so zelo važni in poslujejo res kakor gre, namreč kletarsko društvo v Novem mestu pod spretnim vodstvom in vplivom potovalnega učitelja B. Skalický-ja in vinarska zadruga v Gorici pod vodstvom ravnatelja kmetijske šole, V. Dominkota. Poslednja je za vinorodne razmere naše ožje goriške domovine zelo važna, in le

želeti bi bilo, da reši vsaj del obširnega programa, katerega si je postavila ob ustanovitvi.

Da je združna oblika ugodna tudi za živinorejo, to nam kaže edino le Štajerska s svojimi 9 bikorejskimi zadrugami. Dobro bi bilo, da bi temu vzgledu sledile tudi druge naše dežele, osobito planinski deli iste. Ustanovile bi se lahko govedorejske, konjerejske in svinjerejske zadruge. Ne bi bilo napačno, ako bi se gojilo tudi nekoliko več perutninarstvo, posebno z ozirom na denar, ki bi se ga dalo dobiti za jajca. Zadruge za prodajo jajc, bodisi samostojne ali v zvezi z že obstoječimi mlekarskimi zadrugami, v smislu sklepa združnega shoda o tem predmetu bi bile tudi za naše razmere zelo koristne. Goriški goričani, ne pozabite, da vas veže nova železniška proga s Trstom, torej izrabite to ugodnost vsestransko!

Največ imamo pri nas potrošnih zadrug (konsumne, kmetijske, gospodarske). Teh je 132 nasproti 82 poljedelskim in 22 obrtnim. Stavimo jih pod en klobuk, ker je navadno naziranje „kmetijsko“ ali „gospodarsko“ le plašč, pod katerim se skriva navadna konsumna zadruga. Ko je bila pri nas začela gonja proti kons. društvom, so se ta sicer dalje ustanavljala, a pod prikritim imenom. Razdeljujejo se pa po pozameznih deželah tako: Primorska (56), Kranjska (48), Štajerska (48) in Koroška (1). Čudno se bo zdelo marsikomu, da je tu na čelu Primorska. Ali ne smemo pozabiti, da so na kraški planoti in v tržaški okolici zadruge, ki sicer nosijo ime „konsumne zadruge“, a se v bistvu pečajo le z vnovčenjem vinskih pridelkov svojih članov. Njihovo poslovanje pa ne odgovarja združnemu duhu, ker niso drugega nego navadne krčme. Večinoma popivajo člani lastno vino, katero so prodali zadrugi. Namena vinarske zadruge nimajo, ker ne prodajajo vina konsumentu, nego ga same konsumirajo v svojih krčmah. Člani imajo prav za prav le omejeno korist od teh zadrug,

ker dobijo sicer res z ene strani nekoliko večjo ceno za svoje blago, kakor od drugega kupca, zato se pa z druge strani zadruga zakopa v dolgove, ker ima skoraj vsaka zadruga večjo ali manjšo stavbo z dvorano za veselilne namene itd.

Naše stališče nasproti konsumnim društvom na sploh smo že omenili. Ne moremo se segrevati za zadruge, ki nimajo v sebi etičnega momenta, ki dajajo kmetu blago „na kredo“ in ga s tem zavajajo v večje ali manjše lahkoživlje in potratnost, in ki ne morejo uspešno konkurirati s trgovcem. Trгоvec skrbi sam za razvoj svoje trgovine. Ako gre trgovina rakovo pot, mu gre za lastno kožo. Zato pazi, gleda in vpotreblja najmanjšo stvar, ki gre v korist in ohranitev njegovega podjetja. Kaj drugega je pri konsumnih zadrugah. Kako se tam godi, je drastično naslikal Rožman sam, ki je hotel braniti na združnem shodu stališče Zadrुžne zveze v Ljubljani v vprašanju tovrstnih zadrug. Le poslušajmo ga, ko pravi v svojem referatu o „dosegdanjih izkušnjah s konsumnimi društvi, njih nadaljni razvoj in njih razmerje h kmetijskim zadrugam“ med drugim tudi to-le :

„Pred vsem manjkala je vodjem konsumnih društev potrebna in zadostna trgovska izobrazba, zato so se pri naročbi blaga, pri spravljanju, pri računstvu itd. vrinili marsikateri pogreški. Bilo tudi ni nobene zveze, katera bi konsumnim društvom preskrbela blago, bila so pri nakupu docela sebi in trgovčevi milosti prepuščena.

„Trгоvec je s konsumnimi društvi kaj rad kupčeval — ker je imel računati na gotovo plačilo.

„Ker je trгоvec kmalu spoznal, da vodje konsumnih društev o trgovini malo razumejo — in je povrhu v konsumnih društvih še videl neljubega konkurenta, jim je z najmirnejšo vestjo naltežil najslabše blago. Pri naročilih blaga godilo se je najčesče tako-le :

„Fino, elegantno - oblečeni potnik

pripeljal se je z nebroj kovčeki in često s krivim nosom — pred konsumno društvo.

„Vodjo prodajalne se pozdravi lojalno z „gospod kolega“, ponudi se mu par smodk, ob enem se mu pa za božič obljubi lepa obleka, saj se je nadejati dobre kupčije.

„Sedaj pokličejo načelnika ; ta je najčesče popolnoma priprost kmet, ki pride naravnost iz hleva ali pa od polja. In na tega se sedaj vsuje cela vrsta častnih priimkov — gospod načelnik tu, gospod ravnatelj tam — tako dolgo, dokler ni mastno naročilo pisano in tudi podpisano. Pri blagovnem oderuštву je bil glavni činitelj kredit. Ljudje so se navadili vzeti blago na upanje — in tako so storili tudi pri konsumnih društvih.

„Če bi imela konsumna društva zadostna lastna denarna sredstva, bi že še lahko nekaj časa dajala na upanje.

„Ker konsumno društvo ni imelo v deležih lastnih sredstev, je moralo iskati kredit, se zadolžiti — ogromne obresti plačati — dokler konečno ni bilo prezdolženo...“

„in ni šlo na hoben“, tako naj bi bil dodal še Rožman, resnici na ljubo. Pribijemo, da je lepo, da je ravno ono mesto, ki je najbolj pospeševalo ustanavljanje konsumnih zadrug, in to je Zadrुžna (Gospodarska) zveza v Ljubljani, začelo spoznavati, da s starim „šlendrianom“ ni mogoče naprej in da je treba tudi tu reform. Da pa ne bode mogoče ljubljanski organizaciji zanikavati svojega vodilnega delovanja pri akciji konsumnih društev, navajajmo sledeče razvojne številke.

Konsumnih društev se je ustanovilo na Slovenskem v posameznih letih :

1880, 1882, 1887, 1891, 1893, 1894, 1895

1	1	2	2	2	1	2
1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902

5	9	25	43	27	8	11
---	---	----	----	----	---	----

Torej se je ustanovilo od l. 1880 do 1897 25 konsumnih društev, od leta

1898—1902 114, l. 1899 pa se je ustanovila v Ljubljani „Gospodarska zveza“. Pripravljale so tej zvezi tla od l. 1894 sem „Zveza kranjskih posojilnic“ in prva „Gospodarska zveza“, ki je bila že zasnovana kot društvo in je razvijala največjo propagando od l. 1897 sem.

Najmanj vporabljam Slovinci zadruge v dosego melioracij. Edino le kranjska dežela navaja eno vodovodno in eno mostovno zadruge. Vzrok je najbrže ta, da je celotni naš gospodarski preporod še mlad, v povojih, in še ne vemo, kaj bi lahko storili z združenimi močmi, z zadružno gospodarsko organizacijo. Pa tudi si nismo še popolnoma na jasnem, kje in kako bi vporabili melioracije, nismo še zadostno vpotjeni v poljedelsko izboljševalno akcijo. Pa kar še ni, lahko še pride: to bodi nam v tolažbo!

Še eno vrsto zadrug bi imeli tu imenovati, ki sicer ne spada v poljedelsko zadružništvo, katere pa smo vendar-le Slovinci ustanovili, namreč obrtne zadruge. Teh je skupaj 22, in so, kakor vidimo iz prej navedenega razkaza, raznovrstne. Mizarske, želbljarske, sodarske, tiskarske, kopališke itd.; „vsake sorte“, kakor bi rekel naš gorjan. Kranjska jih ima največ (13), za njo Primorska (8), Štajerska ima le 1, Koroška pa 0. Dasi zadruge te vrste bistveno ne spadajo med poljedelsko zadružništvo, so vendar za naše slovenske razmere zelo potrebne in koristne, saj nam pripravljajo pot za pravi obrtni naraščaj. Le želeči moramo, da bi se ustanavljale za vse mogoče obrtne stroke. Posebno važne bi bile zadruge za čipkarstvo, za prodajo gozdnega lesu, za izdelke domače industrije na sploh. Domača industrija je pri nas le vedno še premalo razvita, zadružništvo pa bi moglo vplivati na to, da bi se razširila in uveljavila. Izgledov za to imamo drugje dovolj, samo oči nam je treba odpreti.

Sklepajmo: posojilništvo naše je po svoji večini Schultze-Delitschevega sestava, in nima torej prave poljedelske

naloge; pristnih poljedelskih zadrug je pri nas le vedno še premalo, največ pa jim manjka še pravilne in namenom primerne osrednje organizacije, tako da bi se moral osigurati intenzivnejši gospodarstveni donos poljedelskega obrata; potrošne zadruge ne vršijo svoje gospodarske naloge, kakor bi mogle, ker večinom ne odgovarjajo potrebam naših razmer.

Na vprašanje: „Ali ima slovensko zadružništvo poljedelski značaj?“ moramo odgovoriti: Le deloma! Ker pa ima le deloma ta značaj, bodi naša naloga, da mu ga priskrbimo. Slovensko zadružništvo naj prične novo fazo svojega razvoja. Delovanje zadružnikov bodi: ne toliko novega organizirati, nego reorganizirati, kar že imamo!

Sklepajmo z besedami, katere je navedel dr. M. Weden, predsednik nemške zadružne zveze na Češkem, v svojem članku „Poljedelsko zadružništvo na Nemško-Ceškem in njegove prve prihodnje naloge“:

„Zunanji ovoj bleščečega ekstenzivnega razvoja ni glavna naloga poljedelskega zadružništva, kakor naglašava pravico Friderik Müller. Njegovi ideali, njegovi najvrednejši smotri so izšolanje in intenzivna izobrazba poedincev za skupno zadružno delo.“

Torej naj številke same govorijo ne le o ekstenzivnem razvoju, nego tudi o intenzivnem delovanju slovenskega zadružništva!

IV.

O mlekarstvu s posebnim ozirom na slovenske razmere.

V prejšnjem članku smo rekli, da ni dovolj, ako se pospešuje postanek in razvoj poljedelskih kreditnih zadrug, nego da je treba priskrbeti kmetu tudi zadružno organizacijo za nakup poljedelskih potrebščin in za prodajo poljedelskih pridelkov in izdelkov. Nakupno zadružno organizacijo je lažji oživitvriti, nego prodajno, zato vidimo povsod,

da se prva hitreje in pravilneje razvija nego zadnja. Med prodajnimi zadrugami zavzemajo mlekarske in sirarske zadruge prvo mesto, kakor nam je mogoče razvideti iz tozadevne statistike. V Nemčiji jih je bilo koncem meseca junija 1904 2713, v Avstriji koncem l. 1904 pa 1887. Med temi se pa nahaja precej zadrug, ki niso vpisane v zadrugni register, dasi se vrši njihovo poslovanje v zadrugnem smislu.

V Avstriji kažejo sledeči razvoj:

Leta	1900	1901	1903	1904
Zadruge	964	1382	1707	1887

Zanimiv je razvoj mlekarskih zadrug po poedinih deželah, ki se da posneti iz sledeče tabele:

Leta	1900	1901	1903	1904
Češka	38	52	60	74
Bukovina	1	2	2	2
Dalmacija	1	1	—	—
Gališka	20	24	34	44
Koroško	8	8	6	7
Kranjsko	31	38	42	49
Primorsko	30	56	56	56
Moravsko	81	97	103	113
Nižjeavstr.	130	139	217	244
Gorenjeavstr.	7	10	11	11
Solnograško	1	1	1	1
Šlezija	9	12	16	16
Štajersko	5	10	9	11
Tirolsko	504	834	872	902
Predarelsko	98	98	276	355

Nas Slovence zanima seveda najprej, kako so se razvijale pri nas mlekarske in sirarske zadruge. To bodi razvidno iz sledečega razkaza:

Leta	1874,	1875,	1876,	1879,	1881,
Zadruge	2	2	2	1	1
1884, 1889, 1891, 1902, 1893, 1894,	2	1	1	3	2
1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901,	6	4	9	10	9
1902, 1903, 1904.	12	8	6		

Za dve zadrugi se ne ve, katerega leta sta bili ustanovljeni; poleg zadrug

je na Goriškem še 24 planinskih mlekaric, prostovoljnih združb. Opozarjamo na tem mestu, da so povzeti statistični podatki glede mlekarskih društev in zadrug iz statistike, katero je izdalo c. k. poljedelsko ministerstvo l. 1905 za leto 1904. Podatki obstoječih zadrug se ne strinjajo s podatki slovenske zadrugne statistike, katera se pa že sama medseboj ne strinja. Tako n. pr. navaja letopis ljubljanske zadrugne zveze mlekarsko zadrugo v Šmihelu na Koroškem, katero zaman iščemo v letopisu celjske zveze. Uradna statistika pa ne omenja ne mlekarske zadruge v Šmihelu, a tudi ne one v Št. Jakobu v Rožni dolini. Ker pa je namen tega članka podati le splošno sliko slov. dežel, porabimo uradne podatke.

Kakor je razvidno iz prej povedanega, imajo naše dežele mlekarskih društev koncem l. 1904: Koroška 7, Kranjska 49, Primorska 56 in Štajerska 11. Koliko je slovenskih in koliko nemških mlekaric na Koroškem in Štajerskem, se ne da ločiti, ker navaja statistika le nemška krajevna imena. Veljajo pa podatki vedno za celo deželo brez ozira na narodnost mlekaric.

Imajo pa mlekarice po poedinih deželah:

	Članov:	Deležev:
koroške	7	449
kranjske	49	5063
primorske	56	1321
štajerske	11	527
	123	7860
		10584

In sicer pride povprečno na vsako zadrugo po 63·8 članov in K 86 deleža. Po poedinih deželah se pa pokaže sledeča povprečnica: Koroška 64·1 članov in K 124·1 deležev, Kranjska 103·3 članov in K 835·1 deležev, Primorska 23·6 članov in K 28·9 deležev, Štajerska pa 47·9 članov in K 204·5 deležev.

Bolj zanimivo je izvedeti, kako se giba število članov pri poedinih zadrugah. Posamezne zadruge so imele članov:

	do	50,	100,	150,	200,	250,	300,	450
na Koroškem	3	3	1	—	—	—	—	—
„ Kranjskem	14	10	10	6	5	1	1	—
„ Primorskem	23	4	—	2	—	—	—	—
„ Štajerskem	8	1	1	1	—	—	—	—
skupaj	48	18	12	9	5	1	1	—

7 zadrug 'ni vposlalo podatkov, in sicer 5 s Primorskega in 2 s Kranjskega. Iz zgornjih števil pa razvidimo, da je najbolj priljubljena gruča majhnih zadrug, ki imajo le do 50 članov (48 zadrug) za njo pride gruča 100 članov (18 zadrug), tej sledi gruča do 150 članov (12 zadrug), 9 zadrug ima do 200 članov, 5 do 250, in dve zadrugi imata ena do 300, ena pa do 450 članov. In sicer zasledimo največ zadrug s številom članstva do 50 na Primorskem, kjer imamo 14 mlekar-skih zadrug na Kobariškem, 8 na Tol-minskem, 4 na Bovškem, 3 na Cerkljan-skem in 3 na Kanalskem. Značaj teh mlekar-nic je večinoma planinski; stare prostovoljne mlekarske združitve so se po prizadevanju mlekarskega potovalnega učitelja spremenile v združnem zakonu ustrezajoče zadruge. Glavni namen pre-hoda iz prostovoljne združne oblike v združno obliko je bil ta, da se na tak način doseže državna podpora. Ko so enkrat združniki dosegli državno pod-poro, in ko je mlekar-ski potovalni učitelj dovršil ustanovitev zadruge, ki je spadala med njegove službene dolžnosti, je bilo vsega združnim namenom odgovarjajo-čega dela konec.

Zadruge nimajo poslovnih knjig, sej, občnih zborov in drugih takih „sitno-sti“, katere predpisuje združni zakon, a tudi potovalni učitelj se nikoli več ni briga za to, ali in kako posluje zadruga. Skrajni čas je, da se vse poslovanje teh zadrug spravi v soglasje z združnim za-konom, sicer ne vemo, v kake nevarnosti bi lahko prišli združni upravitelji. To je glosa k poglavju: Skrb vladnih organov na Primorskem za razvoj združništva.

Najmanjša zadruga šteje na Koroš-kem in na Primorskem 7 članov, na Kranjskem 10, in na Štajerskem 14 čla-

nov; največja zadruga šteje na Koroškem 115, na Štajerskem 157, na Primorskem 193 in na Kranjskem 448 članov. Torej imajo na Kranjskem največjo mlekar-sko zadrugo, in sicer ono v Logatcu.

Zakaj navajamo te številke?

Kdor je pazljivo prečital poročilo o združnem shodu, ve, da je dež. nadsvet-nik Kerbler iz Linca stavil predlog z ozirom na organizacijo mlekar-skih za-drug, s katerim se nasvetuje ustanoviti le združne mlekarne s strojnim obratom in z veliko dobavo mleka. Mlekarski strojni obrat, katerega naprava je stala 39—40000 K, je rekel, mora imeti 3000 litrov mleka na dan, ako hoče biti do-nosen. Taka množina mleka se da dnevno dobavljati le, ako imajo člani 900 krav, od katerih jih je najmanj 600 rezervi-ranih za dobavo mlekar-nice.

Takega predloga seveda združni shod ni mogel sprejeti, ker bi onemogo-čil pojav in obstoj manjših, pri vsem tem zelo važnih mlekar-skih zadrug. Zato se je po sklepu združnega shoda ta zahteva tudi izpustila iz predloga.

Referent je imel pač pred očmi razmere na Nižjeavstrijskem, kjer so ve-činoma male mlekarne, bodisi z ročnim obratom ali pa s strojnim obratom, le dobaviteljice velikih osrednjih mlekar-n. Tam imajo celo zadrugo, ki šteje le 3 člane, imajo pa tudi osrednjo mlekar-no na Dunaju, ki je imela koncem l. 1905 76 pridruženih zadrug s 5222 člani.

Nasvet referenta pa ni tako napa-čen, kakor se zdi na prvi pogled, kajti referent je hotel izreči, da se le tedaj rentira podjetje s stroji, ako razpolaga s tako in tako množino mleka na dan. Tako podjetje pa se ne more ustanoviti v vsaki vasi, nego le v večjem središču. S tem ni nikakor izključena ali onemo-gočena okolnost, da se ustanovijo manjši mlekar-ski organizmi v podporo tega večjega. Kdor pozna razmere, v katerih živijo n. pr. naše primorske mlekar-ske zadruge, se ne bo mogel pač nikoli opri-jeti misli, da bi se ustanovile edino le velike zadruge s strojnim obratom, pač

pa bo znal delovati na to, da ostanejo v vsakem kraju male zadruga z ročnim obratom, da se pa poleg teh ustanovijo v večjih centrih večje zadruga s strojnim obratom v vsotvršenje in osredotočenje omenjenih malih zadrug. Taki centri bi bili Bovec, Cerklje, Tolmin, Kobarid, glavno središče pa mesto Trst. Svoj čas se je že govorilo o ustanovitvi mlekarske centrale v Tolminu, a stvar je pač zastopala, kakor vse take večje osnove.

Poglejmo še, kako visoke deleže imajo poedine zadruga. Visokost deležev je poleg števila članstva najboljše merilo za gospodarsko zmogljivost in vrednost zadruga. Kerbler je v že omenjenem predlogu zahteval deleže po najmanj 25 K, tako da bi mogel plačevati vsaki član za vsakih 5 krav, katere ima tedaj, ko pristopi k mlekarski zadrugi, po en delež. Kolikor večji so deleži pri zadrugah z omejeno zavezo, se je izrazil drugi govornik na združenem shodu, namreč dr. Weden, toliko bolj je zasiguran obstoj zadruga. Večina naših mlekaric pa je ustanovljena na podlagi omejene zaveze.

Glede visokosti deležev pa zasledimo sledeče podatke:

Deleži po K	0.	1.	2.	4.	5.	6.	8.	10.	12.
Zadrag	39	3	1	2	5	16	1	20	1
	15.	20.	50.	70.	80.	100.	400.	640	
	1	6	1	1	1	1	1	1	1

Tedaj je največ zadrug brez deleža, in sicer je teh največ na Primorskem (23). Tu so namreč mlekarske zadruga se ustanovljale, kakor smo že prej omenili, po prizadevanju mlekarskega potovalnega učitelja. Skoraj vse te zadruga pa nimajo v pravilih glede deleža ničesar določene, tako da člani ne plačujejo nikakega deleža. To pa po našem mnenju ne odgovarja zahtevam združnega zakona, ki določa v § 5. odstavek 5, dalje v §§ 14, 48, 49 in 55, da mora biti v pravilih navedena „količina“ opravljenega deleža, vsled tega torej tudi predpis glede vplačila deleža samega,

tudi ako je zadruga zasnovana na temelju neomejene zaveze. Najbolj priljubljen je v naših razmerah delež po 10 K (pri 20 zadrugah), za njim pride delež po 6 K (pri 16 zadrugah). Manj priljubljen je delež po 20 K (pri 6 zadrugah), in delež po 5 K (pri 5 zadrugah). Delež po 1 K dobimo le pri 3 zadrugah. Največje deleže imajo na Primorskem: mlekarska zadruga v Iderskem pri Kobaridu (100 K), na Kranjskem pa: St. Vid pri Zatičini (400 K) in Koprivnik pri Radovljici (640 K).

Iz priljubljenosti do malih deležev, do največjega zneska 20 K, se da pač prav lahko spoznati, da so naše zadruga le manjšega obsega, osobito pa, da se le malo zadrug peča s strojnim obratom, da si je ta za obrtno delovanje take zadruga tehniški in ekonomično boljši.

Da ni pretežna večina mlekarskih zadrug v naših deželah večjega obsega, razvidimo tudi, ako nekoliko pogledamo, koliko denarja imajo investiranega v premičnem in nepremičnem inventarju.

Na tem mestu moramo opozarjati naše cenjene bralce, da se bomo odslej ozirali le na razmere kranjske in primorske dežele, kjer so izključno slovenske mlekarice. Štajerske in koroške podatke izpustimo, ker ne moremo (kakor smo že prej rekli) natančno ločiti slovenskih zadrug od nemških.

Vrednost stavbinih naprav je znasala:

Do K 1.000 na Kranjskem v 5 slučajih, na Primorskem v 2 slučajih, skupaj 7; do K 2000 na Kranjskem v 6 slučajih, na Primorskem v 5 slučajih, skupaj 11; do K 3000 na Kranjskem v 4 slučajih, na Primorskem v 3 slučajih, skupaj 7; do K 4000 na Kranjskem v 2 slučajih, na Primorskem v nobenem slučaju, skupaj 2; do K 5000 na Kranjskem v nobenem slučaju, na Primorskem v 4 slučajih, skupaj 4; do K 8000 na Kranjskem v enem slučaju, na Primorskem v nobenem slučaju, skupaj 1; do K 9000 na Kranjskem v enem slučaju, na Primorskem v nobenem slučaju, skupaj 1;

do 10.000. na Kranjskem v 2 slučajih, na Primorskem v nobenem slučaju, skupaj 2; do K 13.000 na Kranjskem v nobenem slučaju, na Primorskem v enem slučaju, skupaj 1; do K 17.000 na Kranjskem v 2 slučajih, na Primorskem v dveh slučajih, skupaj 4.

Za stavbne naprave (mlekarnice) investirani znesek se najbolj menjuje med 1000 do 5000 K. Le malo zadrug je porabilo v ta namen večje svote. Zadruge, katere so za stavbe porabile znesek, ki presega svoto 5000 K, so sledeče: Škofjaloka (8000 K), Savica (9000 K), Koče in Košana (10000 K), Hrušice pri Podgradu (13000 K), Trnovo pri Ilirski Bistrici in Logatec (17000 K). Opomnimo še, da ne navaja uradna statistika investicije mlekarnice (kmetijskega društva) v Cerknem na Primorskem, ki je za svojo stavbo uporabila nad 30.000 K in ima strojno mlekarnico prvega reda, tako da misli vlada pri isti otvoriti mlekarske tečaje.

Še večjo razliko dobimo pri investicijah za premični inventar, v prvi vrsti torej za mlekarsko orodje. Tu zasledimo sledeče podatke:

Vrednost oprave zadrug za K 1000 je na Kranjskem 10, na Primorskem 17, skupaj 27; za 2000 K na Kranjskem 14, na Primorskem 6, skupaj 20; za 3000 K na Kranjskem 8 na Primorskem nič, skupaj 8; za 4000 K na Kranjskem 3, na Primorskem 1, skupaj 4; za 6000 K na Kranjskem 3, na Primorskem nič, skupaj 3; za 7000 K na Kranjskem 1, na Primorskem 1, skupaj 2; za 8000 K na Kranjskem 2, na Primorskem nič, skupaj 2; za 10000 K na Kranjskem 4, na Primorskem nič, skupaj 4; za 12000 K na Kranjskem 1, na Primorskem nič, skupaj 1.

Tedaj ima 35% (27) zadrug opravo v vrednosti do 1000 K, 28 1/2% (20) do 2000 K, 11 1/2 % (8) do 3000 K, 5 6/10 (4 in 4) do 4000 in 10000 K, 4 2/10 (3) do 6000 K, 2 8/10 (2 in 2) do 7000 in 8000 K, 1 4/10 (1) do 12000 K. Največ je tečaja zadrug, ki razpolagajo le z malim inventarjem 1000 K do največ 3000 K. Zadrug, ki imajo obsežnejši inventar je le

malo, in še te so večinoma na Kranjskem. So pa to sledeče zadruge: Škofjaloka (8000 K), Košana, Poljane, Logatec po 10000 K, in Cerknica (12000 K).

Z opravo je seveda v zvezi mehanični obrat mlekarske zadruge. Čim manjša je glavnica, ki je investirana za opravo, tem neznatnejši in priprostejši mora biti obrat. Zato tudi zasledimo na Kranjskem 35 zadrug z ročnim, 14 s strojnim obratom, dočim dobimo na Primorskem 33 zadrug z ročnim in le 1 s strojnim obratom (Cerkno). Uradna statistika pa še to navaja kot zadrugo z ročnim obratom. In sicer so na vodno silo zadruge v Sorici in Radomlju, parno turbino pa imajo Koče, Košana, Prestranek, Šmihel, Škofjaloka, Poljane, Moravče, Zagorje, Starigr, Logatec, Št. Vid pri Zatičini in Cerknica. Opazujemo pa tudi, da se peča večina teh zadrug s strojnim obratom s prodajo mleka in natura, ne pa z izdelki mleka, torej z maslom in sirom.

Videli smo dolej, da so mlekarska društvena podjetja na Slovenskem po veliki večini manjšega obsega, ker imajo večinoma nepreveliko število članov, majhne deleže, in ker se pretežno naslanjajo na ročni obrat 82% mlekarnic, dočim razpolaga le 18% s strojnim obratom. Poglejmo pa sedaj delavni uspeh mlekarnic z ozirom na prevzeto množino mleka in izdelano množino masla in sira, odnosno z ozirom na vnovčevanje izdelkov.

Dobava mleka je znašala l. 1904:

pri 49 kranjskih mlekarnic	litrov	6 569 886
„ 34 primorskih	„	2,243.924
„ 24 „ plan.	„	448.559
skupaj litrov		9,262.369

Skratka, kranjske in primorske mlekarnice so pri svojem obratu sprejele okroglih 10.000.000 litrov mleka. Za koliko bi se dala ta množina še povečati, ako bi imeli enotno mlekarsko organizacijo, kakor je n. pr. osrednja mlekarska zadruga na Dunaju, katera bi reformatorično vplivala na vspešnejšo in pra-

vilnejšo živinorejo in na tako dobavo mleka, ki bi popolnoma odgovarjala higijeničnim zahtevam, ki jih stavi današnja priskrbitev mest z dobrim, nepopačenim mlekom? Dunajska zadružna mlekarna si je bila svesta, ko je ustanovila svojo mlekarnico, da ima mleko z dežele sicer mnogo dobrot glede kakovosti, a da mu manjka najglavnejši pogoj, namreč trpežnost. Na ta nedostatek je obrnila najprej svojo pozornost. Pričela je reformirati tam, kjer je to najbolj potrebno, namreč pri izvoru mleka samega. Načelstva in nadzorstva onih zadrug, ki so se priklopile dunajski osrednji mlekarnici, so dolžna, da na najstrožji način nadzorujejo hleve molzne živine, hranjenje in oskrbovanje molzne živine, in tudi molžo samo. Vsak član take pridružene zadruge dobi posebno navodilo, kako da mora hraniti in postopati z molžno živino, ob enem tudi kako opraviti molžnjo. S svojim pristopom se pa tudi član zaveže, da se bo strogo držal teh navodil. Mlekarnica sama ima tudi posebna navodila, po katerih mora ravnati z mlekom, kakor hitro ga dobi od članov in dokler ga ne vpošlje dunajski mlekarnici. Posamezne mlekarnice so sezidane po enotnih, modernim zahtevam odgovarjajočih načrtih in obsegajo: ledenico, hladilnico, pralnico in potrebne aparate, kakor cevni hladilnik, Uhlandova mlečna rešeta za čiščenje mleka, aparate za določitev tolsče, kakor tudi laktodenzimeter in termometer za preskušnjo mleka. Nekateri zadrugi imajo poleg tega še aparate, ki so potrebni za centrifugiranje in izdelovanje masla.

Kako mora ravnati poedina mlekarnica na kmetih z mlekom, katerega dobi od svojih članov, in kako ravna z njim dalje osrednja mlekarna, ki dobiva od posameznih mlekarn mleko, za sedaj še pustimo, ker se mogoče pozneje vrnemo na to sicer važno postopanje. Dovolj nam bodi, da moremo konstatirati, da je bila prva skrb osrednje mlekarnice, ne samo ta, da je centralizirala dobavo mleka, vsled tega tudi olahkotila in iz-

boljšala prodajo mleka, nego da je tudi vplivala in da še vedno vpliva na to, da se kakovost mleka izboljša do najviše mogoče mere in da se mleko vsposobi za kupčijske mestne zahteve. Da more tako nadzorovalno in ob enem vzgojevalno nalogo izvrševati le velik centralizujoči organizem, se razume seveda samoobsebi, in mislim tudi, da ne trdim kaj neresničnega, ako rečem, da bi tudi naše slovensko mlekarstvo prav živo potrebovalo takega nadzorstva in pouka.

Pozabiti ne smemo namreč, da ima mleko tem večjo prodajno ceno, čim manj ima v sebi smetnih snovi, čim več ima tolsče in čim večja je njegova sposobnost, da se ohrani nepokvarjeno kolikor mogoče dolgo časa. To velja sicer za one obrate, ki dobavljeno mleko vnovčujejo in natura, ali znano je dovolj, da se mleko ugodneje proda, nego mlečni izdelki, kar nam pa tudi potrjuje statistika. Na Kranjskem se je n. pr. pečalo s samo oddajo mleka 11 zadrug, z izdelovanjem samega masla 13 zadrug in z izdelovanjem samega sira pa 8 zadrug, v kolikor imamo podatke glede tega vprašanja. Mlekarske zadrugi, ki so se pečale samo z oddajo mleka v naravi so izskupile za mleko 10—128 v, povprečno pa 11.5 v, za vsaki liter mleka, one zadrugi pa, ki so se pečale s prodajo mlečnih izdelkov, so izskupile 7—12 v, povprečno pa 9.6 v. Ceno 12 v. je dosegla le ena zadruga za svoje mlečne izdelke. Osmelimo se pa misliti, da gorijo povprečne skupilne cene 11.5 v za mleko v naravi in 9.6 v. za mlečne izdelke tako jasno, in sicer dovolj, da nam ni treba več izgubiti mnogo besedi o tem. Te številke nam povejo prav živo, da bi morala biti naša glavna skrb, da iščemo poti in sredstev, po katerih bi spravili na trg kolikor mogoče največ mleka v naravnem stanju. Poti in sredstva pa dobimo le v pravilni centralizaciji mlekarstva.

Vspreh te centralizacije nam označuje dovolj dunajska osrednja zadružna mlekarna sama. V svojem poslovnem po-

ročilu omenja, da je plačevala podrejenim mlekarškim zadrugam povprečno za en liter mleka l. 1900 13.3 vin., l. 1901 13.9 vin., l. 1902 13.9 vin., l. 1904 15.3 vin. in l. 1905 16.6 vin. Ko je osrednja mlekarna l. 1900 začela plačevati za mleko 12 vin., tedaj so morali, dasi neradi, trgovci z mlekom plačevati kmetom liter mleka po 10, 11 in nazadnje tudi po 12 vinarjev, dočim so ga prej plačevali največ po 9 vin. Dunaj pa dobi vsaki dan 220.000 litrov mleka, od katerega pripada kmetom najmanj 120.000 l; kmetje so dobivali prej povprečno po 9 vin. sedaj pa dobivajo povprečno po 16 vin., tako da se ima kmetijstvo zahvaliti osrednji mlekarški zvezi za dobiček letnih okroglih 3.000.000 K!

Kranjske zadruge so torej l. 1904 dobile mleka za 6569.886 litrov, katerega so deloma prodale v naravi, deloma so je uporabili za izdelovanje masla in sira. In sicer so izdelale 114.605 kg masla in 76.583 kg sira. Primorske zadruge in prostovoljne planinske mlekarne so pa dobile 2.692.483 l. mleka. Kako so je uporabile, o tem niso podale poročila. Računati pa smemo, da se je večina dobave porabila za maslo in sir, ker nimajo primorska društva onih prometnih sredstev na razpolago, ki so potrebna za oddajo mleka v naravi.

Poglejmo še, kak da je materialen vspeh delovanja mlekarnic. O Kranjskem smo nekaj omenjali že poprej, ali tam se je šlo le za tem, da podamo dokaz, da se bolje vnovčuje mleko v naravi, nego v derivatih. In sicer so dosegle zadruge sledeče izkupilne cene za vsaki posamezni liter mleka:

Vinarjev:	7, 8, 9, 9.5, 10, 10.5, 10.11, 11, 12, 12.3, 12.8, 14
Kranjske zad.	3 4 3 1 25 1 1 4 5 1 1 = 44
Primorske „	- 7 - 20 - - 2 - - - 1 = 30
„ planšar.	- 12 - 12 - - - - - - = 22

Najmanjša skupilna cena je bila torej 7 vinarjev, največja pa 14 vinarjev. Kranjske mlekarne so izkupile povprečno po 9.9 vin., primorske pa 10.1 vin. 54.1% mlekarne je izkupilo po 10,22.9% po 9,6.2% po 11 vinarjev, ostale mlekarne pa cene, ki deloma presegajo

omenjene, deloma so pa pod istimi. — Srednja izkupilna cena litra mleka na Kranjskem in Primorskem skupaj je 10.07 vin., katera zaostaja mnogo za ono, ki jo daja osrednja dunajska mlekarna pridruženim zadrugam, namreč 16.6, kakor smo prej omenili.

Za razmotrivanje nam preostaja še obseg obratne dobe poedinih zadrug. Obrat se vrši namreč bodisi skozi celo leto, ali pa obsega le del koledarskega leta. Razume se samoobsebi, da imajo večjo važnost ona podjetja, ki delujejo skozi celo leto, nego ona, ki delujejo le skozi nekoliko mesecev. Uradna statistika nam nudi glede tega vprašanja sledeče podatke. Obratna doba je za l. 1904 obsegala pri zadrugah

mesecev	2, 3, 4, 4.5, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12
kranjskih	- 1 3 1 3b 1 - - - 36
primorskih	- - 4 - 2 8 3 1 4 4 3
„ planšarnicah	6 18 - - - - - - -

Iz tega sklepamo, da imajo mlekarne na Kranjskem bolj značaj stalnega obrata, primorske pa začasnega, kar potrjuje prejšnjo našo trditev, da so se na Primorskem po prizadevanju potovalnega mlekarškega učitelja prelevile planinske mlekarne v zadružne mlekarne. Ad quid? to smo tudi omenili: subvencija.

Kaj nam torej kažejo vsi statistični podatki, katere smo doslej omenili glede kranjskih in primorskih, kot dokazljivo slovenskih mlekarnic?

Naša mlekarska, bodisi zadružna, ali prostovoljna društvena podjetja, so, kakor izkaže statistika, večinoma le malega obsega, ker se omejujejo na omejeno število članov in na nizke deleže, vsled česar imajo investirane v premičnem in nepremičnem inventariju le zneske izpod 10.000 K skupno, kar omogoči pač razmerno večji ročni obrat, a nasprotno onemogoči intenzivnejši, in vsled tega tudi lukrativnejši strojni obrat. Večina mlekarnic se peča le z izdelovanjem mlečnih derivatov (maslo, sir), le malo njih pa z donosnejšo prodajo mleka samega v naravi. Vsled tega je tudi povprečna donosna cena za slovenske za-

druge tako nizka, da zaostaja za donosnimi cenami drugih dežel. Za Kranjsko in Primorsko se izkazuje povprečna izkupna cena za en liter mleka v znesku 10·1 vin., dočim izkazujejo druge dežele višjo povprečnico, tako: Koroška 10·2, Solnograško 10·5, Tirolsko 10·8, Šlezija 10·9, Češko 11·1, Moravsko 11·2, Galicija 11·5, Štajersko 11·8, Nižjeavstrijsko 13·9 vin.

Vsled tega postane očitna potreba, da se mlekarice mejsebojno tako organizirajo in centralizirajo, da jim bo mogoče mlečne izdelke spraviti z boljšim uspehom na trg, nego doslej. Danes pripada 15 mlekarnic celjski zvezi, 32 ljubljanski zvezi. A s tako centralizacijo je mlekarnam malo pomagano, ker imajo te zveze večinoma le nadzorovalen pomen. Celjska zveza se z blagovnim poslovanjem ne peča, ljubljanska pa posreduje pač pri prodaji mlekarskih izdelkov svojih mlekarnic, a pri tem tudi ostane. Mlekarnicam pa je potrebna taka osrednja organizacija, katere glavni namen je tehnično ekstenzivno in lukrativno vsorvanje mlekarstva kot takega. Tako vsorvanje pa ne morejo nuditi ne celjska in ne ljubljanska zveza. Da mogoče vidimo, kako bi se dala tudi pri nas doseči centralizacija, ki bi odgovarjala neposrednim razvojnim težnjam mlekarstva samega, pogledimo, kaj se je v tem oziru storilo drugje. Predno pa to storimo, naj nam bo dovoljena kratka opomba. Vsakdo mora priznati, da je centralizacija združnih gospodarskih organizmov neobhodno potrebna, a priznati mora tudi, da je potrebna decentralizacija, kajti le tako je mogoče rešiti interese posameznih organizmov, posameznih organskih skupin. So pa ljudje, ki se bojijo decentralizacije „kot hudič križa“, kakor že pravi naš narod, to pa iz jednostavnega razloga, ker bi po izvršeni decentralizaciji osrednji zavod kazal toliko poedinih organizmov manj v številu neposrednih pridruženecv. Mislimo pa, da je vse eno, ako se izkazuje neposredno toliko in toliko organizmov, ali pa isto število organizmov posredno po vmesnih centralizujočih členih.

Najpopolnejšo organizacijo v združno gospodarski smeri nudi nižjeavstrijska mlekarna na Dunaju, katera ima svoj sedež v XX. okraju, Hochstädterplatz št. 5, t. j. na zemljiščih komisije za vravnavo Dunave. Udeležniki I. združnega shoda so imeli lepo priliko, da so si pod spretnim vodstvom načelnika zadruga, deželnega odbornika F. pl. Pirko, in ravnatelja Franca Hofmanna ogledali to mlekarno, ki more res služiti vsem za vzgled, kaj se da napraviti združnim potom na kmetijsko gospodarskem polju.

Ta zadruga je bila že koj s početka zasnovana na temeljih, ki so odgovarjali tehničnemu izkoriščanju dobave mleka in izdelovanja mlekarskih izdelkov, izkoriščanju, ki je takoj obrabalo največjo pozornost na dobavo pristnega, čistega, svežega in vsem zdravstvenim zahtevam odgovarjajočega mleka.

To spričuje v prvi vrsti organizacija nižjeavstrijski mlekarni podrejenih zadrug, kakor tudi zasnutje centrale same. Organizacija je namreč tako urejena, da so vse mlekarske zadruga po deželi le podrejene zadruga, ki nimajo samostojnega trgovskega obrata, nego imajo le nalogo vrediti in osredotočiti krajevno dobavo mleka. Vsaka taka „vaška“ zadruga ima posebno „mlekarnico“, stavbo, kjer se mleko racionalno shranjuje, z Uhlandovimi rešeti čisti in v ledu ohladi. Le malo zadrug ima na razpolago stroje, ki so potrebni za centrifugiranje in napravo masla.

Racionalni strojni obrat, strojno ravnanje z mlekom se prepušča centrali sami na Dunaju. To je eminentno praktičnega pomena, ker je bilo prvič treba priskrbeti z najboljšim in tehniki najbolj odgovarjajočim strojnim aparatom centralo samo, dočim so se taki stroški prihranili pri malih združnih organih na deželi; drugič, ker je bilo mogoče koncentrirati najboljši personal za tehnično in za trgovsko stran mlekarstva v centrali sami, tako da so se omejili upravni stroški kar se je dalo, ker jih

nosijo vsi organizmi zajedno, mesto da bi nosili posamezni organizmi taka več ali manj velika režijska bremena; in tretjič, ker se je koncentrirala v centrali trgovska prodaja mleka in derivatov, vsled česar se je onemogočila mejsebojna konkurenca poedinih zadrug, nasprotno pa omogočil enotni kupčijski nastop nižjeavstrijskega združnega mlekarstva.

Mleko, ki se je nabralo po zadrugah na deželi, dojde vsaki dan na Dunaj po železnici v centralo, kjer se še enkrat filtrira, pasteurizira in močno shladi.

Nižjeavstrijska mlekarnica na Dunaju je imela (koncem l. 1905) 76 pridruženih mlekarskih zadrug, ki so vplačale vsaka en delež po deset kron za vsaki liter mleka, ki so ga povprečno izročevale centrali tekom leta. Ker pa izročajo zadruge povprečno 600 do 10.000 l mleka na dan, imajo tudi povprečno K 6000 do 10000 deležev, tako da znaša njih zaveza K 12000 — 20000. To so vsekakor visoke deležne vloge, ki z ene strani nudijo centrali denarna sredstva za obrat, katera rastejo sorazmerno z razvojem centrale same, z druge strani pa zainteresujejo podrejene zadruge pri podjetju; skrbeti morajo, da zavod napreduje, ker bi sicer same bile najbolj prizadete. Deležev pa zadruge tudi ne morejo kar ako odpovedati, ker traja odpovedna doba $1\frac{1}{2}$ do $2\frac{1}{2}$ leta, tako da mora centrala priskrbeti drugi vir za dobavo mleka v slučaju, da izstopi ena ali druga zadruga.

Ako premislimo, da imajo zadruge prilično 600 kmetovalcev za svoje člane, ki imajo zopet v svoji lasti 8000—9000 krav, in da znaša dnevna dobava mleka centrale na dan okoli 44000 l, potem nas mora pač navdajati respekt pred tako krasno, mogočno in svojega cilja jasno se zavedajočo organizacijo.

Centrala pa vpliva tudi na izboljšanje mleka in njegovih derivatov, ker ima svojega posebnega mlekarkega nadzornika. Naloga tega je namreč stalno nadzorovanje hlevov, pašnje in krmljenja krav, ravnanje z mlekom pri molžnji in

pri transportu ter pri hlajenju v nalašč za to napravljenih ledenicah. Centrala ima sedaj 82 takih ledenic po deželi.

Za omogočitev takega pravilnega poslovanja je bilo pač treba velikih investicij. Ali bolje je investirati velike svote denarja za podjetje večjega obsega in natančno določene obratne smeri, ki mora biti donosen, nego investirati nezadostne svote ali neprimerne za podjetje, ki bi le hiralo in ne moglo izvrševati svojih gospodarskih nalog.

Kar se tiče zadrug-mlekarn po deželi, nabirajo te del potrebne glavnice iz deležnih in drugih prinosov svojih članov. Delež znaša na vsako kravo po K 10 —, zaveza pa je tu dvajsetkratna, tako da garantira član z vsakim deležem po 200 K. Člani imajo povprečno 2 kravi, torej povprečno tudi K 400 zaveze, in ako vzamemo v ozir, da šteje povprečno vsaka mlekarska zadruga 66 članov, reprezentira potemtakem vsaka garancija okroglih 27000 K, kar je pač dovolj za napravo mlekarnice in za obveznosti zadruge nasproti članom in osrednji zadrugi. Poslednja je pa za svoje terjatve popolnoma osigurana, ker se vrši vsa prodaja dobave mleka poedine zadruge skozi centralo samo. Celotno nadzorovanje je pa tako urejeno, da ne more zadruga prevzeti obveznosti brez vednosti centrale. Mlekarnice se ziđajo po enotnem načrtu, katerega je izdelala centrala; potrebno svoto za gradnjo posodi „Združna osrednja blagajna“ na Dunaju proti nizkim obrestim in primerni amortizaciji na priporočilo nižjeavstrijske mlekarne.

Centrala se je ustanovila l. 1899 s podporo c. k. poljedelskega ministerstva in nižjeavstrijskega deželnega odbora. Stroški so znašali K 531.328, in sicer se je porabilo K 52.218 za stavbišče, K 241.138 za stavbo in K 237.972 za opravo. Poslovanje se je pričelo l. 1900 in je bilo začetkoma, kakor priznava poročilo mlekarne same, ne posebno srečno. Še le ko je meseca avgusta prišel k zadrugi kot ravnatelj Franc Hof-

mann, je zadobila zadruga oni srečni razvoj, ki ji je pomagal do današnje višine in gospodarske važnosti.

Opisati moderno uredbo mlekarne na sploh, posebno pa njene mašinerije, je tu nemogoče. Dovolj bodi omenjeno, da ima vzorno strojno opravo za očiščenje in pasteuriziranje mleka, za napolnjenje steklenic, čistilne stroje za steklenice, stroje za izdelovanje masla, za izdelovanje ledu za lastno dobavo, 76 konj in transportnih vozov, 75 filijalk itd., ter okoli 300 uslužbencev.

Dobila je ta mlekarna l. 1905 od 76 zadrug 12,836.501 litrov mleka (dnevno povprečno 35.170 litrov) in 105.591 kg masla. Za vsaki liter je izplačala čistih 16.571 vin. prosto Dunaj. Povprečna tolšča mleka je znašala 370% in sicer se je gibala pri posameznih zadrugah med 3499 in 42. Zadruga plačuje mleko po odstotkih tolšče. Celotni promet pri 73 podružnicah in raznih odjemnikih na debelo je znašal K 3,083.525, režijski stroški pa 4.003 vin. za vsaki liter mleka, dočim so znašali l. 1904 430 vin. Deleži zadrug znašajo pri centrali K 286.020, ki se obrestujejo po 4 $\frac{1}{4}$ %, dočim je zaveza, kakor smo prej omenili, dvakratna.

Zadruga je imela, kakor vsako tako na veliko zasnovano podjetje, iz začetka precej težav, a trezno in izkušeno vodstvo je kmalu premagalo težave. Danes je ta zadruga zelo važen in odločujoči faktor v združni organizaciji nižjeavstrijskega kmeta.

Tako zadrugo, dasi ne tako veliko, bi si morali želeli mi Slovenci v Trstu!

Nekoliko drugačno organizacijsko sliko nam nudi gorenjeavstrijska dežela. Kakor na Nižjeavstrijskem, tako ima tudi tukaj dežela nadzorovalne agende, zato ni čudo, ako so v obeh deželah priskočili na pomoč deželni odbori združni organizaciji na sploh, posebej pa še mlekarški združni organizaciji.

Karakteristično je za mirnega in neprizadetega opazovalca dejstvo, ki se sicer ni pojavilo samo v teh dveh deže-

lah, nego sploh povsod, kjer je imela združna organizacija nalogo, da izpodrine nepotrebno in deloma tudi nepošteno posredno trgovino. To dejstvo je namreč težki začetni razvoj gotovih združnih oblik, ki je skoraj povsod spojen sprva tudi z znatnimi izgubami. Te so večinoma odvisne od prenapetih pričakovanj glede takojšnjih uspehov gospodarskih organizacij, uspehov, ki se navadno ne morejo takoj pojaviti. Kar je tudi naravno, zakaj posredna trgovina se ne da kar tako izpodiniti in porabi vsa mogoča sredstva, da bi se vzdržala, dasi čuti, da mora prej ali slej zapustiti bojišče, da mora podleči naravnemu gospodarskemu razvoju, ki samoobsebi izločuje nepotrebne člene gospodarskega obratovanja, zbližuje potrošnika in proizvajalca direktno, brez vmesnih posredovalcev. — Trgovina v pravem smislu se ne boče dala izločiti nikoli, pač pa se da izločiti — rekli bi — kramarji, ki živijo nezasuženo vsled posredovanja med poljedelcem in konsumentom, oškoduje enega in drugega.

To dejstvo more opazovalec najbolje videti ravno pri trgovini z mlekom in z mlekarскими izdelki. Kjer se pojavi samostojna, poljedelska, na združni podlagi sloneča organizacija, katere namen je boljše vnovčenje mleka in njegovih izdelkov za producenta, ob enem pa izboljšanje istih in znižanje cen za konsumente, seveda oboje na škodo vmesnih trgovskih členov, tam se pojavi tudi odpor zadnjih, ki pa morajo podleči in dejanski tudi podležejo. Združna organizacija pa mora spočetka žrtvovati znatne svote, da pridobi in pouči kmeta, ki se da prav lahko premotiti od trgovcev, ker ne pozna njih lokavosti; in da nadalje si osigura ono množino mleka, ki jamči za vspešni razvoj združne oblike.

Tako je nižjeavstrijska mlekarška zadruga prve leta precej žrtvovala, tako se je vršilo pri dolenjeavstrijski centralni prodajni zadrugi za čajno maslo v Schärding-u, tako se sedaj vrši pri osrednji

zadrugi na Tirolskem, ki se ravno nahaja v sanaciji.

Ali povsod je bilo treba podpore od strani onih faktorjev, ki imajo nalogo čuvati in pospeševati gospodarski razvoj širših državotvornih slojev, in ti so poljedelsko ministerstvo in deželni zastopi. Čitali smo zadnjič, kako da se je ustanovila nižjeavstrijska mlekarna z velikimi podporami obeh faktorjev, čitali bomo danes, kako je bilo v tem oziru pri gorenje avstrijski osrednji mlekarski zadrugi. To je važno, kajti to nam najbolj ilustrira delovanje deželnih zastopov drugod in pri nas — na Slovenskem.

Na Gorenjemavstrijskem je pričela skupna prodaja centrifugiranega masla, katero so pridobivali kmetje, že l. 1900; do prave, na širši podlagi sloneča organizacije, pa se je prišlo še le l. 1902, ko se je ustanovila osrednja zadruga za prodajo masla v Schärdingu. Ta zadruga je takoj s početka plačevala dražje cene za maslo, samo da je pridobivala kmetovalce za organizatorično svojo idejo, in je tudi — doplačevala, tako da bi prišla v propast, ako bi tako nadaljevala. Kajti včasih je več plačevala za maslo dobaviteljem, nego je dobivala sama od svojih odjemalcev. Nje za lastno glavnično rentabiliteto sicer slabi uspeh, pa je prišel vendar v korist poljedelstvu na sploh, ker so bili trgovci primorani vsled konkurence povišati cene za maslo, še posebno pa v takih krajih, kjer so hoteli onemogočiti nastop mlekarskih zadrug.

Deželni odbor, ki izvršuje, kakor omenjeno, tam revizijsko pravico, je takoj posegel energično vmes, saniral zadrugo ne le s podporami, ampak tudi s tem, da je provociral regulacijo nakupne cene z ozirom na prodajno, in odpravila sploh direktno plačevanje masla, nasprotno pa uvedla naplačevanje, dočim se vrše doplačila na podlagi upravnega vseha, bilančnih podatkov.

Danes ima zadruga 11 mlekarskih zadrug za svoje člane, ki so vse previdele s strojnim obratom, in so vse 3—4

ure daleč od Linca. Za vse naprave se je porabilo 366.049 K 84 vin., tako da je stala povprečno naprava poedine zadruga 33.277 K. Najceneja je bila ona za K 20.847, najdražja pa ona za 44.793 K, ki ima pa ob enem tudi hladilnico. Teh 11 zadrug je imelo koncem l. 1903 (glasom podatkov deželnega nal-svetnika Viktorja Kerblerja) 1074 članov, ki so skupno izročili zadrugam tekom istega leta okroglih 8.000.000 litrov mleka, iz katerih se je napravilo okroglih 321.000 kg masla. Centrala plačuje povprečno po 2 K 10 v za vsaki kilo; prodajna cena, ki je prvotno znašala 2 K za vsaki kilogram, znaša sedaj povprečno 2 K 30 v, za finejše maslo znaša celo 2 K 60 do 2 K 80 v. Obžaluje se le, da ne znajo še vse mlekarske zadruga izdelovati maslo finejše kakovosti. Stroški so znašali pri centrali (začetkom l. 1903) 25 do 30 vinarjev pri kilogramu, sedaj pa le 15 do 20 (začetkom 1904).

Trgovska oddaja je zelo živahna in obsega tu in inczemske dežele.

Zadruga vsekakor napreduje očitno in je velike koristi ne le za poljedelce, ki so tej organizaciji pridruženi, nego tudi onemu delu njih, ki niso pridruženi. Centralizacija prodaje masla je bila za Gornjeavstrijsko ne le srečna, nego tudi potrebna ideja, zakaj izločila je nepošteno posredno trgovino, izločila je mejebojno konkurenco mlekarskih zadrug, ker je prevzela sama celotno in direktno oddajo izdelkov teh zadrug, zaedno pa je bila v stanu vplivati na vsotvršenje masla samega.

To pa je bilo mogoče le vsled tega, ker sta tej akciji dali moralno in materialno podporo država in dežela.

C. kr. poljedelsko ministerstvo je dovolilo za mlekarsko organizacijo na Gorenjemavstrijskem sledeče podpore: Brezobrestno posojilo 20.000 K za centralo v Schärding-u; letni donesek 3000 K za mlekarske preiskave, zaenkrat za 3 leta; donesek 2000 K k plači poslovnega voditelja centrale, podporo 4000 K

za centralo in podporo 30.000 K za mlekarške postaje. Gorenjeavstrijski deželni zbor pa je dovolil centrali v Schärdingu 2000 K kot donesek k plači trgovskega voditelja, in podporo 20.000 K v pokritje preostajajočega obratnega primanjkljaja. Ta podpora je vračljiva v 4 letih s 4% obresti.

Deželni odbor je bil pooblaščen, vporabiti znesek 10.000 K za l. 1903 za podpore gorenjeavstrijskim mlekarškim zadrugam. Razun tega se je dovolil mlekarški organizaciji kredit v zadovoljivi meri (tedaj do $\frac{1}{4}$ milijona) pri gorenjeavstrijski zadrugi centralni blagajni proti 4% obrestovanju. (Po podatkih računskega svetnika Pillwein-a. Žal, da nimamo novejših podatkov.)

Da se splošno vpliva na izboljšanje kakovosti masla, je nastavlil deželni odbor posebnega mlekarškega nadzornika.

S takimi podporami se pač da marsikaj napraviti. Ako bi jih imeli tudi mi v tej meri, moglo bi se misliti tudi pri nas na ustanovitev take mlekarške centrale v Trstu in Reki, ker na ti dve mesti gravitira ravno naše kranjsko in primorsko mlekarstvo. Državnih podpor bi se že dalo kaj doseči, ali bi se pa dalo doseči tudi deželnih, je dvomno vprašanje. Kaj je n. pr. dal kranjski deželni zbor, razsvetljuje sledeče poročilo deželnega odbora, ki ga posnamemo iz poročila o mednarodnem zadrugnem kongresu v Budimpešti iz l. 1905 :

Leta	Mlekarnicam	Podpora
1897	1	K 1000
1898	3	" 2040
1899	5	" 1860
1900	9	" 4625
1901	9	" 4600
1902	5	" 1870
1903	5	" 1800

V 7 letih torej K 18795

tako da je dobila vsaka mlekarnica povprečno K 481 podpore, kar seveda ni posebno veliko. Deželni odbor kranjski je poleg tega nastavlil l. 1903 še poseb-

nega mlekarškega in sirarskega strokovnjaka z letno plačo K 2425'64.

Goriški deželni zbor je naklonil mlekarnicam tudi nekaj, sicer ne posebno znatnih podpor, o katerih pa ravno v trenutku, ko pišemo, nimamo pravih podatkov na razpolago.

Poleg navedenih mlekarških srednjih zvez na Dunaju za nižjeavstrijske in v Schärdingu za gorenjeavstrijsko mlekarške zadruge zasledimo enakovrstne mlekarške osrednje zadruge še v Brnu, Celovcu, Gradcu, Inomestu, Berlinu, Kodanju, Budimpešti in drugod. Pri nas na Avstrijskem je največ mlekarških zadrug na Gorenjeavstrijskem, Tirolskem in Predaleškem, zatem na Nižjeavstrijskem, Češkem, Moravskem in pri nas na Slovenskem. Vsekakor se pojavlja povsod rastoče zanimanje za mlekarstvo kot važno panogo kmečkega gospodarstva. Istočasno se razvija tudi združevanje za eksploatacijo mlekarstva v posebnih mlekarških zadrugah, in vspešno s tem, v posebnih zvezah za mlekarške zadruge. Ta razvoj je naraven in odgovarja gospodarskemu izšolanju in napredovanju kmetovalcev.

Ozirali smo se doslej le na mlekarške zvezne organizacije na Dunaju in v Schärdingu, ker so baš te najbolj tipične in vzorne za razvoj mlekarstva v naši državi. A mi smo glede mlekarstva v Avstriji še le v povojih in nam je treba še mnogo delati, da pride mlekarstvo naše na ono višino, ki mu gre. Sicer ne bomo dosegli nikoli drugih držav glede množine izdelkov in izvoza, vsekakor bi se pa tudi nam odprli mnogi trgi, v katere bi lahko izvažali naše maslo in druge derivate mleka. Izmed mlekarškega združništva drugih dežel ozirno se še k sklepu na madjarsko in dansko združništvo, in sicer na prvo, ker je posledica agitatoričnega delovanja madjarskega poljedelskega ministerstva, na drugo pa, ker tvori najbolj razvito mlekarško združništvo sploh.

Prva mlekarnica na zadrugi podlagi na Ogrskem se je ustanovila po vplivu

poljedelskega ministerstva l. 1883 v Budimpešti. V početku je štela 51 članov s 116 deleži po 800 K, koncem l. 1903 pa 83 članov s 431 deleži. Člani so po večini veleposestniki, ki imajo svoja posestva v bližini mesta, tako da morejo vsak dan pošiljati mleko v mesto. Zadržuga se je obnesla in napreduje vidno in uspešno. L. 1903 je dobivala že okroglih 12 milijonov litrov mleka. To je bil prvi poizkus, katerega je naredila vlada v tem oziru.

V novejšem času pa je počelo poljedelsko ministerstvo obračati posebno pozornost kmečkim proizvodnim in prodajnim zadrugam, osobito pa mlekarskim. Prvo tako kmečko mlekarstvo zadržugo je ustanovilo l. 1894 v Barányovem komitatu. Mlekarsko združništvo se je pričelo razvijati najprej na južnem Ogrskem, odkoder se je potem razširilo preko cele države. Ta razvoj se je vršil čudovito hitro. To nam kažeta že samo ta dva podatka: L. 1897 je bilo na Ogrskem le 34 mlekarskih zadrug s 2767 člani, ki so imeli 5937 krav, l. 1903 pa že 517 zadrug s 50450 člani, ki so imeli 94664 krav. L. 1897 so prodale te zadržuge izdelke iz okroglo 5 milijonov litrov mleka v vrednosti 600.000 kron, l. 1903 pa izdelke iz nad 88 milijonov litrov mleka v vrednosti nad 10 milijonov kron.

Tudi tukaj imajo posamezne zadržuge nalogo le nabirati mleko, dočim je poverjeno izdelovanje masla posebnim srednjim, na združni podlagi slonečim zadrugam. Prva taka srednja zadržuga se je ustanovila l. 1899 v Temešvaru, in sicer se ji je priključilo 59 mlekarskih zadrug. V naslednjih dveh letih so se ustanovile take centralne mlekarne še v Szabadki, Ujvidéku, Dombóváru in Veszpremu. Srednje mlekarne same izdelujejo že nad 1 milijon kg masla, katero se skoraj vse izvažajo. Poznejših podatkov sicer nimamo, a da razvoj ne nazaduje, o tem smemo pač brezdvomno biti prepričani. Sicer mora biti razvoj dovoljen, ker mu gre vsestransko na roko vlada

sama, ki je združništvo sploh v letih 1897/1903 porabila 2,600.000 K podpor. Budget l. 1904 je navajal 12,000.000 K za pospeševanje združne prodaje poljedelskih produktov, tako da je odpadalo le za mlekarstvo 2,000.000 K. (Po poročilu J. Mailátha, člana magnatske zbornice.)

Dočim je na Madjarskem vlada naravnost negovala poljedelsko, in z njim mlekarstvo združništvo, je dansko mlekarstvo združništvo samoniklo in doseglo vse kar je storilo le s svojim lastnim, vztrajnim delovanjem. Dansko mlekarstvo je najbolj razvito na vsem svetu, zato služi vsemu mlekar-kemu gospodarstvu za vzor. L. 1904 je bilo na Danskem 1057 mlekarskih zadrug, ki so štale okroglo 150.000 članov. Zadrugam so izročili poslednji 42.500.000 kvintalov mleka, iz katerega so te izdelale 1.580.000 kvintalov masla v približni vrednosti 150 milijonov kron. Da je mlekarstvo skoraj v celoti združeno, razvidimo takoj, ako pomislimo, da je poleg navedenega števila na združni podlagi slonečih mlekarne le še 188 nezdružnih mlekarskih podjetij, ki imajo pa le malo dobavo mleka (povprečno od 100 krav), in 63 dominialnih mlekarne na veleposestvih, kjer vršijo zakupniki mlekarški obrat z mlekom lastnih krav.

L. 1903 je izvozila Danska 1,580.000 kvint. masla v približni vrednosti 150 milijonov kron, samo od tega pa 95% na Angleško. Angleška je tako pokrila 43 44% svojega uvoza na maslu samo na Danskem. Kaj pomeni tak izvoz, o tem menda ni treba izgubljeni veliko besedi.

Kakor je pa z ene strani proizvodnje združeno v nižjih organizmih, vendar nedostaja na drugi strani pravilna centralizacija prodaje masla. Zvez je sicer danes na Danskem že precej, a nimajo enotnega nastopa, enotnega delovanja. Deloma je temu kriva slaba izkušnja s prvo tako centralno organizacijo, deloma pa lehkota, s katero se spravi maslo v detaljno razprodajo na Angleško.

Angleška je prvič zelo blizu Danske, drugič pa zelo potrebuje masla, kar je v zvezi z značajem angleškega hranjenja. En sam ponesrečen poizkus v zadružniškem življenju, ki naj ga sicer proizvoročijo katerisibodi vzroki, učinkuje zavirajoče na ostali zadružni razvoj skozi desetletja in desetletja. Masa namreč ne more in tudi noče razumeti, da je uspeh in neuspeh gospodarskih naprav le rezultat gospodarskega procesa, na katerega sicer mnogo upliva delavnost in sposobnost upraviteljev podjetja.

Prvo zadrugo za direktni izvoz masla je ustanovil l. 1888 pravosodni minister M. A. Alberti pod imenom „Danmarks Landmoens Smørekseport Forening“. (Danska zveza poljedelcev za izvoz masla). Začetkoma je štela zveza 400 pridruženih zadrug, l. 1901/3 pa le še 84. Povod padanja števila pridruženih zadrug je bila precejšnja izguba pri poslovanju, katero je povzročilo nesposobno vodstvo zveze. Pri v-em tem je zveza še precej velika, ker je izvozila l. 1902/3 za 13 milijonov kron masla na Angleško, tako da je nanjo pripadalo 14⁰/₁₀ vsega tozadevnega izvoza.

Zadruge so navezane izročiti zvezi vse maslo, katerega pridelajo, razun onega, katerega člani doma porabijo, in onega, ki se prodaja na drobno v okrožju 7¹/₂ km vsake poedine zadruge. Predsednik zveze je istočasno njen ravnatelj in dobiva za ta svoj posel kot plačo ¹/₁₀ čistega dobička. Ostali dobiček se porazdeli med posamezne zadruge z ozirom na množino izročenega masla.

Nepovoljne začetne izkušnje s to zvezo so sicer nekoliko časa ovirale pojav enakih zvez, a ne zavirale, kajti l. 1895 so se ustanovile dve centralni zadrugi, in sicer v Svendborgu na Finskem otoku in v Esbjergu na Jitlandskem otoku. Prvi je ime „Sydfynske Landmoends smørekseport Forening“ (Jafno-finska poljedelska zveza za izvoz masla), drugi pa „Dansk Andels Smorpakkeri“ (Danska zadružna posredovalnica za maslo). Prva šteje 25 pridruženih mlekarških

zadrug s 3300 člani, druga pa 20 direktnih članov, poleg tega še dve eksportni zadrugi, ki jih tvorijo 15 mlekarških zadrug. V kupčijski zvezi je še ta centrala z drugimi 25 mlekarškimi zadrugami.

Centrala v Svendborgu razpošilja maslo dvakrat na teden, in sicer na svoje stroške, ki znašajo povprečno 22 vin. za vsakih 100 kg. Kakor hitro dospo maslo v kleti centrale, se okusi, klasificira, tehta in razpošlje. Pošiljatve gredo na Angleško, kjer se vrši razprodaja na drobno potom 1200 do 1300 detajlnih trgovcev. Maslo se plača zadrugam po številu točk, katere je doseglo pri pokušnji. Ose mlekarške zadruge, katerih maslo presega povprečnico za eno točko, dobijo posebno nadplačilo nad tržno kodanjso ceno, in sicer ¹/₅ öre za vsak funt (¹/₂ vin. za vsak kg). Člani te zveze pa pridobivajo nad 45 milijonov kg mleka.

Največja in najvažnejša zveza na Danskem pa je Smorpakkeri v Esbjergu na otoku Jitland, kar je samoobsebi umevno, ker ima ta otok zelo ugodne zveze z Angleško: 1 ¹/₄ dnevne parobrodne route vežejo Esbjerg z Harwichem, Hullom in Newcastlem. L. 1902/3 je razprodala ta centrala 3.600.000 kg masla v približni vrednosti 7 milijonov kron, in je dosegla za svoje maslo povprečno ceno 2.51 K za vsak kilogram. Čisti dobiček omenjenega upravnega leta je znašal 88000 K, tako da je zveza razdelila med svoje zadruge še nadplačilo 2 ¹/₂ öre za vsak funt. Kakor pa že ime kaže, se ta zveza ne peča samo z vnovčenjem pridelkov svojih članov, nego goji sploh trgovino z maslom. V 5 pozimskih mesecih razpošilja naravnost naprej maslo svojih članov v sodčkih po 25 kg, v 7 poletnih mesecih pa klasificira maslo, katerega dobi od svojih zadrug, ga pomeša, reže v komade po 1 angleški funt in opremi s potrebno obliko za razprodajo.

Enake zveze so se še ustanovile za srednje Jitlandsko v Horsensu, Aalborgu in Viborgu.

Dansko maslo je vsled tehnično zelo razvite pridobitve, vsled svoje okusnosti in trpežnosti zaslovlilo, ni čuda torej, ako so špekulanti pričeli vvažati na Angleško vse mogoče slabe izdelke pod naslovom danskega masla. Da se tako početje, za dansko kupčijo vsekakor škodljivo početje, onemogoči, se je ustanovila l. 1900 v Kodanju posebna zadruha, katera je imela edini namen, da doseže registracijo posebne znamke za dansko maslo, tzv. Lur znamko, katero sme nositi edino le maslo, izhajajoče iz danskih mlekarških zadrug. Ta zadruga priskrbi pridruženim zadrugam sode, ki imajo vžgano dotično znamko in še posebno številko za vsako zadrugo posebej, tako da je omogočena zelo stroga in natančna kontrola. Tej zadrugi je pristopilo do leta 1904 1240 mlekarnic, torej 90% vseh danskih mlekarških podjetij, kar dovolj osvetljuje potrebo skupnega gospodarskega nastopa pri prodaji tako važnega poljedelskega produkta.

Kar nam dopade na danskem mlekarškem združenstvu je to, da je samorastlo. Ni ga vodila dobrotljiva roka vlade, ni življalo gmotnih podpor, in se je vendar tako ogromno razširilo in razvilo. Danska vlada namreč ne podpira zadruge kot take, pač pa podpira poljedelstvo. Izdaja pa danska vlada za pospeševanje mlekarstva sledeče podpore: 1. za pospeševanje racionelne molžnje Mk 15560. En del tega zneska odpade za plačo strokovnega učitelja, ostanek pa za prirejanje poučnih tečajev o molžnji po celi deželi. 2. Za statistične podatke o mlekarstvu Mk 10000. S tem zneskom se plača posebnega statistika, katerega naloga je zbirati tedenska poročila o cenah, ki se plačajo za maslo, in sestaviti razkaze o stanju mlekarstva. Vsaka zadruga, ki vpošilja podatke, dobiva en izvod teh poročil. Sedaj je vdeleženih pri tem polovica zadrug. 3. Prispevek h kontroli kurjave pri zadrugah po posebnem strokovnjaku Mk 1120. 4. Prispevek za prirejanje razstav za maslo v znesku Mk 4440, nadalje za plačo, pi-

sarniške in potovalne stroške 4 okrajnih izvedencev za mlekarstvo v znesku Mk 14000. 5. Plače, pisarniške in potovalne stroške za poljedelske atašeje v Londonu in Hamburgu v znesku Mk 28880. Ti atašeji so se izkazali v praksi kot zelo koristni. 6. Prispevke mlekarškim uradnikom obeh spolov za izpopolnjevanje njih znanja in povečanje njih izkustva v mlekarški stroki v znesku Mk 22220, vsega skupaj torej letnih Mk 96220 samo za mlekarstvo.

*

Delo, razvoj je življenje, stagnacija pa smrt, mirovanje nazadovanje. Gospodarski organizem, ki ne stremi več za izpolnitvijo, za napredkom, nazaduje, propada. Ako pa velja to za posamezni organizem, koliko bolj velja še za celoto, za skupino organizmov. Da se nahaja mlekarška gospodarska organizacija pri nas na Avstrijskem v stagnaciji, tega ne moremo trditi, ker vidimo vedno, da teži za izpolnitvijo, za tesnejšim združenjem.

Koncem meseca januarija 1904 se je vršil na Dunaju na poziv c. k. kmetijske družbe I. avstrijski mlekarški shod, katerega se je udeležilo preko 400 oseb iz vseh pokrajin naše države. Glavni in najvažnejši sklep tega shoda, ki je pretresoval splošno tehnično-gospodarske razmere mlekarstva v Avstriji, je bil pač ta, da se je sklenilo ustanoviti „Stalni mlekarško-gospodarski odbor za Avstrijo“ s sedežem na Dunaju. Naloga tega stalnega odbora, kateremu pripadajo najboljše strokovnjaki iz javnih zastopov in iz prakse, in kateri mora zborovati vsaj enkrat na leto, je proučevanje vseh vprašanj, ki se tičejo mlekarstva, bodisi s tehničnega stališča, bodisi s splošno gospodarskega, združevalnega, poučnega ali kateregakoli drugega stališča, samo da služijo v povzdigo mlekarstva samega. Stalni odbor je od tedaj imel več precej dolgih sej, v katerih se je razpravljalo o naravnost izredno važnih referatih. Del teh razprav se je že obelodanil v posebnem poročilu, ki je za strokovnjaka, bodisi z ožjega mlekarškega stališča, bo-

disi s splošnostnega združniškega stališča izredno zanimivo in poučno. I. avstrijski shod je temu stalnemu odboru začrtal pot svojega delovanja in mu podal še posebej — rekli bi „gebundene Marschroute“ — dve za enotnost mlekarkega združništva zelo važni vprašanji v proučevanje in takojšnjo rešitev: 1. v koliko je naš združni zakon iz l. 1873 potreben reforme, da odgovarja sedanjim potrebam in razmeram mlekarkega združništva? 2. ali je potrebna ustanovitev posebne mlekarske centrale za celo državo, in bodi li ustanovljena kot samosvoj organizem ali kot oddelek že druge za celo državo obstoječe zveze? Posebno drugo vprašanje je izzvalo že pri mlekarskem shodu precejšnjo debato. Meritoričen sklep glede tega vprašanja pa se je prepustil stalnemu odseku mlekarkega odbora, ki je v seji plenuma odbora z dne 24. januarja 1905 na predlog referenta ravnatelja dr. Tollingerja sprejel sledeči sklep:

„Mlekarsko-gospodarski odbor priporoča, da se mlekarske zadruge v posameznih deželah, ako treba tudi v posameznih delih dežel, združijo v zveze, ako ne smatrajo, da so njihove koristi zastopane zadostno v že obstoječih poljedelskih zvezah ali korporacijah.

„Pri ustanavljanju mlekarskih zadrug naj se vzamejo kot temelj v ozir združna načela, ki so splošno potrebna za pravilno in zajamčeno delovanje, in naj velja izpolnitev teh načel za predpogoj subvencioniranja od strani deželnih organizacij.

„Mlekarsko-gospodarski odbor priporoča, da bi deželne zveze in mlekarske zadruge, kakor mlekarne sploh tvorile temelj za državno centralno organizacijo. Ni pa potrebno, da se ustanovi posebna samostojna državna mlekarska zveza nego izpelje naj se zaželjena državna mlekarska zveza v okviru „Splošne zveze poljedelskih zadrug v Avstriji“ (Allgemeiner Verband landwirtschaftlicher Genossenschaften in Oesterreich) s tem, da

se oživotvori pododdelek iste v smislu § 21 pravil „Splošne zveze“.

Ta pododdelek se je ustanovil in so mu prideleni od strani stalnega mlekarkega odbora sledeči trije člani: profesor dr. W. Winkler kot poslovodja stalnega mlekarkega komiteja, ravnatelj Franc Kaiser in ravnatelj Franc H. Finann, kot mlekarska izvedenca. Naloga pododdelka je, sestaviti statistiko o proizvodnji in o trgovini z mlekarskimi produkti; posredovati pri prodaji in organizirati prodajo; poizvedovati o kreditni sposobnosti kupcev; posredovati pri nakupu mlekarških potrebščin; priskrbeti načrte za napravo in opremo mlekarnic in posredovati pri pridobivanju sposobnega mlekarkega personala.

Glede drugega vprašanja, namreč revizije združnega zakona, je sklenil stalni mlekarški odbor prepustiti rešitev tega vprašanja, odnosno natančnejšo njegovo proučevanje „Splošni zvezi“ z ozirom na to, da je zadeva važna za celotno združništvo in ne samo za mlekarstvo, in še posebno z ozirom na to, da je treba prej nekoliko časa opazovati vspehe in posledice novega revizijskega zakona z l. 1903.

Stalni mlekarški odbor je poleg tega še sklical dne 9. aprila 1906 na Dunaju posebno enketo glede vprašanja, kako subvencionirati in s kreditom podpirati mlekarske zadruge. Enketa je napravila sledeči sklep:

„Enketa naproša „Splošno zvezo“ poljedelskih zadrug v Avstriji, da sestavi načela za subvencioniranje in kreditno podpiranje mlekarških zadrug, in da izdela na podlagi izkušenj, pridobljenih v posameznih deželah in z ozirom na obstoječe razmere, konkretne predloge, katere naj izroči visoki vladi“.

Tako bi bilo avstrijsko mlekarstvo doseglo zjedinenje glede enotnega nastopa toliko v poučno tehnični smeri, z ustanovitvijo posebnega stalnega odbora za mlekarstvo, kolikor v trgovsko združevalni smeri, z ustanovitvijo posebnega pododdelka za mlekarstvo pri „Splošni

zvezi". Mednarodna mlekarška zveza („Fédération internationale de laiterie“) v Bruslju, h koji je pristopil tudi stalni avstrijski odbor, je bolj etično združevalnega pomena, dasi ji ni mogoče odrekati tudi vpliva na kupčijske zadeve, na katere vpliva posebno s prirejanjem posebnih mlekarških razstav, kakor n. pr. l. 1905 v Parizu, l. 1907 pa v Haagu.

Mlekarstvu pa je načrtana jasna pot: združevanje v malih organizmih — mlekarških zadrugah po deželi, združevanje mlekarških zadrug v večje trgovsko važne organizme — mlekarške centrale v važnejših centrih; združevanje mlekarških zadrug v deželne, teh pa v državno zvezo. Organizem za organizmom v višji, enotnejši, gospodarsko važnejši in vplivnejši celoti in obliki.

Sklepajmo z izrekom, katerega je nekoč izustil Štefan Richter, eden izmed prvih avstrijskih zadrugnih delavcev:

„Stremljenje Tvoje bodi le celota,
In če celota ni mogoče Ti postati,
Priklopi tej se kot koristni člen!“

V.

Zadrugna izobrazba.

Moderni čas je, po besedah predsednika statistične komisije na Dunaju, dr. pl. Inama-Sternegg-a, v tem različen od prejšnjega, da je spremenil dotedanje individualistično, subjektivno naziranje z drugim, odgovarjajočim kolektivistični smeri. Silni razvoj prometa in tehnike je združil interese širših krogov, poedinec pa se je moral podrediti s svojimi individualnimi težnjami splošnim interesom. Poljedelci, rokodelci, delavci in podjetniki, vsi so iskali svojo rešitev v asociaciji. A ni dovolj, da se asociacijsko, združevalno stremljenje le zasleduje in opazuje, dolžnost politike je, da javni krogi to stremljenje pospešujejo, favorizirajo, zakaj naloga politike mora biti danes, da pravna celotno duševno delovanje ljudstva na ta visoki cilj skupnosti, da inaugurira praktično socialno etiko.

Koalicija in asociacija je naraven

odpor proti individualiziranju in atomiziranju družbe, katero je bilo provzročilo liberalno gospodarsko naziranje. Združevanje ima namen, doseči s skupnim delom skupne cilje, skupne koristi prezirajoč koristi poedinca. Zato ima združevanje, kakor hitro se pojavi, za posledico zapostavljanje koristi posameznika, da, celo odpravljanje, z ozirom na celoto neutemeljenih koristi poedinca.

Ker je pa asociacija v prvi vrsti združenje gospodarstveno slabejših elementov proti izrabljanju po gospodarstveno močnejših elementih, je njena glavna naloga ta, da potom združenih sil brani koristi združenecov, onemogoči izrabljanje istih in izloči iz gospodarskega življenja one člene, ki niso koristni, ki ne vršijo gospodarsko nalogo.

Zadrugništvo, kot najbolj etična asociacijska oblika, je s svojim pojavom in nastopom omogočilo stremljenje po oprostitvi kuratele in izrabljanja od strani nekaterih nepotrebnih členov male in veletrgovine, ki so se liki zajedalke vrinile med producente in konsumente na škodo obeh. Bodisi v kreditnem ali blagovnem gospodarstvu, povsod so igrali ti posredovalni členi vlogo, katera ni bila ne gospodarstveno utemeljena, ne opravičena, in katera ni imela druge gospodarske posledice, nego da je podražila pokritje kreditnih ali blagovnih potreb.

Današnje gospodarstvo se vrši v znamenju kapitalizma. Kapitalizem sicer pospešuje razvoj gospodarstvenega prometa, ker pospešuje prometna sredstva in posredovalne ustanove, ali z druge strani pospešuje tudi razvoj organizirane posredne trgovine, ki ni produkcijska obrt sama na sebi, ki blagu ne utisne nikakega znaka svojega delovanja, in ki se marveč razvija samo v zastopnika kapitalističnih interesov na škodo producenta in konsumenta. Posredna trgovina ostane sicer potreben člen v narodnem gospodarstvu, dokler temelji v proizvanju. Kakor hitro pa zapusti ta temelj, in prične izvrševati svoj vpliv na tvorjenje cen, ne oziraje se na produkcijo,

pač pa na lastne koristi, ki niso s produkcijo v nikaki zvezi, a tudi ne odgovarjajo važnosti in vrednosti posredovalne vloge, postane posredna trgovina škodljiv organizem, katerega je treba odstraniti ali vsaj ovirati v kolikor je škodljiv.

Naloga združništva pa je ravno, da omeji današnjo neopravičeno važnost posredne trgovine in da izloči one člene posredne trgovine, ki so celoti škodljivi. Naravno pa je tudi, da se ti posredni členi, katere hoče združništvo odstraniti iz splošnega gospodarstva, krčevito branijo odstranitve in da na vse načine omalovažujejo in obrekujejo njim nasprotno gospodarsko, združno obliko. Odpor je naravna posledica napada, dočim se pa napad vrši mirno in resno, se oprijema odpor vseh mogočih, največkrat nepoštenih sredstev. To je silobran. Ali kar nima pravice več do obstanka, to mora prenehati, mora prestat.

„V današnjem gospodarskem in družabnem redu ni nič stalnega. Stari poklici se prežive in izginejo, nadomeste jih novi, človek pa ima pri tem nalogo, da se prilaguje in da zasleduje to izpreminjanje, če ne, ga iznenadi prehudo. Če bi pa bilo baš združništvo naperjeno v istini zoper trgovino kot tako — kar bi bilo nezmislno — ali trgovski stan kot tak, in če bi gospodarske razmere bile take, da bi brez obeh lahko opravili, pa bi jaz dejal: Če je trgovina dopolnila svojo nalogo v naši gospodarski organizaciji, pa naj gre. Saj naposled je tolažilna posledica vsega resnobnejšega zgodovinskega uvaževanja, da se ne izgubi nobena kulturna prvina, ki je bila vpeljana v človeško življenje, temveč da vsaka, tudi ko je odbila ura njene nadvlade, dalje sodeluje na skromnejšem prostoru k velikemu cilju, da navajamo človeštvo k vedno popolnejšim ekzistenčnim oblikam“. Tako citira dr. A. Dermota iz dr. K. Bücher-ja „Postanek narodnega gospodarstva“ v svojem članku o združništvu v „Naših Zapiskih“ iz 1. 1903.

To je železni zakon neprestanega razvoja, kateremu se ne more nihče postaviti v bran. Ta razvoj zahteva danes, da se izpopolnjujejo in pocenijo prometna sredstva, zato da postanejo gospodarska dobra po možnosti dostopna celotnemu narodu. Prometna sredstva pa, po besedah Jana Sedláka, ravnatelja češke združne zveze, niso zgolj komunikacijska, nego tudi celota tehničnega in sistematičnega, napredku primerno urejenega gospodarskega delovanja. Tehnično boljše prometne in dobavne razmere pa imamo, ako se nepotrebni posredni členi med proizvajalcem in potroševalcem izločijo; nepotrebni, kakor smo že rekli prej, ker posredovanim predmetom ne vtisnejo posebnega znaka svoje delavnosti in ker nima posredovanje drugega učinka, nego podražanje predmetne dobave.

Ako se je kje posredna trgovina pokazala v veliki pretežnosti kot odvečni člen, potem se je gotovo pokazala v prvi vrsti pri kmečkem stanu. Resničnost in utemeljenost tega izreka spričuje zadostno gospodarska zgodovina zadnjega petdesetletja, dokazuje agrarna kriza, ki izvira deloma iz slabega vnovčevanja poljedelskih produktov. Posredna trgovina je imela pri kmečkem stanu masne dohodke, ker je na eni strani pritiskala proizvajalno vrednost poljedelskih produktov na škodo kmetovalca, na drugi strani pa vsled svojega diktiranja cen neizmerno poviševala prodajno vrednost produktov na škodo potrošnikov. To vlogo je posredna trgovina brezskrbno mogla igrati tako dolgo, dokler se niso počeli proizvajalci z ene strani in potrošniki z druge strani organizirati, združiti se v varstvo svojih koristi. Najboljša združevalna oblika za obeh pa je združna oblika. Zato tudi vidimo, kako se združništvo neprestano in smotreno razvija, posebno pa poljedelsko združništvo.

Ta razvoj pa je tem bolj siguran, ker ne vrši združništvo samo materialne naloge, nego ima v sebi globoki etični

moment združenja sil slabějšíh v korist njih celote, vrši torej važno socialno-izobraževalno nalogo.

Kakor se pa ne sme pozabiti na izredno važno gospodarsko nalogo, katero imajo rešiti v prvi vrsti poljedelske zadruge, tako se ne sme tudi nikoli pozabiti, da je treba zadržno gibanje izpopolniti, nikakor pa ohraniti ga na sedanjí višini. Delo, napredek je življenje, mirovanje pa smrt, smo rekli že prej nekje. Stalni razvoj pa je v prvi vrsti odvisen od napredka razumevanja razvojnih sil in smotrov, torej od napredujoče tehnične izobrazbe.

Dokler je bilo zadržništvo še v povojih, rekli bi v detinskih letih, in je pri njem sodelovala velika večina zadržnih delavcev zgolj iz ljubezni do lastnega naroda, iz individualne abnegacije posameznikov v korist organiziranja poljedelcev določenega okraja, toliko časa je bilo pač zadržništvo diletantstvo. Danes pa je doseglo zadržništvo tako razvojno višino; danes kažejo pri njem vsi znaki, da se ta razvoj ne ustavi; da je zadržništvo postalo v gospodarskem življenju stalna oblika, ki stremi za vednim izpopolnjenjem in uvaževanjem, zato pa mora sodelovanje pri današnjem zadržništvu izgubiti znak diletantstva, nasprotno, prisvojiti si mora znak resnobnega, smotrenega dela. Za to pa je neobhodno potrebna izobrazba, temeljita socialna in tehnična izobrazba. Socialna, ker je zadržništvo socialna oblika κατ' ἐξοχήν; oblika, ki kakor že prej omenjeno, ima namen izpodbijati, delovati proti individualističnemu, razkrojnemu smotrenju družbe, oblika, ki v svojem delotvorjenju ne vidi samo vresničevanje gospodarskih načel in smotrov, nego tudi globoko etično načelo utrjevanja ekzistence posameznika potom materialne in moralne konsolidacije celote. Ideja socialne skupnosti in socialnih dolžnosti mora prešiniti ne samo one osebe, ki sodelujejo pri zadržništvu, nego postati mora splošna last celega kmečkega stanu, last vseh onih, ki v asociaciji

iščejo leka svojim nezdravim gospodarskim razmeram.

Ako pa tu trdimo, da je poleg delavstva še najbolj sposoben kmet za socialno delo, za socialni razvoj, mislimo, da ne trdimo kaj neresničnega. Kdo ve bolje, kakor ravno kmet, kaj se pravi ljubezen in dolžnost do bližnjega? Kdo je bolj navezan na sopomoč in žrtvovanje bližnjega in bližnjemu, kakor ravno kmet? Zato ima poljedelsko zadržništvo največ vitalnosti v sebi, največ sposobnosti za nadaljni razvoj. In ta razvoj bo tem večji, tem vspešnejši, čim bolj prodre socialni čut in ideja socialne dolžnosti v kmečki stan, čim bolj se torej v njem razširi zadržniška zmisel.

A tudi tehnična izobrazba mora postati splošna, prilagodená posameznim kulturnim razmeram in zahtevam. Saj je ravno namen zadržništva, vzbujati v ljudstvu zanimanje za modernejše gospodarstvo, nuditi sredstva za izboljšanje poljedelske produkcije, ako hočemo tu ravno pustiti iz oči obrtne in druge produkcijske zadruge, ki služijo bolj namenom poedinskih interesov. A tudi zadržništvo samo potrebuje intenzivnejše izobrazbe. Vedno nove njegove oblike postanejo tako raznovrstne, zahtevajo toliko specialnega znanja v eni ali drugi stroki, da ena oseba ne more več sodelovati pri vseh teh raznih oblikah, ne more več zadoščati zahtevam raznih oblik. Klic po specialni, zadržniško-tehniški izobrazbi se javlja vedno glasneje, vedno pogostejše, in priti mora čas, ko se bode moral ta klic vpoštevati tudi od strani onih faktorjev, ki so poklicani priskrbeti ljudstvu sredstva za izobraževanje.

Temu klicu, temu tako važnemu vprašanju za nadaljni razvoj zadržništva se je moral vsekakor pridružiti tudi I. poljedelski zadržni shod na Dunaju. Govoriti o tem predmetu pa je bila naloga moža, ki zadržništvo temeljito pozna in ljubi, kakor ljubi temeljito in resno svoj narod, za katerega tudi dolgo

vrsto let deluje, namreč Jana Sedláka, ravnatelja češke zadružne zveze v Pragi. Sedlák je izdelal krasni referat o zadružnem šolstvu, iz katerega hočemo posneti naslednja, za zadružništvo tako važna izvajanja.

Konstatira namreč najprej, da ima zadružna organizacija veliki vzgojevalni pomen za mali in srednji stan poljedelcev, ki so državotvorni temelj. Vzgojevalno delo zadrug se kaže v tem, da vzgajajo kmečko prebivalstvo za boljše gospodarjenje, kajti kmeta pripravijo do tega, da preiskuje blago, katero kupuje, od druge strani da prilagodi blago, katero pripravlja za trg, zahtevam trga; prisilijo ga, da si pridobi ono znanje, ki mu je potrebno pri izvrševanju svojega gospodarstva in pri prodajanju svojih izdelkov, in to sicer ne samo v lastno korist pri proizvajanju in pri prodajanju, nego tudi v korist konzumentov, ki so vsled tega boljše, pravilnejše in cenejše postreženi.

Zadruge rešijo ob enem kmeta iz one zapuščenosti pri kreditnem gospodarstvu, katera ga je svojčas izročevala na milost in nemilost izkoriščevanju, naučijo ga pri potrebi kredita razločevati investicijski kredit od prometnega, razločevati torej korist zemljeknjižnega kredita od osebnega kredita; naučijo ga točnosti pri plačevanju obresti in vračevanju posojil, skratka — naučijo ga vezí, ki spajajo gospodarstvo posameznika s splošnim gospodarstvom.

Kdor hoče učiti, vzgajati, mora sam vzgojen biti. Ali mi danes se sami vzgajamo in že učimo, to pa zato, ker je naša avstrijska organizacija še zelo mlada. Potrebne so pa resne in temeljite študije, obsežno znanje, mirno presojevanje in sreča pri izbiranju sredstev, sistemov in oseb, ako se hoče doseči pravilna asimilacija zadružnih oblik, pravilno prilagodenje razmeram, obstoječim v naših krajih. Vse mora biti v redu, toliko pri velikih, kolikor pri malih zadrugah, kajti neuspeh najmanjše zadruge

meče še vedno zelo veliko senco v luči javnega mnenja.

Zato pa je potrebna vzgoja, in sicer vzgoja „celotnega kmečkega prebivalstva!“. V tem oziru se je do danes že delovalo. Pri ustanavljanju zadrug se je ustanoviteljem pojasnjeval pomen in namen zadružništva, poučevali so se zadružni upravniki, vršili so se poučni tečaji o zadružništvu, izdajala so se posebna navodila, pouki in nauki za odbornike in nadzornike, poučevalo se je vsestransko in kolikor mogoče — a vse to ni dovolj. Potrebne so sposobne moči za vodstvo zadrug, še bolj potrebne pa moči za vodstvo zvez, potreben je poleg dosedanjega praktičnega pouka tudi šolski zadružniški pouk!

Nastati more le vprašanje, ali je pri nas v Avstriji tak pouk mogoč, brez velikih stroškov mogoč?

V Avstriji imamo 2 poljedelski visoki šoli, 20 višjih in srednjih poljedelskih šol, 40 poljedelskih šol s celoletnim in 71 s poluletnim poukom, neoziraje se na posebne strokovne šole, kakor za gozdarstvo, vinarstvo, sadjarstvo in vrtnarstvo, za varilno in žgalno obrt, za gospodinjstvo, itd. V vse te šole se da zadružniški pouk prav lahko uvrstiti, brez velikih stroškov in brez obremenjevanja učencev.

Zadružni pouk pa moramo ločiti v dve kategoriji, namreč v pouk potrebnega uradništva za osrednje korporacije, zveze, torej višji pouk, in v pouk za razumevanje in vodstvo nižjih zadružnih organizmov, torej nižji pouk. Višji pouk za uradništvo zvez naj bi se vršil v poljedelskih visokih šolah in kmetijskih akademijah, nižji pouk pa na nižjih kmetijskih šolah in v nadaljevalnih šolah na deželi.

Uradništvu zveze pripada agitatorično zadružno delovanje, torej razširjevanje zadružne ideje na sploh in ustanavljanje zadružnih organizmov ter urejevanje njihovega poslovanja, skratka celotno zadružno organizatorično in nadzorovalno delovanje. Za tako delo-

vanje pa je treba obsežnega teoretičnega in praktičnega znanja. Vzgoja takih uradnikov bi morala obsegati tri faze: 1. splošna predizobrazba, 2. strokovna izobrazba, in sicer a) splošna teoretično-praktična strokovna izobrazba, in b) posebna praktična učna doba.

Splošna strokovna izobrazba je lahko za vse zvezne uradnike enaka, ker je nje namen uvesti le uradnika v splošne združne gospodarske razmere. Splošna izobrazba ne sme samo poznati gospodarskih dejstev, nego tudi vzročno zvezo istih; učiti mora razumevanje postopkov in slikov gospodarskega življenja, mejsebojno zvezo posameznih stanov, pomen združništva z ozirom na celotno narodno gospodarstvo, njegovo sposobnost in pravico do razširjanja; prisvojiti si mora pregled čez vse sedanje pravne razmere, nuditi vpogled v zvezo posameznih pravnih materij; raztolmačiti mora bistvo knjigovodstva kot takega, potem v zvezi s celotnim pisarniškim znanstvom, in njegovo važnost za narodno gospodarstvo in pravoznanstvo. Kakor pridobiva duhovnik, učitelj, sodnik, ali zdravnik vsposobljenost za svoj stan še le v praksi, a rabi kot temelj pouk v celi vrsti znanosti, in kakor ni mogoča kaznistika katere si bodi stroke, ki je povzela iz življenja, a ne sloni istočasno na znanstvenem in sistematičnem pouku principov, tako potrebujejo tudi uradniki združnih osrednjih organizacij, ako hočejo res -koristonosno delovati, z ene strani čisto praktično učno dobo, ki služi v dosego spretnosti v knjigovodstvu, pregledovanju, pisarnovodstvu itd., z druge strani pa splošni duševni izobrazbi služečo izomiko na narodno-gospodarskem, juridičnem, združnem in trgovskem polju, tako da si pridobijo življenjapolno znanje, namenjeno praksi in razsodno prakso, prepojeno z znanstvenim duhom. To izobrazbo pa naj bi, kakor rečeno, pridobili na poljedelskih visokih šolah in akademijah, v pouku katerih bi se dodali predmeti, potrebni za tako izobrazbo. To je mogoče storiti, zato se tudi pri-

čakuje, da se v doglednem času tudi stori:

Glede nižjega pouka pa naj bi se postopalo tako. Pri dunajski visoki šoli za poljedelstvo, ali pa na tehničnih visokih šolah ali univerzah posameznih dežel, ali pa pri poljedelskih akademijah naj bi se vršili vsako leto šesttedenski učni tečaji, katerih bi se udeležili uradniki in upravniki zadrug, potem učitelji kmetijskih, zimskih in gospodarskih šol, v svrhu, da si pridobijo potrebno znanje za praktično izvrševanje združništva v ožjem delokrogu, odnosno da se vsposobijo za nižji pouk združniške ideje. Osobito bi se moralo pridobiti za pohajanje takih tečajev učiteljstvo, ker je to najbolj sposobno razširiti združniško razumevanje in delovanje širom vse dežele. V tem oziru naj bi nam bila v prvi vrsti v vzgled danska ljudska visoka šola, ki sicer nima namena širiti strokovne izobrazbe v ožjem smislu, pač pa širi splošno izomiko v ljudske mase. Poljedelstvo se tu vzgaja v pravem pomenu besede, zato se ni čuditi, ako se je združništvo na Danskem povspelo do take višine, ki je naravnost občudovanja vredna.

Izborni referat Sedlákov navaja potem nekatere učne načrte, ki so deloma v navadi na poljedelski akademiji v češkem Taborju, deloma pa so načrti profesorja dr. Martina Fassbenderja, s poljedelske akademije v Bonn-Poppelsdorfu, sedaj na poljedelski višji šoli v Berlinu in člana pruske poslanske zbornice, kateri deluje neumorno na Nemškem za ustanovitev posebnih združnih šol.

Referat konča s predlogom, katerega smo že omenili v poročilu o združnem shodu, in kateri se glasi tako-le:

„Prvi avstrijski združni shod sklepe: Visoka vlada in visoki deželni odbori se naprosijo, da sprejmejo v učne načrte kmetijskih učnih zavodov, ki so od njih bodisi osnovani, vzdrževani ali podpirani, pouk o združništvu v obsegu, odgovarjajočem značaju dotičnih zavodov, in da provzročijo vse, kar je potrebno,

da se zadružni pouk kakor hitro mogoče vvede v vseh kronovinah Avstrije, z visoko šolo pričenši do ljudske šole.“

Ta predlog je bil enoglasno vsprejet in postal tako predmetna naloga, katere zadružništvo ne sme pustiti iz vidika tako dolgo, dokler se ne uresniči.

Celi izvrstni referat pa se je oziral le na zadružno šolstvo kot tako, ne pa na zadružno izobrazbo na sploh. Iz vseh razprav na zadružnem shodu pa se je razvidlo, da manjka povsod še ona množina zadružne misli, ki je potrebna za zdravi razvoj zadružništva in ki mora prodreti vsled tega v ljudske mase same.

S splošnostnejšo izobrazbo, z razširjenjem zadružne in z njo socialne ideje sploh, pa se je pečal precej podrobno III. slovenski katoliški shod, ki se je vršil v Ljubljani dne 26., 27. in 28. avgusta 1906. Socialni odsek, ki je zboroval dne 27. avgusta, je podrobneje utemeljil socialno delo, ki rabi za svoje vdejstvo vanje temeljitega pouka in vztrajnega požrtvovalnega dela. Pouk socialen je bodisi splošen, bodisi podroben, strokovno navdahnjen. Splošni socialni pouk je mogoč z dobrim, na socialne zadeve se ozirajočim časopisjem, prikrojenim za ljudstvo, in z dobrimi knjižnicami s posebnimi socialnimi oddelki. Vzgojiti je treba ljudstvo k marljivemu in razsodnemu čitanju takih časopisov in knjig, poleg tega pa oživitvoriti pri ljudstvu razgovore in debate o socialno-gospodarskih predmetih, katere čita. Od časa do časa pa naj se vrše predavanja, kjer je mogoče obširneje obdelovati važnejša socialno-gospodarska vprašanja. Na ta način se da zadružniška misel prav lahko razširiti med narod.

Za bodoči naraščaj pa je potreben že šolski pouk. V tem oziru je sklenil socialni odsek med drugim sledeče resolucije, ki so se potem na sklepajočem zborovanju nespremenjene sprejele in potrdile. Citiramo te resolucije, v kolikor se nanašajo na zadeve poljedelstva, odnosno zadružništva:

a) „Jezikovni in računski pouk v ljudskih šolah naj se bolj nego doslej

ozira na socialno izobrazbo. Zlasti naj že ljudska šola stoji na višji stopinji, podaja naj temeljne nauke iz higijene, kjer naj se posebno poudarja škodljivost alkoholnih pijač, dalje naj s primerno odbranimi opisi gospodarskih in kulturnih razmer iz prešlih dob pojasnjuje učencem zgodovinski razvoj našega kmečkega, obrtnega in delavskega stanu; s tem poukom naj se v logiški zvezi združi temeljni pouk o pomenu združevanja, zlasti zadružništva in konečno naj se v praktičnih vajah priuče učenci domačemu knjigovodstvu.“

b) „Za kmečki stan priporočamo kmetijske nadaljevalne šole, predvsem pa zimske kmetijske tečaje, ki naj se ustanavljajo s pomočjo občin, dežel in države.“

Pouku v teh šolah pa bi se prav lahko priklopil pouk v zadružništvu v onem smislu, kakor je predlagal referent zadružnega shoda, g. Sedlák. V to svrho pa je potrebno, da se učiteljstvo na Slovenskem, ki danes po večini stoji ob strani zadružniškega delovanja in smatra, da izgubi svojo čast, ako bi se tudi ono poprijelo socialnega, zadružniškega dela, otrese te zmote in da se pridruži drugim na tem polju delujočim. Kako lepa naloga za učiteljstvo: rastoči naraščaj pripravljati naravnost za praktično, gospodarsko življenje in delovanje! So pač učitelji na Češkem, Moravskem in drugod tudi v tem oziru daleč daleč pred nami Slovenci!

d) „V izpolnjevanje proizvodne tehnike in v napredek trgovstva z domačimi pridelki in izdelki naj se redno snujejo raznovrstne poljedelske in obrtne razstave.“

e) „Po vseh kmetijskih, obrtno-nadaljevalnih, rokodelskih, strokovnih in trgovskih šolah naj se obvezno poučuje tudi zadružno knjigovodstvo v zvezi s pravnimi določili o zadružništvu.“

f) „Po učiteljskih in semeniških naj se vvede pouk v kmetijstvu po strokov-

nem učitelju in v knjigovodstvu, zlasti z ozirom na združništvo.“

Torej resolucije na Dunaju, resolucije v Ljubljani. Tam zbrani moške resnega združniškega dela, tu zbrani ti-soči večinoma v socialnem, stotine pa naravnost v združniškem delovanju se nahajajočih mož. Tu in tam pa moške, ki vvažujejo resnost momenta, resnost ti-hega, a eminentno važnega združniškega delovanja. Tu in tam isti klic po splošni združno-gospodarski izobrazbi. Shodi in sestanki se pa ponavljajo in se bodo ne-pretrgoma ponavljali, in na vseh bo vedno glasnejše donel ta klic, katerega bi skle-pajoč najbolje karakterizirali z izrekom referenta Jana Sedláka samega:

„Luč iščemo za narod, in najdemo jo, moramo jo najti!“

VI.

Zlaganje in zaokroževanje zemljišč.

Na dnevnem redu I. poljedelskega združnega shoda na Dunaju sta bila med drugim tudi dva izleta, deloma v razvedrilo, deloma v pouk ad oculos ude-ležnikov shoda.

Prvi izlet je obsegal obisk staro-davnega samostana in mesta Melk, kamor so se odpeljali udeležniki po železnici, od koder so se pa vrnili s parobrodom po mogočni reki Dunavi, skozi slikovito in romantično vahavsko dolino (Wachau). V Melku se je vršil ogled poskusnega polja za aklimatiziranje in prekrizevalno plemenitev raznovrstnih semen, osobito žitnih. Poskusno polje, ki se nahaja v ekonomiji samostana v Melku, oskrbuje c. k. semenska kontrolna postaja na Du-naju. Ogled je bil zelo zanimiv, ker so oskrbovali tolmačenje dr. T. vitez Wein-zierl, ravnatelj postaje, G. Pammer, c. k. adjunkt in voditelj poskusnih polj za žito ter c. k. asistent E. Frendl.

Drugi izlet je bil zanimivejši, seveda v poljedelsko gospodarskem oziru. Ude-leženci tega izleta so se odpeljali z že-leznico v Spodnji Gänzersdorf, kjer se je

vršil ogled tamošnje žitne skladiščne za-druge, odtod pa so se odpeljali s koči-jami, katere je dalo na razpolago polje-delsko ministerstvo, v Stripfing in Wei-kendorf, kjer se je vršil ogled že izvršene komasacije v prvi občini, še ne popol-noma izgotovljene v drugi občini.

O žitni skladiščni zadrugi v Spod-njem Gänzersdorfu le nekoliko besed. Za-druha se je ustanovila l. 1903 v omenje-nem kraju, ki je eden največjih žitnih trgov Nižjeavstrijske. Od prvega početka se mora boriti za svoj obstanek, deloma radi močne konkurence trgovcev, deloma radi nezaupnosti kmetovalcev samih, deloma pa še radi velikih investicij, ki so ob-segale za stavbo 137000 K, za stroje 30.500 K in za opravo 4000 K. Skladiščna kapaciteta cele stavbe, obstoječe iz kleti, pritličja za manipulacijo, 3 nadstropij s 15 shrambami, podstrešje z 9 silosi, in lope, obsega 185 vagonov blaga. Zadruga je tekom svojega obstanka založila in prodala l. 1903/4 223 vagonov, l. 1904/5 221 vagonov, in l. 1905/6 pa 355 vago-nov blaga. Članov šteje 316 s 1035 de-leži po 10 K, zaračunjenih na podlagi obsega posestva. Podpor je dobila za-druha: K 4000 brezobrestnega posojila od deželnega odbora in K 25.038 deželne subvencije ter je od teh porabila za amortizacijske namene K 10062. Te za-nimive podatke in opis uredbe zadruga je podal obiskovalcem deželni nadin-špektor Liebmayr, dočim je tolmačil knjigovodstvo zadruga in poslovne do-ločbe za prevzemanje in plačevanje žita neki deželni uradnik.

Zelo poučen je bil ogled komasacij v občinah Stripfing in Weikendorf. Ta ogled je bil prav za prav glavni namen izleta, in reči moramo, da se je posrečil najpovoljnije, zakaj razvoj te agrarne operacije sta pojasnjevala zelo natančno in razumljivo deželnovladni svetnik vitez Pantz in gozdarski svetnik Riebel. Vsi udeleženci so z velikim zanimanjem sle-dili tolmačenju teh dveh gospodov, oso-bito pa Slovani. „Österr. landw. Genos-senschaftspresse“ priznava v tem oziru

v svojem oficijelnem poročilu, „da je pripadal večji del udeležencev te ekskurzije slovanski narodnosti, in da so ti gospodje pokazali veliko zanimanje za vprašanje zlaganja zemljišč.“ Pa kaj bi ne? Čehi so sedaj začeli tudi s tem sredstvom za izboljšanje položaja kmetijstva, pri nas na jugu mogoče tudi kedaj pričapljamo za njimi.

Pisatelja tega članka pa je ta ogled zanimal še toliko bolj, ker je nekoliko tednov pozneje govoril o tem predmetu v Cresu na povabilo presvitlega škofa krškega, dr. Antona Mahničja.

Dovoljeno nam bodi, navajati tu nekoliko podatkov, katere posnamemo iz komasacijskega načrta, obžalujé, da ne moremo podati načrt sam. Figurativni oris te komasacije v Stripfingu bi cenjene cenj. bralce ravno tako nazorno prepričal o vspehih komasacijskega postopanja, kakor je meseca junija t. l. prepričal poslušalce predavatelja v Cresu.

Zemljiščna površina, ki je bila povzeta v zložitveno postopanje, je obsegala po katastru 780,9 ha; lastnikov tega zemljišča je bilo 61, število katastralnih parcel pa 1504. Zložila (komasirala) se je površina 770,2 ha, ki je bila po bonitaciji cenjena na 339.721,50 K. Krajevna razdelitev zemljišč pred zložitvijo je obsegala 1210 mest. Vsi ti razkosani kompleksi so imeli tedaj povprečno površino 0,6 ha, dolžino 672 m, širino 11,6 m, razmerje med širino in dolžino je znašalo torej 1 : 58, t. j. na vsaki meter širine je odpadalo 58 m dolžine. Po zložitvi pa je bilo le 180 parcel in se je razkosanost zemljišč zmanjšala v razmerju 6,72 : 1. Ta efekt bi se dal seveda najlažje in najhitreje spoznati iz figurativnega načrta.

Krasno izpeljavo komasacije je bilo najbolj spoznati na licu mesta. Pravilne geometrične oblike posameznih zemljišč, dostopnost vsake posamezne parcele, osobito pa melioracija zemljišč, vse to je padalo naravnost v oči. S komasacijo so običajno spojena tudi melioracijska

dela, ki se ob ti priliki dajo najprilicneje izvesti.

Tudi komasacija v Stripfingu je bila zvezana s tehnično precej težko odvoditvijo vode, deloma tudi z ureditvijo raznih vodnih tokov. Videli smo velik kompleks zemljišč, ki so bila pred zložitvijo po večini neporabna, ker so bila večji del leta poplavljen. Pri zložitvi pa so se zemljišča zboljšala s tem, da se je deloma uredil odtok vode s posebnimi jarki, deloma pa so se izsušila z drenažo. Danes, po dovršeni melioraciji nudi ta kompleks najboljša zemljišča v celi občini.

Predočiti si pa moramo, da se je vršila komasacija na polju, ki leži v popolni ravnini (Stripfing in Weikendorf se nahajata na Moravskem polju (Marchfeld), pritok vode pa je posebno na pomlad tako silen, da poplavi večji del zemljišč omenjenih občin. Vsaka občina se je skušala braniti pred poplavo s tem, da je napravila posebne jezove, kar je seveda vzdignilo površino vode in vsled tega poplavlilo višje ležeče občine. Pri komasaciji so se uredili vsi vodni toki, na enem mestu se je napravil sifon, na drugem pase je odvedel vodni tok enega potoka preko velikega odvodnega jarka. Zlasti ta točka, kjer se je vrvnal tok enega potoka na križišču preko drugega, ne da bi se toka pomešala, je živahno zanimala vse ogledovalce. Na tem mestu in pozneje pri skupni južini v Weikendorfu je tolmačil Jan Sedlák, ravnatelj češke zadrúžne zveze v Pragi, Slovanom v češčini pojasnila prej omenjenih članov komisij za agrarne operacije.

Stroški za odvodnjo približno 200 ha zemljišča so znašali skupno 48.475 K, stroški za zložitve zemljišč pa 27 K na vsaki hektar. Vspeh komasacije pa izhajaj iz tega: Pred zložitvijo je imel vsak lastnik povprečno 13 ha posestva, razkosanega na 25 parcel, po zložitvi pa na 3 parcele. Zato ni se čuditi, ako so zastopniki občine Stripfing, ki so pozdravili udeležence ravno

ob točki prevoditve potokov, izrazili zastopniku poljedelskega ministerstva in onim komisije za agrarne operacije in sploh vsem obiskovalcem, splošno zadovoljstvo vseh občanov nad vspehom komasacije. Ta izjava je menda dovolj kompetentna!

Udeleženci so si deloma v kočijah deloma peš natančno ogledovali komasacijo in melioracijske osnove v Stripfingu in se odpeljali odtod po ravno v komasaciji se nahajajočih zemljiščih v Weikendorf, kjer so bili vsprejeti od občinskega zastopa in lokalne godbe. V nekem tamošnjem salonu so si ogledali načrte Weikendorf-ske zložitve, potem pa udeležili se mrzle južine, katero je ponudila komisija poljedelskega ministerstva za agrarne operacije. Ob veselih zvokih godbe se je napravila marsikatera napitnica, Slovan in Nemec sta neprijetno občevala in se radovala, saj jih je družila zavest, da so malo prej videli in spoznali važno sredstvo za izboljšanje položaja kmetskega stanu; saj so bili vsi zadrugniki, realni delavci (in ne frazerji) na narodno gospodarskem polju, v svoji sredi pa so videli onega, ki danes v naši državi spretno vodi združništvo, namreč Dr. Morica Ertl-na, dvornege svetnika in referenta za združništvo pri našem poljedelskem ministerstvu! Temu resničnemu delavcu se je napravila ob ti priliki marsikatera napitnica.

Ogled komasacij v Stripfingu in Weikendorfu o priliki združnega shoda je kakor vže omenjeno, najbolj zanimal slovanske udeležence shoda. Čehe, ker so ravnokar pričeli izvrševati tudi komasijske operacije, Moravce, ker imajo že v delu 35 (koncem l. 1901) takih operacij, pisatelja, kot edinega pričujočega Slovence, iz že prej povedanega vzroka, edinega navzočega isterskega Hrvata, učitelja I. Mahulja pa, ker je imel pred očmi kaleidoskopično razdelitev zemljišnih parcel na kvarnerskih otokih, ki so njegova domovina.

Ko so občinski možje stripfinske občine tako iz srca priznavali, da so

vsi občinarji zadovoljni z izvršeno komasacijo, od katere s stalnostjo pričakujejo velike dobičke, šinila mi je nehote v glavo misel: Kaj pa pri nas? Kranjska je res sprejela v deželnem zboru zaokroževalni zakon z dne 26. X. 1887, dež. zak. št. 3 ex 1888, sprejela tudi zložitveni zakon z dne 7. XI. 1900, dež. zak. št. 28, do danes pa ni še izdala vlada izvršilne naredbe, tako, da je na Kranjskem pač mogoča individualna, prostovoljna zamena zemljišč v svrhu arondacije, zložitve, komasacija pa je še nemogoča. Isto velja za koroško deželo. Istra in Goriška nimata še ne enega ne drugega zakona, zakaj, ilustruje odgovor, ki mi ga je dal rekoč na tozadevno vprašanje deželni poslanec goriški.

Glede goriškega deželnega zbora, mi je omenil, da je ta zato odklonil sprejem izvršitvenega zakona (državni komasacijski zakon je namreč samo okvirni zakon), ker „tu, niso za to ugodne razmere.“ Temu ne pristavimo drugega kakor to, da sedi v goriškem deželnem zboru 10 slovenskih in 10 italijanskih poslancev, odločujoči faktor pa je deželni glavar, ki je seveda Italijan. Ubogi kmet, nekdanj so te tlačili fevdalni privilegiji, danes pa nacionalni in strankarski šovinizem!

Vprašati pa je treba, ali res niso pri nas ugodne razmere za komasiranje zemljišč? Ako se oziramo le na konfiguracijo tal v posameznih krajih, potem bi morali pritrditi izjavi, ki so jo napravili goriški patres patriae. Drugo sliko nam pa nudi statistika, ta tiha zbirateljica suhih in vendar življenja polnih števil.

Pred vsem omenimo, da ločimo kmetijska selišča z ozirom na naselitveno obliko v samotije, torej kmetije, ki se nahajajo na samoti, v sredi posestva, a daleč od skupnih naselbin, vasi; dalje v vasi skupnostnim ali pa z občestnim značajem. Za opravljanje gospodarstva so seveda najboljša selišča samotijskega značaja, ker je tu gospodarski dom v

neposredni zvezi s posestvom; manj ugodna so selišča z obcestnim značajem, najmanj pa s skupnostnim značajem, ker je tu dom več ali manj oddaljen od posestva.

Posestva pa delimo z ozirom na njihovo obliko in z ozirom na lego posestnih parcel v zaokrožena (arondirana), v deloma zaokrožena posestva in v posestva z zmesno lego parcel. Jasno je, da je obdelovanje posestva toliko bolj uspešno in intenzivno, kolikor več ima posestvo skupnosti in zaokroženosti, zakaj, čim več so posamezna zemljišča razkosana in raztresena, tem bolj je otežkočena dostopnost zemljišč, tem napornejše, dražje in težje je racionalno obdelovanje takih zemljišč. Ali na obdelovanje vpliva mnogo tudi oblika posameznega zemljišča, zakaj lažje je obdelovati zemljišče, ki nudi pravilne geometrične oblike. Pri parceli, ki ima nepravilne geometrične oblike, preostajajo pri obdelovanju vedno taki deli zemljišča, do katerih ni mogoče priti s poljskim orodjem. Popolnoma neokretne pa so poljske parcele, ki imajo tzv. podobo jermena, imajo torej nerazmerno dolžino, nasprotno pa zelo majhno širino. Take parcele smo n. pr. omenili prej pri opisovanju komasacije v Stripfingu: na vsaki meter širine je odpadalo povprečno 58 metrov dolžine.

Koncem sedemdesetih let se je vršila po prizadevanju poljedelskega ministerstva enketa, ki je imela določiti tedaj prevladajoče seliščne razmere v Avstriji. Iz statistike, ki je bila pri tej priliki predložena, posneti hočemo glede naših razmer sledeče številke, katere podajemo v sledeči tabeli, zato da na njihovi podlagi dobimo pregled o razmerah, ki so vladale tedaj pri nas.

A. Samotijski zistem:

- a) s popolnoma zaokroženimi posestvi:
- b) s posestvi v delni zmesni legi:

B. Vaški zistem. Posestva v pretežni zmesni legi:

- a) z jermenastimi parcelami:
- b) s parcelami nepravilnih geometričnih oblik:

C. Zistem obcestnih vasi:

- a) zemljišča zaokrožena, vrsteča se ob hišah:
- b) nezaokrožena zemljišča:

Skupno število občin

Kranjska	Primorska	Dalmacija
občin		
27	—	—
59	64	—
527	—	136
244	406	609
10	—	—
64	179	—
931	649	745

Sedaj pogledajmo: Kar se tiče oblike selišč ima

a) Kranjska 82,8% občin z vaškim značajem, 9,2% občin s samotijskim, pristavnim značajem in 8% občin z značajem obcestnih vasi;

b) Primorska 62,5% občin z vaškim značajem, 27,7% občin z značajem obcestnih vasi in 9,8% občin s samotijskim značajem;

c) Dalmacija 100% občin s skupnostnim vaškim značajem (sela, vasi);

d) vse tri dežele skupaj pa pretežno skupnostni vaški značaj (82,7%), manj samotijskega (10,8%), najmanj pa značaja obcestnih vasi (6,5%).

V socialnem oziru je dobro, da silijo ljudje v vasi, v družabna središča in v moralne celote, v ekonomičnem oziru pa ne, ker je, kakor že prej omenjeno, gospodarski dom več ali manj oddaljen od zemljišča, zato je tudi več ali manj otežkočeno obdelovanje posestva.

Popolnoma drugačno sliko pa dobimo, ako se oziramo na razkosanost zemljiščnih parcel, deloma tudi na obliko parcel samih. Kranj-

ska ima 89·60% občin z zemljišči v pretežno zmesni legi, 64% v delni zmesni legi in le 4% občin z zaokroženimi posestvi. Primorska ima 90·20% občin z zemljišči v pretežno zmesni legi in 9·80% občin z zemljišči v delni zmesni legi; Dalmacija pa 100% občin z zemljišči v pretežni zmesni legi.

Zmesna lega pa je v ekonomičnem oziru nepovoljna, ker ima za posledico večjo razdaljo posameznih parcel med seboj in med gospodarskim domom, ker provzroča težjo pristopnost zemljišč, mnogokrat tudi splošno nedostopnost, ki se odstrani le s služnostnim dostopom preko sosedne lastnine. Zmesna lega omogočuje le ekstenzivno, ovira pa ali celo onemogočuje intenzivno obdelovalno silo in zmožnost zemljišč.

Če si pa ogledamo še obliko samó onih parcel, ki so prištete k občinam z vaškim značajem, dobimo sledeče, prav ilustrativne podatke:

a) Kranjska ima pri 771 občinah 68·30% občin z jermenastimi parcelami in 31·70% občin s parcelami, ki nudijo nepravilne geometrične oblike;

b) Primorska ima pri 406 občinah 100% občin s parcelami nepravilnih geometričnih oblik;

c) Dalmacija pa pri 745 občinah 81·70% občin s parcelami nepravilnih oblik in 18·30% občin z jermenastimi parcelami.

Jermenaste parcele, torej parcele, ki imajo nerazmerno dolžino z ozirom na širino, in parcele z neugodnimi geometričnimi oblikami, kakor n. pr. poševni koti, so v gospodarskem oziru, kakor smo že rekli, neokretne in neugodne, ker provzročujejo preveč posestnih mej in otežkočujejo z druge strani obdelovanje, vsled tega tudi povečajo obdelovalne stroške. Pri nepravokotnem zemljišču pa ostane precej zemlje neobdelane, ker ne more, kakor rečeno, priti do nje plug.

Splošna oblika zemljišča in selišč je bila torej v sedemdesetih letih taka,

kakor nam jo je zgoraj naslikala statistika. Da bi se bile razmere od tedaj izboljšale, tega ne more pač nikdo trditi, ako le nekoliko pomisli na glavne vzroke razkosavanja zemljišč: podedovanje, zadolževanje in prisilna prodaja zemljišč.

Ako pa vzamemo iz zgoraj povedanega v ozir samo podatke za Primorsko, katere del je tudi goriška dežela, tedaj vidimo, da ima ta 100% občin z zemljišči nepravilnih geometričnih oblik. In pri takih razmerah je izjavil goriški deželni zbor, da arondacije in komasacije na Goriškem niso potrebne, ker ni tam za to povoljnih razmer! Celo karikature zakonov, kakor oni proti vrabcem, se tu razpravljajo; resna, važna agrarno-reformna vprašanja se pa omalovažujejo ali pa celo ignorirajo!

Sedanja razdelitev zemljišč je, v kolikor smo mogli torej spoznati iz tega, kar se je doslej povedalo, neracionalna, za intenzivnejše obdelovanje neugodna. Oblika take razdelitve je prešla na nas deloma iz prejšnjih dob, ko so vladali popolnoma drugačni pravni in gospodarski nazori, deloma je pa posledica zakonov iz pomarčne liberalne dobe. Da je razdelitev zemljišč res neracionalna je mogoče spoznati najbolj iz sledečih dejstev:

1. Zemljišča ne tvorijo enotnega, zaokrožnega kompleksa, nego so raztresena po celi občini, mnogokrat celo po sosednih občinah, in sicer v velikem številu večjih ali manjših parcel, ki niso v nikaki mejsebojni zvezi.

2. Posestvo obstoji tedaj iz velikega števila parcel. Veliko število parcel pa pomnožuje obseg posestva, torej tudi posestnih mej. Ker pa ne tvorijo meje matematične črte, nego obstojijo iz prilično 30 cm širokih brazd ali griv, gre že za meje precejšen del zemljiščne površine v zgubo. Kolikor več je parcel, toliko več je polt in voženj, toliko več izgube na času in na obdelovalni glavnici.

3. Veliko število v mešanilegi se nahajajočih zemljišč provzroča tudi različno, včasih zelo občutno oddaljenost posameznih zemljiščnih komadov med seboj in med gospodarskim domom. Posledica tega so zopet mnoge polti in vožnje, ki bi pri skupnosti posestva odpadale, mnogo večja izguba na času in na obdelovalni glavnici, vsled tega je tudi onemogočeno potrebno nadzorovanje in racionalno intenzivnejše obdelovanje.

4. Prosti dostop je mnogo krat tudi onemogočen do takih parcel, ki so razkosane na mnogo malih kosov in so raztresene po celi občini. Veliko število parcel, smo rekli, provzroča povečani obseg mej, poleg tega pa zahteva tudi povečano število voznih polti in poljskih stez, torej zopet izgubo na zemlji, ki bi drugače pripadala obdelovanju. Navzlic temu pa ni vedno mogoče urediti parcele tako, da bi ležale ob poti ali stezi, in bi imele tako neoviran pristop. V takem slučaju je pristop mogoč edino le preko zemljišča sosedu na podlagi služnostne pravice. Služnostna pravica sicer dovoljuje dostop preko zemljišča tuje lastnine, pa le tedaj, ko ni na tem tujem zemljišču noben pridelek. — Lastnik zemljišča, obdanega s tujo lastnino, se mora vsled tega pri obdelovanju ravnati po sosedu. Ko ta orje, mora tudi on orati, ko sosed seje, tudi on sejati, ko sosed žanje tudi on žeti. Ako sosed seje žito, mora tudi on sejati žito, ker sme do svojega zemljišča le tedaj, ko ni na sosednem nobenega pridelka. Zato provzroča nedostopnost zemljišč obdelovalno odvisnost, zato ovira neodvisno in primerno vporabo zemljišča in onemogočuje intenzivnejše gospodarstvo.

Take razmere, ki ne škodujejo samo posameznemu kmetovalcu, nego plodovitosti in ekonomični sili kmetovalstva sploh, se dajo odpraviti le z obširnimi in obveznimi agrarnimi refor-

mami. Agrarne reforme se pa dajo izvesti edino le zakonodajnim putem. Današnje razmere so provzročila pravna in gospodarska načela prejšnjih vekov, osobito pa pridobitve devetnajstega stoletja, največ še svoboda razpoložljivosti zemljišč. Najnovejši čas pa presoja in uvaja agrarne reforme na podstavi skupnostne socialne ideje.

Kmečki stan je za državo davčni objekt par excellence. Sicer se država danes ne more več postaviti na stališče cesarice Marije Terezije, „da je treba ohraniti kmečki stan, ki je najvitalnejši razred državljanov in ki tvori temelj, torej največjo moč države, v takem položaju, da more hraniti sebe in družino svojo, poleg tega pa plačevati tudi splošne davščine, bodisi v mirnem ali vojnem času.“ Vendar pa mora država danes skrbeti, da ohrani kmečki stan in pospešuje njegov razvoj s pravičnimi agrarnimi reformami, in sicer ne več iz finančno-političnih ozirrov, nego iz socialno-ekonomičnih motivov, zakaj „ako propade pri nas poljedelstvo, propadlo je tudi narodno gospodarstvo,“ pravi Fran Milobar („Narodno gospodarstvo, II., str. 30).

Naloga države je torej, da teži za tem, da pomaga agrarstvu. Za njo govorijo ekonomični, pred vsem pa socialni razlogi. „Moderna država mora izpolnjevati dolžnosti, na katere se svoječasno ni bilo treba ozirati. Napredek civilizacije, razširjenje nazorov pravičnosti, človečanstva in solidaritete nalagajo državi nove dolžnosti v interesu varstva delavskih razredov... Ona mora pospeševati, da se dvignejo delavski razredi na višji nivo civilizacije in blagostanja,“ je rekel francoski grof de Roquigny v svojem referatu glede državne pomoči pri zadružništvu na VI. kongresu mednarodne združne alijance. Važnost kmečkega stanu nočemo nikakor pretiravati, vendar pa je treba priznati, da je vrelo, iz katerega zajemajo svoje fizične in moralne sile vsi drugi stanovi v državi.

„Med delavskimi stanovi je najvažnejši kmečki stan, ker neposredno iz

zemtje prideluje stvari, ki se nekaj takoj porabljajo, nekaj pa po drugih stanovitih pretvarjajo in izpreminjajo. Ker imajo pa vse stvari svoj izvor v zemlji, ki jo neposredno obdeluje kmet, zato je kmečki stan temelj vsem drugim proizvajajočim stanovitim, najvažnejši med njimi, kakor smo rekli,“ pravi dr. Krek („Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu“. „Katoliški Obzorik“ 1898). „S socialnega stališča ne stoji vrednost poljedelskega prebivalstva v številnosti, nego tudi v tem, da je kmečki narod neizčrpno vrelo, ki obnavlja vse društvene razrede. S političnega stališča je kmečki element ono silno, zdravo narodno jedro, ki čuva narodni individualizem, in je zato tudi najbolj žilav element za ohranitev države,“ pravi Fr. Milobar („Izabrana poglavja iz narodnega gospodarstva“, Zagreb 1903, str. 5).

Baš radi tega vidimo, da se država vedno naslanja na kmečki stan in da ga neguje, razmeram in nazorom časa primerno. Kakor hitro je pričela borba za nadvlado med državno idejo in fevdalizmom, med absolutistično monarhijo in plemstvom, je začela vlada vpoštovati kmečki element kot najtrajnejši in z ozirom na državotvorno silo fizično najspodobnejši državni kontingent. Izid borbe med plemstvom in državo je prinesel kmetu osekno svobodo, svobodo preseleževanja in olajšavo ženitve, plemstvu pa iztrgal tozadevno neomejeno odločevanje in nasilstvo. Več je dala kmetu ustava, plod revolucije 1848. leta, zakaj dala mu je zemljo, l. 1868. pa mu je dala tudi pravico, da sme prosto razpolagati s svojim zemljiščem, „dalo mu je svobodo prodajati, razkosavati, zadolževati kmečka posestva,“ kakor pravi dr. Krek. Absolutizem 18. stoletja je torej vtisnil poljedelstvu pečat fizične svobode in človeške enakosti, liberalizem druge polovice 19. stoletja pa pravne in gospodarske enakosti. „Časi so zginili, v katerih so večidel le bogatini, mogočniki in ljudje tako imenovanega žlahtnega stanu prve pravice imeli... Zdaj smo vsi enaki pred postavo,“ so navdušeno

pisale l. 1849 naše „Novice“. Kmet tlačan, servilizma prepojeni brezpravni podložnik, je postal svoboden, enakopraven član države, družbe: to je velika socialna reforma, katero nam je prinesla liberalna doba preteklega stoletja.

Ali „človek je družno bitje,“ pravi dr. Krek. Kot tak pa se mora zavedati, da nima le terjati pravice od družbe, nego da mora nositi in spolnovati tudi dolžnosti, katere mu nalaga družba kot taka. Prvi pogoj družabne ideje pa je, da podredi posameznik svoje individualne koristi koristim skupnosti, družbe, ki so istočasno tudi koristi posameznega člana družbe.

Liberalizem je prinesel kmečkemu stanu marsikaj dobrega, a tudi mnogo slabega. S svojega individualističnega stališča je poznal le posameznika, individua, in njegove individualne koristi, zato je tudi zahteval neomejeno svobodo. Kmetu je prinesel liberalizem res zlato svobodo, a kaj, ko ni vedel, kaj in kam bi ž njo: našla ga je politično nepripravljenega, gospodarsko neizšolanega. Rekla mu je: sam svoj si gospodar, tvoja je zemlja, razpolagaj ž njo, kakor ti drago; obdeluj jo, razkrojuj in delaj ž njo, kar hočeš: nikdo ti ne bode branil, nikdo kratil ti neomejene svobode! In pustila ga je samega, svobode zlate pijanega. Kmet pa je gospodaril in zagospodaril, zakaj danes je že samo avstrijsko posestvo zadolženo za 65% svoje vporabne vrednosti; zemljišča razkrojeval je tako dolgo, da je danes avstrijsko posestvo razkosano za 71% svojega obsega.

Individualistični liberalizem je dal kmetu gospodarsko svobodo, svobodo razpolaganja z zemljiščem. S tem ga je izročil na milost in nemilost gospodarski tekmi in njenim izrodkom oderaštva in špekulaciji. „V gospodarskem tekmovanju skuša vsak sam zase zmagovati in vsaka zmaga je združena s smrtjo mnogobrojnih gospodarskih bitnostij,“ pravi Krek („Socializem“, str. 13). Resnico tega reka dokazuje dovolj agrarna kriza, dokazuje rastoča proletarizacija kmetstva.

Neomejeno svobodo more pripoznati le anarhist, ki zametuje vsako avtoriteto, vsako silo, vsak pritisk, ki ovira individualna privdejsstvomjanju absolutne svobode. Kdor pa prizna družnost, mora priznati tudi njene posledice: socialne obveznosti in omejitev neomejene svobode posameznika v korist družbe. Proti individualističnemu naziranju pa nastopa proti koncu devetnajstega stoletja „ideja socialna, ki uči, da le v blagostanju družbe se nahaja poročstvo za blaginjo poedinca, in da se mora interes poedinca umakniti interesu družbe, individualna svoboda socialni omejitvi, kakor hitro prideta ta dva interesa do kolizije“, kakor pravi dr. K. Grabmayr; dr. Krek pa piše: „Liberalna načela (in sicer 1. „gonja po čim največjem dobičku“, ki mora biti glavna gonilna sila posameznika pri svojem gospodarskem delovanju in 2. „geslo o neodvisnem, svobodnem tekmoivanju pri sklepanju pogodb (svobodni konkurenci)“, so neizvedljiva in v gospodarsko življenje sili samo po sebi npravna moč organizovanega gospodarstva — — V organskem gospodarstvem življenju pa se vsak omejuje upav za to, da se potem omejevanju osebnosti svobode doseza skupni namen“ (Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu, str. 170, 186, 201).

Neomejena svoboda, neomejena gospodarska tekma morata prenehati, kakor hitro pridemo do zaključka, da celoti ne hasnita, da imata v glavnem le učinek, da uničujeta v gospodarskem oziru „mnogobrojne gospodarske bitnosti“, dočim koristita le malotnemu delu posameznih individuov. In morata se omejevati, zakaj koristi skupnosti imajo prednost pred koristmi posamnika. Namestu absolutne svobode poedinca stopi socialna omejitev individualne svobode, na mestu individualnega naziranja gospodarskih dejstev stopi socialni nazor: to je nujna reakcija gospodarskega razvoja, ki se je morala pojaviti in izpodbijati liberalna gospodarska načela. „Logične posledice, ki izvirajo iz kaknega napačnega javnega načela, žive stalno, čim so se porodile

in sicer dotle, dokler ne vzrastejo v toliko, da prekopicnejo ves sestav“, pravi dr. Krek v že prej omenjenem sestavku (str. 162).

Logična posledica neomejene svobode je zloraba svobode, posledica zlorabe pa omejitev svobode. En sam primer dokazuje, da se celo pristaši liberalnega načela v gospodarstvu tega načela ne držijo, pač pa uporabijo omejitev svobode: karteli in trusti!

Ta prehod iz individualističnega naziranja v socialni nazor se izraža tudi v naših zakonih, v kolikor so bili dani z ozirom na agrarstvo. Socialni duh se pri teh stopnjuje, čim bolj so zakoni izdani v novejšem času. V njih se tembolj ustaljuje ideja skupnosti, ideja omejevanja svobode posameznika v korist skupnosti, kolikor bolj se približujemo današnjim dnevom. Zakon glede zaokroževanja zemljišč, ki je bil izdan v istem 1868. letu, kakor zakon, ki je kmetu dovolil, da sme svobodno razpolagati in razkosavati zemljišča, sloni še na liberalnem načelu neomejene svobode. Zaokroževanje je odvisno le od prostovoljne odločitve posameznega lastnika. Kdor ima zemljišče, ki mu ovira racionalno gospodarstvo, pride že sam do zaključka, da mora z drugimi lastniki stopiti v dogovor, ako hoče arondirati in komasirati v to ugodne zemljiščne parcele.

Na isti podlagi sloni tudi še drugi zakon, ki je bil izdan l. 1883, namreč zakon glede očiščenja gozdnih zemljišč od tujih enklav in glede zaokroževanja gozdnih mej. Odločitev je sicer še popolnoma odvisna od prostovoljne odločitve posameznih kontrahentov menjalne pogodbe, potrebuje pa že potrdila pristojne agrarne komisije, deželne ali ministerialne.

Uspeh zaokroževalnih (arondacijskih) zakonov je bil skoro negativen, ali vsaj minimalen, kar velja sicer tudi za druge agrarne zakone, ki so bili kasneje vzkonjeni. Vzrok temu je večinoma dejstvo, da skušajo zakoni proizvesti agrarno

reformo, ne da bi se preveč dotaknili obstoječih lastninskopравnih razmer. Dr. Walter Schiff navaja v tem oziru v svojem sestavku „Arrondierung und Zusammenlegung der Grundstücke (Österreichisches Staatswörterbuch, I., str. 87) na podlagi tozadavnega poročila finančnega ministerstva iz leta 1897, da se je v l. 1885—1896 zaprosila pristojbinska oprostitev na leto povprečno le za 626 zemljiščnih zamenjav. Sicer pravi, da se racionalnejša izboljšava zemljiščne razdelitve ne da doseči „brez omejitve individualne svobode posamnika v ekonomični interes vseh in ne da bi se priznala razumnim poljedelcem, ki želijo doseči izboljšavo zemljiščne razdelitve, neko prisilno pravico nad onimi, ki se temu protivijo, torej ne brez relativne sile“ (Grundriss des Agrarrechts, str. 30).

Da se doseže izboljšava, je torej potrebna neka pravno utemeljena nadsila nad onimi, ki nočejo razumeti, ki nočejo spoznati ugodnosti zaokroževanja in zloženja zemljišč. To nadsilo nad „nespametnimi“ — sit venia verbo — posestniki je pripoznal razumnim gospodarjem zložitveni (komasacijski) zakon iz l. 1883. Neomejena svoboda liberalnega nazora se že začne krčiti, še bolj pa se krči z zakonom o nerazdeljivem nasledstvu iz leta 1889 (Anerbe-, Höferecht) in z zakonom o stanovskih zadrugah iz l. 1902. L. 1890. je vlada predložila parlamentu osnovo zakona glede rentnih posestev, a zbala se je javnosti, ki tedaj ni bila še zrela za tako reformo in jo je zato tudi zelo napadala. Osnova ni prišla niti v razpravo, ker jo je vlada odtegnila. Od tistega časa sem se socialno naziranje takih reform vedno bolj utrjuje. Danes ovirajo še nekoliko ostanki liberalnih idej iz preteklega stoletja, nekoliko pa vroči nacionalni boji, da bi se prišlo do vzakonjenja tako resnih reform. Pride pa gotovo čas za to, in tedaj se bo moral državni zbor pečati z vprašanji, ki so za ohranitev kmečkega stanu vlevažna, pred vsem z vprašanjem o

ureditvi zadolževanja kmečkih posestev, mogoče tudi o rentnih posestvih, brez drugega pa z vprašanjem, kako privedi do tega, da zakoni, ki so se doslej sklenili v agrarnem oziru, postanejo meso in kri in ne ostanejo, kakor doslej, — na papirju.

Da, na papirju! Zakaj vsi navedeni zakoni so le državni, okvirni zakoni in stopajo le tedaj v veljavo, ako sklenejo posamezna deželna zakonodajna zastopstva tozadavne deželne zakone k okvirnim, državnim zakonom in izda vlada k tem še izvršilne naredbe. Vprašanje o kmečkem nasledstvu n. pr. je izredne važnosti, ker baš temu se imamo mnogo zahvaliti, da se kmečka posestva tako razkosavajo in zadolžujejo. Glede tega imamo, kakor zgoraj omenjeno, državni zakon o nerazdeljivem nasledstvu iz l. 1889. Deželnega dodatnega zakona k ti postavi pa še ni sklenil noben naš deželni zbor. Pač pa ima Koroška svoj posebni nasledni zakon z dne 16. IX. 1903, ki v obrisih odgovarja smislu državnega zakona, pa ni tega izvršilni zakon. Tudi Tirolska ima poleg starega zakona glede podedovanja kmečkih posestev še novi agrarni zakon z dne 17. III. 1897, dopolnjen s poznejšimi zakoni z dne 12. VI. 1900, dež. zak. št. 47 in 48. A tudi ta zakon ni v neposredni zvezi z navedenim državnim okvirnim zakonom.

K zakonu glede očiščenja gozdov tujih enklav in arondacije gozdnih mej so izšli sledeči deželni zakoni: Galicija 9. dec. 1899, dež. zak. št. 90; Koroška 22. febr. 1890, dež. z. št. 10; Kranjska 26. okt. 1887, dež. z. št. 3 ex 1888; Moravska 13. febr. 1884, dež. z. št. 32; Nižjeavstrijska 3. jun. 1886, dež. z. št. 41, in Šlezija 28. dec. 1887, dež. z. št. 14 ex 1888.

K zakonu glede komasiranja zemljišč so pa izšli sledeči deželni zakoni: Moravska 13. febr. 1884, dež. zak. št. 30, 22. jul. 1892, dež. z. št. 65 in 18. maja 1896, dež. zak. št. 57; Nižjeavstrijska 3. jun. 1886, dež. z. št. 40, 18.

maja 1896, dež. z. št. 35 ex 1888; Solnograška 11. okt. 1892, dež. z. št. 31, 18. maja 1896, dež. št. 16; Galicija 9. dec. 1899, dež. z. št. 18. ex 1900; Koroška 21. febr. 1900, dež. z. št. 15; Kranjska 7. nov. 1900, dež. z. št. 28.

Dalmacija ima poseben zakon z dne 27. maja 1876, drž. zak. št. 115 za razdeljevanje občinskih zemljišč, ki so sposobna za obdelovanje.

Iz tega torej hočemo samo posneti, da imata edino le Kranjska in Koroška dežela deželne zakone k državnemu arondacijskemu in komasacijskemu zakonu, Primorska pa jih še nima. Komasijska zakona v obeh deželah pa vendar še nista stopila v veljavo, ker ni še izdala vlada dotične izvršilne naredbe.

Ako se res hoče, da se agrarne reforme v resnici izvedejo, tedaj je potrebno, da postanejo državni zakoni obvezni zakoni, zakaj sklep deželnih zborov je tako odvisen od strankarskih in drugih, mnogokrat slučajnih momentov, da postanejo reformni zakoni sploh iluzorični.

Na Primorskem torej zložitvenega zakona nimamo, zato bi bilo želeti, da ga kmalu dobimo. Sicer bi rabili pri nas več konsolidacije nego komasacije, ker je mestoma posestvo tako razkosano, da je vsled tega zamena parcel zelo težko izvedljiva.

Oglejmo si še bistvo in predmet zaokroževanja in zloževanja zemljišč, odnosno tozadevnih zakonov. Pred vsem nam pade v oči, da obstojita dva zakona, od katerih eden pospešuje prostovoljne, drugi pa skupnostne komasacije. Že iz tega razvidimo, da imamo 1. individualne zamene zemljišč v svrhu zaokrožitve in 2. skupnostne, za vse pripadnike komasijskega okraja obvezne zložitve.

Individualna, prostovoljna zamena sloni na zamenjalni svobodi, katero je prinesel zakon 27. jun. 1868, d. z. št. 79, ki je odpravil ovire za svobodni promet zemljišč. Kakor že prej omenjeno, je liberalno zakonodajstvo z odpravo prometnih ovir, pričakovalo, da bodo vsi

posestniki porabili novo svobodo za to da s prostovoljnimi zamenjavami zemljiščnih parcel zaokrožijo in zložijo svoja posestva in na ta način dosežejo intenzivnejše in racionalnejše gospodarstvo. Zamenjavo bi bile ovirale le dve stvari. Najprej pristojbine, katere je treba plačevati za prenos lastnine, potem pa pravica, ki so jo imeli hipotekarni upniki, ugovarjati proti katerisibodi spremembi zastavljenega predmeta.

Obe težkoči so se odstranili prva z zakonom 3. marca 1868, d. z. št. 17, ki je bil podaljšán od dobe do dobe z zakoni 11. apr. 1873, d. z. št. 58; 17. dec. 1879, d. z. št. 143; 8. nov. 1885, d. z. št. 159; 6. jun. 1888, d. z. št. 80; 26. dec. 1893, d. z. št. 208, in konečno podaljšán na nedoločen čas z zakonom 27. dec. 1899, d. z. št. 263; druga ovira, ugovor hipotečnih upnikov, se je pa odstranila z zakonom 6. febr. 1869, d. z. št. 18.

Prvi zakon določa, da uživajo pristojbinsko in kolkovno prostost vsi oni pravni čini, izvirajoči iz take zamenjave zemljišč, ki ima za posledico zaokrožitev posestva ene ali druge zamenjalno pogodbo sklepajočih strank. To prostost uživajo, ako so zamenjani predmeti enake vrednosti, sicer se plača pristojbina le za diferenco vrednosti zamenjanih predmetov. Vsi spisi, ki se tičejo izpeljave zaokrožitve, torej listine, zapisniki, vloge in priloge, so prosti kolekov, ako diferenca vrednosti zamenjanih predmetov ne presega 50% iznos. Dokaz, da je bil predmet zamenjave zemljišč zaokroževanje posestva se da doprinesiti na razne načine, bodisi s katastralno mapo, bodisi z uradnim spričevalom občine, v kateri ležijo dotična zemljišča, ali pa na katerisibodi drugi verodostojni način.

Drugi zakon je onemogočil ugovarjanje stvarnih opravičencev. Predočiti si moramo, da se navadno dá zemljišče le tako razkrojiti brez privoljenja imetnikov stvarnih pravic, ako se vstvari za novi kos zemljišča v zemljiški knjigi

novi vložek, na katerega se prenesejo vknjižene pravice v obliki simultanne hipoteke. Vsaktero drugo razkrojevanje pa potrebuje izrecnega dovoljenja imetnikov vknjiženih pravic. Smejo pa ti ugovarjati in torej onemogočiti razkrojitev zemljišča, ki jim ne ugaja. Ako se je hotela torej pospeševati zamenjava zemljišč v zaokroževalne namene, je bilo potrebno, da se zamenjava omogoči navzlic ugovarjanju upnikov. Po omenjenem zakonu je to mogoče, zakaj vsak, kdor ima namen izvršiti zamenjavo v svrhu zaokroževanja, sme potom tabularnega oblastva naznaniti ta svoj namen opravičencem, zaedno pozvati jih, da podajo v določenem času svoje ugovore, sicer bi se smatralo, da privolijo v bremen prosto razdružitev. Tabularna oblast pa sme celo ugovore razveljaviti s posebnim sklepom, ako je 1. učinek zamenjave res zaokrožitev ali izboljšava obdelovanja posestva, in 2. ako zamenja ni zmanjšala terjatveno varnost, radi katere se je baš podal ugovor. § 1374 spl. drž. zakonika namreč določa med drugim, da ni nikdo dolžan sprejeti v zastavo zemljišča, ki je z zavarovanjem terjatve vred obremenjeno nad $\frac{2}{3}$ svoje cenilne vrednosti. Da je namen zamenjave res zaokroževanje posestva, se da dokazati na one načine, katere smo prej navedli. O tem pa, ali je zamenjava res v stanu provzročiti izboljšavo gospodarstva, razsoja navadno politična okrajna oblast, na Tirolskem domovna komisija dotične občine (Höfekommission).

K zaokroževalnemu zakonu so bili sklenjeni za naše dežele sledeči deželni zakoni: 5. maja 1870, dež. zak. št. 24 za Goriško-Gradiščansko; 5. maja 1870, dež. z. št. 25, za Istro; 5. maja 1870, dež. z. št. 23, za Koroško; 15. jun. 1872, dež. z. št. 17, za Kranjsko; 23. apr. 1873, dež. z. št. 22, za Štajersko; 9. maja 1873, dež. z. št. 20 za Trst; in 10. jul. 1898, dež. z. št. 23, za Dalmacijo.

Zakon z dne 7. junija 1883, drž. z. št. 93 pa hoče pospeševati izločevanje

zemljišč, ki se nahajajo, deloma ali pa popolnoma po tuji lastnini obkoljena v gozdnem zemljišču. Tako tuje zemljišče, zagazdeno v določeno lastnino, se imenuje „enklava“. Pospeševanje se vrši v dvojnem oziru. Prvič ni treba privolitve za zamenjavo od strani solastnikov ali nadlastnikov, v slučaju da je lastnina zemljišč razdeljena. Manjkajočo privolitev nadlastnika, administrativne ali skrbstvene oblasti, nadomešča na zahtevo zamenjalcev deželna ali ministerialna komisija. Seveda morajo imeti zamenjalci namen, da prenesejo vknjižene pravice ali obveznosti z enega zamenjanega zemljišča na drugo, tako da ne nastane nikaka škoda za opravičence, oziroma da plačajo odškodnino, ako nastane slučajna razlika, ki bi obremenila opravičence. Namen zamenjave mora biti izločitev tujega zemljišča (enklave) iz gozdne posesti ali pa zaokrožitev gozdnih mej; zamenjava pa je odvisna glede izvršitve in glede prenosa bremen in pravic od ukrepa deželne komisije v prvi, ministerijalne komisije v drugi inštanci. Zakon stopi v veljavo, kakor hitro določijo dežele sestav deželne komisije. Pri nas so to doslej storile sledeče dežele: Koroška z zakonom 22. febr. 1890, dež. z. št. 10 in Kranjska z zakonom 26. okt. 1887, dež. z. št. 3 ex 1888. V smislu ministerialne naredbe z dne 5. jul. 1886, drž. z. št. 108, posluje kot deželna komisija za očiščenje gozdnih zemljišč in za zaokroževanje gozdnih mej deželna komisija za zlagatev zemljišč, h kateri se pritegne še c. k. deželni gozdni nadzornik.

Drugič vživa taka arondacija pristojbinsko in kolkovno ugodnost, nalik individualni zložitvi po splošnem zaokroževalnem zakonu. Tekom prvih 15 let po uveljavljenju tega zakona se vršijo vsi prenosi lastninske pravice brez vsakoršne pristojbine. Tudi odpade pristojbina za prenos vseh vknjiženih pravic in obveznosti, ako ni treba vknjižiti nobene spremembe bodisi glede osebe ali pa glede obsega pravic ali obveznostij. Vse

pravne in druge listine, ki so posledica take oblastveno dovoljene zamenjalne pogodbe, so proste koleka in neposrednih pristojbin, samo ako se ne vporabijo v druge namene.

V tem zakonu že zasledimo nekoliko, dasi prav rahle omejitve absolutne svobodne dispozicije posameznih kontrahentov: potreben je stik kontrahentov z deželno in državno komisijo za agrarne operacije, ki prevzameta tako nekako nadskrb za pravilno izvršitev zamenjave in varstvo interesov opravičencev.

Take zamenjave so pa, kakor rečeno odvisne od individualne, prostovoljne odločitve zamenjavo hotečih kontrahentov. Naš kmet pa se konzervativno drži načel svojih dedov, toliko bolj pa še zemlje, katero je podedoval po svojih prednikih. Zato so morali zaokroževalni zakoni imeti le malo vpeha, in videli smo prej, da je to res. Le malo je ljudij, ki so toliko razumni, da uvidevajo koristi zemljiščne zamenjave; zamenjave same pa morajo pač provzročiti izboljšavo v korist zamenjalcev, nikoli pa izboljšavo v splošno korist. Zemljišča so kakor smo videli iz prej povedanih statističnih podatkov, pri nas v pretežni zmesni legi, tako da je gospodarstvo večine zemljiških lastnikov prizadeto in otežkočeno. Če se pa hoče povzročiti splošno izboljšavo gospodarskih razmer kmečkega prebivalstva, ne zadostujejo več posamezne prostovoljne zamenjave, ki imajo pred očmi le koristi posameznih maloštevilnih lastnikov. Narobe, potrebna je zamenjava vsega zemljišča ene katastralne občine, ali velike večine zemljišč take občine. Ker pa ni mogoče, da bi imele vse glave eno misel, ker ni mogoče pripisati popolnoma vsem gospodarjem toliko razsodnosti, da bi pojmi dalekosežen pomen splošne zemljiščne zamenjave, je potreben pritisk, je potrebna pravna moč, s katero se da take ljudi prisiliti, da se morajo udeležiti splošne zamenjave, zložitve vseh za zložitve pripravnih zemljišč. To silo, to

omejitev svobodnega razpolaganja s svojim zemljiščem, je prinesel zložitveni (komasacijski) zakon z dne 7. junija 1883, d. z. št. 92.

Svobodna volja se mora umakniti na podlagi tega zakona, 1. ako sklene deželni zastop deželni zakon, s katerim se nalaga izvršitev izsuševanja ali namakanja večjega dela dežele, torej melioracijski čin večjega obsega in splošne važnosti, in 2. ako zahteva najmanj polovica posestnikov zlagalnega okraja, da naj se izvrši zlagatev zemljišč. V prvem slučaju napravi deželni komisar, neoziraje se na ugovore prizadetih, vse v to potrebne priprave, na kar se izvrši komasacija, ne da bi se uradno izdelani zložitveni načrt predložil posestnikom v sklepanje. V drugem slučaju je potrebno, da sklenejo izvršitev komasacije lastniki zemljišč, in sicer enkrat pred pričetkom del, drugikrat pred izvršitvijo zlagatve na podlagi uradnega zlagalnega načrta.

Predmet komasacije je primernejša razdelitev zemljiščnih parcel, dalje kolikor mogoče zaokroženost in skupnost teh, zmanjšanje posestnih mej in dostopnost do vseh zemljiščnih komadov, tako da je omogočena neodvisna in boljša uporaba zemljišč.

Obseg in uspeh zložitve pa je različen, tako da govorimo o konsolidaciji, komasaciji in o osamotenju (Vereinödung).

Konsolidacija je najprprostejša oblika zložitve. Njen namen je le, da se regulirajo poti in steze, oziroma, da se preskrbi dostopnost vsem takim zemljiščem, ki je niso imeli doslej. S tem se hoče osvoboditi zemljišče posameznih služnosti, istočasno pa omogočiti lastniku prej nedostopne parcele, da se ravna sedaj po svoji svobodni obdelovalni volji. Jasno je, da za tako ureditev zemljišča niso potrebne zemljiščne zamenjave, vsaj v večjem obsegu ne. Zamenjuje se le toliko zemljišča, kolikor ga je treba, da se preuredijo in napravijo potrebne poti. Navadno se pa taki regulaciji pridruži še delna zaokrožitev posameznih zemljišč,

v kolikor se odpravijo neugodne geometrične oblike, v tuje posestvo se zajedajoče ostre kote.

Komasacija ali zlagatev pa je večjega učinka in pomena, zakaj pri njej se gre za preureditev zemljiščenega površja celega zlagalnega okraja. Vsa zemljišča cele občine se vržejo v en kup, v eno maso, na kar se zopet, pa v drugačni obliki, razdelijo med vse lastnike. Vsa prejšnja razdelitev zemljišč, vse poti in steze, vse meje izginejo in mesto njih se napravijo popolnoma nove poti, popolnoma nove meje. Vsak lastnik pa dobi mesto večjega števila parcel v raznih legah, ravno isto posestvo, bodisi v enem samem kosu ali pa v več celotnih, pravilno oblikovanih in dostopnih kosih. Količina posestva se zmanjša le vsled melioracij, ki se napravijo istočasno z zložitvijo, poveča se pa vsled tega, ker odpade velika večina mejnikov. V zložitve pa spadajo vsa „kmetijska zemljišča“, torej, njive, travniki, pašniki, planine, robi in trate, potem poti, steze, jarki in vse neobdelane površine, nadalje gozdne parcele, grmovje, trate in one parcele, ki se pogozdujejo, bodisi da ležijo na samem, a poleg navedenih zemljišč, ali pa da se zajedajo v ista in ako je v splošno korist, da se pritegnejo k zlaganju. Zakoni, državni in deželni, pa navajajo poleg tega tudi ona zemljišča, ki se smejo pritegniti zložitvi le z izrecnim privoljenjem lastnika, oziroma, katera kaže izločiti iz zlagalnega čina.

Že prej smo navedli, kako se je zmanjšala razkositost zemljišč pri zložitvi v Stripfingu, tu pa podajmo še sledeče številke iz ravnokar izvršene komasacije v občini Rothaujezd v sifberskem političnem okraju na Češkem, kjer sicer še nimajo zložitvenega zakona, pa ga mislijo prav kmalu uvesti. Sedem posestnikov navedene občine je imelo pred komasacijo 256 ha kmetijskega zemljišča, ki je bilo razdeljeno na 567 parcel, in 56 ha gozda, ki je bil razdeljen na 86 parcel. Pred komasacijo je imel torej vsak posestnik povprečno 36 parcel s

povprečno površino 0,5 ha, po komasaciji pa 7 parcel s površino 6,5 ha. 567 parcel kmetijskega zemljišča se je znižalo vsled zložitve na 40, 86 parcel gozda pa na 13, tako da odpade na vsako novo parcelo kmetijskega zemljišča 14, gozda pa 6 starih parcel. Neoziraje se na druge koristi, hočemo samo to povdariti, da se je vsled zložitve prihranilo povprečno 14 mejnikov, ki povečajo tedaj zemljišče, pripravno za obdelovanje, in da so prihranjene vse poti in voznje, katere je bilo potreba delati prej do vseh parcel, ki so ležale po vseh mogočih krajih občine.

Tehnično najpopolnejše in največjega gospodarskega učinka je tzv. osamotenje. Pri ti zložitvi se izloči tudi gospodarski dom iz vaškega selišča, iz skupnosti, in se sezida v središču zakroženega in zloženega posestva. Koristi tega čina se dajo lahko razumeti: vsa zemljišča so blizu doma, v skoraj enaki oddaljenosti, zato se pri obdelovanju zemljišč izgubi malo časa, ker odpadejo vse nepotrebne poti in voznje. Istočasno se s tem prihrani na obdelovalni glavnici, poveča se nadzorovanje in boljša uporaba posestva. Ta način zložitve je sicer v gospodarskem oziru zelo dovoljen, ni pa v družabnem oziru, zakaj vničijo se skupna selišča, vasi, vničijo se duševna središča poljedelskega stanu. Osamotenje ima pa v gospodarskem oziru tudi to hibo, da je treba gospodarske domove, ki se nahajajo v vaseh podreti, da se potem iznova sezidajo na sredi posestva. Za to pa gre v izgubo mnogo časa in glavnice, kar se da utrpeti le pri zelo velikih posestvih. Osamotenja se smejo radi tega izvršiti po našem zakonu edino le z izrecnim privoljenjem lastnika.

Zložitveni postopek se da izvršiti edino le s sodelovanjem javnih organov, zakaj pravne in tehnične preosnove, katere provzroča zlagalni čin, so tako obsežne in težavne, da jih morejo izvršiti le osebe, ki imajo mnogo ekonomičnega, tehničnega in pravnega znanja. Oblasti, kompetentne za zlaganje zemljišč, so

trojne: 1) Lokalni komisar, za katerega se nastavi oseba, ki je položila praktično-juridični izpit in pozna kmetijske razmere, ali pa teoretično in praktično izobraženi posestniki, ki imajo tudi potrebno pravno znanje. Z lokalnim komisarjem sodeluje pri zlaganju še poseben odbor 7—12 članov, katerih polovico izvolijo zlagajoči posestniki, polovico pa imenuje lokalni komisar, tako da je zastopano v tem odboru malo, srednje in veliko posestvo. Odbor zlagateljev ima le posvetovalen glas. 2.) Deželna komisija, ki se sestavi na podlagi tozadavnega sklepa deželnega zakonodajst. a. Predsednik deželne komisije je namestnik ali deželni predsednik ali njegov zastopnik; referenta imenuje poljedelski minister v dogovoru z ministrom notranjih zadev, drugi člani komisije so pa trije sodniki in en delegat deželnega odbora. Sodnike imenuje v komisijo pravosodni minister. 3.) Ministerialna komisija, ki jo imenuje poljedelski minister v dogovoru z ministri notranjih zadev in pravosodstva. Komisijo pa tvorijo: poljedelski minister ali njegov namestnik kot predsednik, referent, 3 ali 4 udje sodnijskega stanu in zastopnik ministerstva notranjih zadev. Poročevalec je uradnik poljedelskega ministerstva, ude sodnijskega stanu imenuje pa pravosodni minister. Ko se gre za razsojanje sporov, ki spadajo navadno pred civilno sodnijo, se pritegne h komisiji še en ud iz sodnijskega stanu, pri reševanju gospodarskih vprašanj v kakovosti svetovalcev pa kmečki posestniki ali zemljedelski tehnik. —

Obe komisiji sta izključno kompetentni za vse dejanske in pravne razmere, katere spremeni zlagalni čin, torej za vse civilnopravne zadeve in ne le za izvršitev zložitve same (§ 11). Samo spori, ki se tičejo lastnine in posesti zemljišč, ki se pritegnejo k zlagatvi, spadajo tudi med zložitvijo pred civilnega sodnika. Tudi niso agrarne komisije kompetentne glede zadev, ki se tičejo železnic, javnih zgradb in cest. Proučevanje

sporov spada v delokrog lokalnega komisarja, razsodba glede teh pa deželni v prvi, odnosno ministerialni komisiji v drugi stopinji.

Zlagatev sama pa obsega 4 čine: 1. provokacijo, katero provzroči najmanj polovica posestnikov zlagalnega okraja s tem, da zahteva nastavljenje lokalnega komisarja za izvršitev pripravljanih del, ali pa s tem, da predloži v potrjen zložitveni načrt, za katerega je glasovala najmanj polovica neposredno prizadetih posestnikov; 2. Po provokaciji izzvana pripravljalna dela; in sicer sestavo bonitetnega načrta in registra o posestnem stanju; 3. sestavo zložitvenega načrta in obkoličenje novih mej; 4. glasovanje glede tega načrta, izvršitev in overovljenje načrta in končni postopek.

Kakor hitro se posestniki kmetijskih zemljišč (kaj se ima razumeti za „kmetijska zemljišča“, to določa na podlagi § 2 zloži. zakona deželno zakonodajstvo) odločijo za zlagatev in je vsled njih provokacije nameščen lokalni komisar, mora poslednji najprej dognati obstoječe posestno stanje, torej obhoditi zlagalni okraj, postaviti mejnike, poskrbeti za cenitev zemljišč in za sestavo bonitetnega načrta ter zapisnika posestnega stanja. Zemljišča se cenijo sporazumno s strokovnjaki po tzv. bonitaciji, t. j. zemljišče se razdeljuje v razne vrednostne razrede z ozirom na vrednost, ki jo ima vsled dohodkov, lege, in stanja, v katerem se nahaja in vsled razmer, vladajočih v občini. Slučajni presežki vrednosti, odvisni od drugih razmer, se pri odpravljanju plačajo v denarju, v kolikor je večja vrednost opravičena, zakaj načelo je, da mora dobiti vsak zlagalec odpravnino, ki je v razmerju z vrednostjo za zložitev izročenega zemljišča. Tudi ne sme dobiti zlagalec zemljišče, ki bi imelo sicer enako ali pa še večjo vrednost od prejšnjega in bi bilo treba radi njega spremeniti gospodarstvo ali pa prestaviti gospodarski dom. Osamotiti se sme posestnika le z izrecnim njegovim privoljenjem, kar smo omenili že prej.

V zapisnik posestnega stanja se vpisuje vsaki posamezni kos zemljišča, navajajoč ob enem lastnika tega, skupno površino in delne površine po kakovosti zemlje in po vrednostnih (bonitetnih) razredih.

Ko sta enkrat sestavljena bonitetni načrt in zapisnik o posestnem stanju, se oboje predloži zlagalcem na vpogled, da 1. vpodajo „opazke“ glede cenitev in 2. „ugovore“ glede drugih podatkov (površine, itd.) Opazke se rešijo instančnim potom po deželni, in pri prizivu po ministerialni komisiji; ugovori pa še le pri sestavi načrta za zložitve.

Na to se napravijo načrti za skupne melioracijske naprave in za pokritje le-teh, določijo se odpravninski zahtevki posameznega zlagalca, posamezne služnosti, zaslišijo se želje neposredno prizadetih, v kolikor so v skladu s tozadevnimi predpisi zakona in z javnimi interesi; določijo se tudi odpravnine posameznikov na podlagi zložitve, na kar se sestavi zložitveni načrt. Načrt se javno razporeži za dobo 30 dni, da vzamejo vanj vpogled vsi prizadeti; postavijo se mejni količi in pojasnijo nove mejne razmere prizadetim na njihovo zahtevo po lokalnem komisarju samem. Ta sprejme tudi na znanje ugovore prizadetih, ki se rešijo v gremialnih sejah deželne komisije, na priziv v sejah ministerialne komisije. Na podlagi sklepov le-teh mora lokalni komisar predelati zlagalni načrt in na novo postaviti mejne količe.

Po končani razporežitvi načrta in po rešitvi med razporežitvijo naznanjenih ugovorov se vrši glasovanje o zložitvenem načrtu. Dan, ki je določen za glasovanje, se razglasi javno, ob enem pa naznani osebno vsakemu neposredno prizadetemu. Glasuje se pa na ta način, da vsak opravičenec sam ali po svojem zastopniku zabeleži svoj glas v g l a s o v a l n e m z a p i s n i k u. Glasovalno pravico ima le lastnik zemljišča (posestnik, užitni opravičenec), ne pa pravni opravičenec ali zakupnik, ki sme podati le ugovore proti

odmerjenju odpravnine ali podobnim stvarjem, ki bi prikrajšale njegove stvarne pravice. Izid glasovanja se mora razglasiti javno, da je mogoče prizadetim podati svoje ugovore proti glasovalnemu postopanju ali proti številu glasov. O tem razsoja končno deželna komisija.

Ako je izid glasovanja pokazal, da se večina prizadetih posestnikov strinja z zložitvenim načrtom, pritrdi istemu tudi deželna komisija in izjavi, da se mora manjšina pokoriti načrtu, tako da ni mogoče več vložiti priziva proti sklepom deželne komisije, a tudi ne zahtevati, da se načrt razveljavi in se povrne vse v prejšnji stan.

Lokalni komisar pa dobi od deželne komisije nalog, da izvrši zložitve na podlagi tozadevnega, uradno potrjenega in od večine zlagalcev sprejetega načrta. Posestnikom se izročijo nova posvetva, prodajo se na javni dražbi zemljišča, ki so bila odločena za pokritje stroškov, sezidajo se nova gospodarska poslopja in in izvršijo skupne melioracijske naprave na podlagi posebnega programa in pod nadzorstvom lokalnega komisarja.

Izvršitev zložitvenega načrta more prekiniti edino le višja sila, ki bi v času med pritrdilom zlagalcev in med dejansko izvršitvijo načrta tako spremenila vrednostno lice, da ni mogoče več izravnati vrednost navadnim potom. Razveljavljenje in sistiranje načrta, eventualno tudi nov nalog za zopetna pripravljalna dela za novo zložitve, vse to je odvisno od sklepa deželne komisije.

Zakon dovoljuje zlagalcem, da v gotovem roku podajo svoje zahteve za povrnitev razlike v vrednosti odpravnine in za nastale škode, bodisi v denarju ali v zemljišču; tako da je še vedno mogoča modifikacija pravoveljavnega načrta za zložitve. Po preteku enega leta pa prenehajo vse te pravice.

V zvezi z izvršitvijo zložitve so razni pravni čini, in sicer 1. prenos lastninske pravice iz starega zemljišča na novo in 2. prenos vknjiženih pravic (hipotek, vžitkov in služnosti); pri tem od-

padejo vse služnosti, ki so bile navezane na prvotni objekt sam. Zakupnik dobi v zakup zemljišče, ki se je oddelilo vsled zložitve zakupovalcem. Ako noče več nadaljevati zakupa pod novimi pogoji, sme odpovedati zakupno pogodbo tudi pred časom njenega dospelka.

Knjižni prenosi stvarnih pravic tretjih oseb, torej hipoteke, vžitki in služnosti, so prosti pristojbine, ako ni nobene spremembe glede osebe opravičenca in obsega pravice. Prenosi lastninske pravice in vse pravne listine, ki so posledica zložitvenega čina, so proste koleka in pristojbin tekom 15 let po vveljavljenju zložitvenega zakona.

Stroški zložitve se pa razdelijo : 1. na državni zaklad, iz katerega se pokrijejo vsi stroški lokalnega komisarja in državnih uradnikov; 2. na celoto udeležencev, ki morajo poskrbeti za primerne uradne prostore, za strežnike in one potrebščine, ki se dajo lahko napraviti; dalje morajo plačati uradno uporabljene strokovnjake in tehnično osobje, mape, pisarniške potrebščine itd.; 3. vse druge stroške za pravni zastop, listine in prepise itd. nosijo pa posamezni prizadeti zlagalci.

Ako se pa pri glasovanju glede zložitvenega načrta ne doseže potrebno

število glasov in se mora vsled tega ustaviti zlagalno postopanje, tedaj nosijo vse dotlej narasle stroške oni posestniki, ki so postopanje provocirali.

*

S tem sklepamo ta sestavek. Podaljšal se je sicer čez mero, ki mu je bila prvotno namenjena, ali prilika govoriti enkrat obširneje o takih stvareh, pri nas Slovencih le premalo uvaževanih, je bila preugodna, da bi ozir na prostor v časopisu mogel zadrževati nam pero.

Sestavek ni popoln, ni povsem originalen, ali njegov skromni namen je pridobiti sposobnejša peresa, da začnejo enkrat pisati tudi o agrarnih stvareh, da začnejo še ob pravem času postaviti primerne zavore stalnem uprpadanju slovenskega kmeta, da se ustavi beg v Ameriko, za kaj, da citiramo našega dičnega, žalibog, prerano umrlega Simona Gregorčiča :

»Za kosom se kos od kmetije drobi
Med krikom in hrumom, ropotom in jokom,
Kot rézali ud bi na ud, se mi zdi,
S telesa sirotnim otrokom«.

Sirotni otroci, Slovenci ! In mi naj spimo, naj to mirno gledamo ?

Organizatorični vtiski s I. združnega shoda na Dunaju.

(Analogija zveznega vprašanja v Nemčiji in na Slovenskem.¹⁾)

I. združni shod kmetijskih zadrug 1. 1906 na Dunaju ima globok pomen, zakaj prvič so se na njem sestali zastopniki združnega gibanja iz vseh avstrijskih pokrajin. Sestanek je imel namen, ustvariti temelj za skupno realno delovanje na polju združništva, na katero bi ne moglo vplivati ne narodnostno, in ne strankarsko - politično stališče oseb, sodelujočih v združnem vprašanju širom vse Avstrije. Reprezentativna važnost združnega shoda pride še le na drugem mestu v poštev.

Toda poleg tega je imel shod še neki drugi, globokejši pomen, ki navidezno sicer ni udaril na površje, in ki se ga ni zdelo potrebno povdarjati še posebe. Shod je namreč sklical v smislu svojih pravil Splošna zveza poljedelskih zadrug v Avstriji: bil je zato brezdvomno glasnik stremljenj vsega avstrijskega polje-

delskega združništva, združenega v tej vrhovni zvezi. Kot tak utegne zelo mnogo vplivati v bodoče na organizatorični razvoj poljedelskega združništva v Avstriji.

Združništvo v Avstriji ni ločeno samo teritorialno. Izročeno je tudi vplivom nacionalnosti, deloma tudi strankarsko-političnim. Dasiravno danes ne tako intenzivno, a vendar tako dolgo, dokler se ni v združništvu vveljavila smer socialna, dokler se ni pojavila in ustalila združna tendenca izrazito poljedelskega značaja. Tem vplivom je bilo in je še podvrženo tudi vprašanje o centralizaciji združnih organizmov. Centralizacija v Avstriji je sledila mnogovrstnemu razvoju. Ta jo vidimo v rokah deželnih zastopov, tam je vznikla iz samostalnega nagiba na združnem polju delujočih; tu je ločena teritorialno, tam je v enem in istem teritoriju ločena po narodnosti, po strankarskem mišljenju. Kaleidoskop, v katerem vendar prevladuje ena barva, kajti povsod je temelj združnega delovanja, tedaj tudi zvezne organizacije, ena in ista osnovna ideja:

¹⁾ Ta sestavek ni bilo več mogoče iz tehničnih ozirov obelodaniti v »Gorici«. Zato sem ga razširil in primerno preuredil, uporablja najnovejše podatke. O hipotečnem vprašanju pa spišem v kratkem posebno brošurico.

ideja samopomoči in človekoljublja. Tedaj povsod isto načelo, isto vodilo. „Zadružni princip predstavlja v svojem bistvu pravni in idealni moment našega družabnega reda v najvišji stopinji. Njegovi važnosti ne škoduje nič, da se izvršuje in vporablja na razne načine“, je poudarjal nekoč generalni tajnik Havenstein.

Spojiti v enoto obstoječe zvezne organizme, unificirati jih v en sam organizem, vpricho razmer ni bilo mogoče, ni bilo umestno. Pač pa je bilo na mestu vsosvršiti organizacijo s tem, da se je oživotvoril višji zadružni organizem, čegar zadača bi bila spojitev istotendenčnih zadrug: zadrug poljedelske smeri. Misel, ustanoviti „Splošno zvezo poljedelskih zadrug v Avstriji“ (Allgemeiner Verband landwirtschaftlicher Genossenschaften in Österreich), je bila srečno zasnovana.¹⁾ Postavljena na politično nevtrarno stališče, imajoča v odboru in nadzorstvu najbolj izkušene zadružnike vseh narodnosti, poleg tega v stalni dotiki s poljedelskim ministerstvom kot poklicanim pospeševalcem zadružne ideje med poljedelci, je Splošna zveza v stanu, da more in mora na najsigurnejši in najuspešnejši način varovati skupne interese poljedelskega zadružništva, — vplivati na zakonodajo,

¹⁾ »Splošna zveza poljedelskih zadrug se je ustanovila l. 1898 s sedežem na Dunaju. Njen prvi načelnik je bil profesor in deželni odbornik Franz Richter, njen drugi pa je dr. Pavel baron Störck, bivši načelnik nemške zadružne zveze v Gradcu. Zvezi pripadajo skoraj vse zadružne zveze v Avstriji. Koncem l. 1906 je bilo pri njej začlanjenih 18 zvez, ki so imele skupno 5015 zadrug. Te so bile: 1. Nižjeavstrijska osrednja zadružna blagajna (680 zadrug), 2. Deželni odbor gorenjeavstrijski v Lincu (238), 3. Solnograška osrednja zadružna blagajna v Solnogradu (42), 4. Zveza poljedelskih zadrug na Štajerskem v Gradcu (303), 5. Deželna zveza poljedelskih zadrug na Koroškem v Celovcu (90), 6. Zadružna zveza v Ljubljani (312), Zadružna zveza v Celju (167), 8. Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev v Gorici (28), 9. Zveza kmečkih posojilnic in kooperativnih društev v italijanskem delu pokrajine Goriško-Gradišanske v Gorici (51), 10. Osrednja blagajna raiffeizenskih društev v nemškem delu Tirolske v Inostugu (250), 11. Zveza hranilnic in posojilnic in drugih kmetijskih zadrug na Pre-

istočasno pa spopolnjevati organizacijo in poslovne razmere celoskupnega avstrijskega zadružništva. Navzlic svojemu organizatoričnemu vplivu pa ne omejuje avtonomije, svobodnega gibanja in ukrepanja zadružne organizacije, osobito obstoječih in snujočih se zvez. Ustroj Splošne zveze odgovarja v tem oziru organizaciji in smotrom Državne zveze poljedelskih zadrug v Nemčiji.

Tudi zadružni shodi, katere sklicuje Splošna zveza v smislu tozadvernega predpisa pravil, odgovarjajo glede osnove in namena onim omenjene Državne zveze. Biti imajo parlament zadružništva, urejujočega njegov razvoj, njegovo razmerje do zakonodajstva.

Pri unifikaciji avstrijskega poljedelskega zadružništva pripade delna naloga tudi nam Slovencem. Sodelovati ob nji je naša dolžnost. Naša pravica pa je, da zahtevamo, da se nas smatra kot enakopraven člen zajedniške verige, da se spoštuje naša narodna avtonomija, da se uvažuje z njegovimi specielnostmi naš narodni in gospodarski položaj. Unifikacija, sloneča na podlagi pravice in narodne enakopravnosti, mora prej ali slej vplivati v centripetalnem zmislu tudi pri naših slovenskih razmerah. Uveljavljenje zajedniškega načela, načela celodarelskega v Lauterachu (71), 12. Osrednja zveza nemških zadrug na Češkem v Kralji. Vinogradih (706), 13. Ustredni jednota českých hospodářských společenstev v království Českém v Prazi (1258), 14. Osrednja zveza nemških poljedelskih zadrug na Moravskem in Šlezskem v Brnu (324), 15. Zveza poljedelskih zadrug v Šleziji v Bielicu (184), 16. Jednota českých hospodářských společenstev ve vévodství Slezském v Tropolavi (73), 17. Zveza nemških poljedelskih zadrug v Bukovini v Černovicu (69), in 18. Selanska kasa v Černovicu (139). — Pri Splošni zvezi še niso člani: 1. Zveza poljedelskih zadrug in društev italijanskega dela Tirolske v Tridentu, 2. Ustredni svaz českých hospodářských společenstev v markrabství Moravském v Brnu, 3. Ustredni jednota českých hospodářských společenstev uvěrnih pro Moravu a Slezsko v Brnu, 4. Zvezna pisarna za hranilnice in posojilnice pri deželnem odboru v Lvovu, 5. Centrala insolitor economice romane diu Bucovina v Črnovicu, 6. Gospodarska zveza za Istru v Pulju in 7. Savez dalmatinskih zadruga v Splitu — obe poslednji zvezi, če ostaneti samostojni.

skupnosti, mora samoposebi izzvati v doglednem času konkretno dejanje, čegar smoter in vspeh bi bilo zjedinenje jugoslovanskega združništva naše monarhije v enoten organizem. V tem zmislu so se že poskusili prvi koraki. Da so zaenkrat bili brezvspešni, kako čudo? Kje je dobiti pojav, ki bi pokazal dovršene oblike že ob postanku? Toda koraki se bodo ponavljali, tako dolgo, dokler prodre misel celokupnosti. — Doprinesti v to svrhu mal donesek, ki bi pokazal doslejno naše delovanje, ki bi pokazal pot k sporazumljenju — to je namen pričujočega sestavka. Bilo je težavno ga napisati, ker si nismo Slovenci ustvarili neke vrste arhiva, iz katerega bi zložno zajemal podatke zgodovinopisec slovenskega združništva. Težavno, ker živimo v razburjenem političnem času in je pisatelju težko, biti do skrajnosti objektivnemu. Toda zavest imam, da sem sestavek spisal sine ira et studio, dasi mi je tupaťam silila v pero bridka beseda.

*

Vprašanje zvezne organizacije, centralizacije združništva na Slovenskem zasleduje tri razvojne faze. Prva sega od 1883 do 1894. l. To je doba, v kateri zadostuje organizacijskim potrebam prva in tedaj edina slovenska združna zveza: Zveza slovenskih posojilnic v Celju. Posojilnice, ki se v tej dobi osnujeje sledijo Schulze-Delitschevim tendencam, prilagojenim slovenskim razmeram po združnem propagatorju Michaelu Vošnjaku. Celje osredotočuje slovenske posojilnice, katere veže narodnostno načelo, narodnostno edinstvo. Druga faza sega od 1895 l. nekako do 1903. l., ko stopi v veljavo revizijski zakon. Slovenci so se začetkom te dobe ločili v dve načelno si nasprotujoči politični stranki. Narodnostna vez, katero je povdarjala celjska centralizacija, je bila preslabotna za spremenjene razmere. V Ljubljani se vveljavi druga osredotočujoča točka: Zveza kranjskih posojilnic, pozneje Gospodarska zveza. Spo-

četka so bile politične razlike, ki so vplivale na obe centralizaciji, zelo velike in odločilne. Toda tekom časa so se zmanjšale, politično življenje stopa z ozirom na združništvo vedno bolj v ozadje, — dočim stopajo vedno bolj v ospredje socialno-gospodarske razlike, ki se vedno bolj ostrijo. Tretja faza pa je nastopila tedaj, ko se je bližalo vzakonjenje revizijske dolžnosti. Njeno sliko tvorita dva stremljenja: centralizacija absolutna in avtonomna decentralizacija.

Čimbolj je gineval politični vpliv na slovensko združništvo, tembolj pereče je postalo vprašanje zjedinenja vsega slovenskega združništva. Zveze v Celju in v Ljubljani povdarjati centralistično zvezno organizacijo. Pri obmejnih Slovencih se pa uveljavlja stremljenje po avtonomiji, po teritorialni decentralizaciji, odgovarjajoči bolj posebnostnim razmeram posameznih pokrajin. Centripetalnim silam osrednjih točk v Celju in v Ljubljani stopa nasproti centrifugalna sila obmejnih Slovencev in Hrvatov, centralizaciji v eno središče — nasilna decentralizacija. Oba stremljenja sta opravičena, do gotove mere. Absolutna centralizacija ovira, absolutna decentralizacija brez enotnega vodstva pa zavira pravilni razvoj združništva. Zli se, da danes prevladuje odsredotočno gibanje. Če pa želimo imeti zdravo in močno jugoslovansko združništvo, mora slediti odsredotočnemu gibanju novo gibanje, katerega namen bo združiti v Ljubljano, našo duševno metropolo, v enoto — dasi ne centralističnega vstroja — vse kar poraja sedanja „Sturm- und Drangperiode“ našega združništva.

Prvi pojav tega novega gibanja je bila I. združna enketa v Ljubljani l. 1903. Morala bi bila doseči sporazum in zjedinenje, a ga ni. Dosežejo ga druge, saj Rim ni bil sezidan v enem dnevu. Prva enketa se je sešla tedaj, ko se je uveljavil revizijski zakon, ko so imele vse zveze na Slovenskem posla čez glavo s svojim preustrojenjem g'ede na ta zakon.

Zato je nosila enketa mrzlični značaj, zato ni dosegla zaželenega uspeha.

Ves razvoj slovenskega združništva v poslednjem času je v marsičem podoben razvoju zadružništva, osobito centralizacije, v nemški državi. Proučujočim ta razvoj nam prihaja nehote v misel oni našega zadružništva. Zakaj bi sličnost ne bila nam učiteljica? Zakaj bi se ne obvarovali prvotnih organizatoričnih zmot nemškega zadružništva, zakaj ne stremili zjedinenju naproti uvažujoč polji, katere je hodilo pri tem navedeno zadružništvo? Comparando discimur.

Meni samemu bi ne bilo nikoli prišlo na misel, lotiti se tega sestavka, ker vem vnaprej, da si ž njim ne pridobim hvaležnosti, pač pa zbadljajev. Na to me je pripravil še le članek, katerega sem čital v 4. številki „Narodnega gospodarja“ iz l. 1905. Članek slove:

„Združenje glavnih zadružnih zvez v Nemčiji“. Do zdaj bilo je zadružništvo v Nemčiji osredotočeno v dveh glavnih zvezah i. s. v zvezi v Neuwiedu in v zvezi v Darmstadtu. Obe zvezi bili ste jako močni, včasih prišlo je med njima do preprirov, ki so po največ nastali iz ljubosumnosti, a tudi s strankarskih ozirov.

„Nikdar nihče ni pričakoval, da bi moglo priti kedaj do združenja obeh zvez.

„A nemški zadrugarji so razvideli, da cepljenje moči le škoduje oziroma zadružno delo zadržuje, trudili so se toraj za zblizanje zvez.

„In sedaj sta obe zvezi združeni v jedno velikansko zvezo, ki ima gotovo več pomena in več moči, kakor ste imeli prej obe zvezi skupaj.

„Na Slovenskem so pa ljudje, ki hočejo imeti že za vsakim grmom zvezo.“

Na prvi pogled izgleda članek čisto nedolžen. Toda temu ni tako, če se vpoštevava zbadljaj, ki zveni iz zadnjega odstavka. Ozira se ta na decentralizatorično gibanje, sedaj ob toječe v slovensko-hrvatskem ozemlju. Za vzor mu postavi zjedinenje nemškega poljedelskega združništva. V tem oziru je članek ten-

denciozen, kot tak pa nepopolen, zakaj konstatira dejanje zjedinenja nemškega zadružništva, a ne konstatira dejanskega položaja. Fakt zjedinenja res obstoji, ali kaka in kako dolga je bila pot, po kateri je hodilo nemško zadružništvo, predno je prišlo do unifikacije? Navedena zafrkacija „Narodnega gospodarja“ na slovenske razmere je vzrok, da me je zanimalo spoznati razvoj zveznega vprašanja na Nemškem, a tudi pri nas. Prišel sem do analogije, do paralele. Tu jo podajam.

*

Zgodovina nemškega zadružništva.

(Razvoj Schulze-Delitschevega zadružništva).

Ponosne, toda resnične so besede, katere je napisal znani znanstveni proučevatelj poljedelskih razmer, prof. von der Goltz: „Nemčija je zibelka poljedelskega zadružništva“¹⁾ Toda ne samo poljedelskega, nego sploh kooperativnega gibanja, ki ga opazujemo v poslednjem času pri srednjih stanovih. Haber, Schulze-Delitsch, Goltz, Raiffeisen so glavni provzročitelji in pospeševalci tega gibanja. Zakaj na Angleškem, kjer se je moderno zadružništvo prvokrat pojavilo z znanim poskusom ročdelskih pionirjev²⁾, in na Francoskem je bilo zadružništvo proletarskega značaja. Tam je imelo kooperativno gibanje pred vsem pred očmi preosnovo socialnega reda. Služiti je imelo kot bojno sredstvo v razrednem boju. Osobito na Francoskem, kjer je za časa pariške komune vživalo gmotno in moralno podporo od strani socialističke vlade. V tem smislu je kasneje zagovarjal zadružništvo na Nemškem

¹⁾ Dr. Theodor v. der Goltz »Agrarwesen und Agrarpolitik«, II. izdaja, Jena 1904, str. 189.

²⁾ Prva zadruga z modernimi zadružnimi principi je bilo konsumno društvo »Rochdale Society of Equitable Pioneers« v Ročdelu na Angleškem, katero je ustanovilo l. 1873 28 tkalcev flanele, ki so bili tedaj brez del. in so si hoteli z zadrugo pomagati.

socialno demokratični voditelj Lassalle, kliče na pomoč in podporo prusko vlado.

Na V. Huberja, ki je prvi opisoval na Nemškem asociacijske osnove, so brezdvomno vplivale angleške razmere, katere je spoznal na svojih potovanjih. Ne tako na Schulzeja, pri katerem so očitni vplivi francoskih združniških poskusov. Sicer se splošno trdi, da je Schulze-Delitsch presadil angleško združništvo na nemška tla, toda to ni res. Schulze sam je pisal v svoji knjigi „Associationsbuch für deutsche Handwerker und Arbeiter“, katero je izdal l. 1850, da „imajo te asociacije (katere je tedaj ustanavljal) le pripravljati pot produktivnim zadrugam, ki bi poslovale na skupen račun“. ¹⁾ Schulzejeva zasluga je, da je združništvo, ki je dotlej na Angleškem in Francoskem bilo le delavskega značaja, prilagodil potrebam, zlasti kreditnim obrtnega stanu. „Iz peticij rokodelcev na nacionalni zbor je spoznal neugodni položaj, o katerem so se pritoževali rokodelci; poročila o francoskih proizvodjalnih zadrugah pa so ga pripravila do tega, da je začel snovati rokodelcem surovinske zadruge, pravi Fassbender.“ ²⁾ Liti misli je bil Valleroux, ko je napisal: „Et toutefois ce n'est point par les sociétés de credit que l'Allemagne a commencé et la coopération n'y a point comme en Angleterre, un caractère autochtone; c'est à nos idées qu'elle est due et ce sont des imitations d'association françaises qui y ont commencé le mouvement coopératif.“ ³⁾

¹⁾ Ludolf Parisius »Državni zakon o pridobitnih in gospodarskih zadrugah« V. izdaja: Predelal dr. Hans Crüger, Berlin 1906. Odstavek »k zgodovini nemškega združništva«, str. 1.

²⁾ Dr. Martin Fassbender »F. W. Raiffeisen in seinem Leben, Denken, und Wirken«. Berlin 1902, str. 102.

³⁾ »Nemčija ni ravno pričela s kreditnimi društvi in združništvom nima tam, kakor na Angleškem avtohtonega značaja; po naših dejah je nastalo in francoske zadruge je tam posnemalo

Ko je ustanavljal Schulze prve surovinske zadruge (l. 1849 v Delitschu za mizarje in čevljarje, l. 1850 v Elenburgu za krojače in čevljarje in 1853 l. zopet v Delitschu za krojače) je imel pač pred očmi francoske „associations ouvrières“. Sam je priznaval, kakor prej povedano, da hoče „priti preko njih do proizvodjalne zadruge“, pri kateri bi bili enakomerno zainteresovani vsi komponenti zadruge. Toda pozneje je izgubil Schulze delavstvo popolnoma izpred oči, naraščajoče neugodne kreditne razmere male obrti in rokodelstva so mu pa porodile misel, zasnovati v svrhu kreditne dobave posebno kreditna društva — posojilnice, ki se po njem imenujejo Schulze-Delitscheve osnove. Skrbijo za razmere obrtnijstva in rokodelstva, zato napravi za nje imenovane zadruge, pri tem pa ne izključuje drugih stanov, ki so v položaju, spraviti skupaj denar, katerega potrebujejo zadruge za svoje poslovanje. „Načelo teh kreditnih zadrug je, da obsegajo kolikor mogoče vse stanove, vpoštevajoč dejstvo, da se na ta način najlažje more zadostiti kreditnim potrebam zadruge in njenih članov.“ ¹⁾ Tako je pisal Schulze o svojih denarnih zavodih v svoji znameniti knjigi „Posojilnice in kreditne zadruge kot ljudske banke“, katero je prvič izdal l. 1855. Toda to načelo je bilo potrebno povdarjati še le tedaj, ko je Raiffeisen z lokalizacijo poljedelskih zadrug lokaliziral ob enem v združništvu tudi kmečki stan. Ko je izdal omenjeno knjigo, je obstajalo še le osem takih zadrug. A že tedaj je imel Schulze pogum prorokovati, da „kmalu ne bo mesta v Nemčiji, ki bi se ne ponašalo s takim zavodom“.

Schulzeja, ki je bil neumoren propagator združne ideje, je treba vsekakor priznati, da je imel mnogo organizatoričnega duha, posebno kar se tiče na-

s početak združno gibanje». P. Hubert Valleroux »Les Associations coopératives en France à l'Etranger«. Pariz 884, str. 178.

¹⁾ Schulze-Delitsch »Vorschuss- und Kreditvereine als Volksbanken«, VII. izdaja, priredil Hans Crüger, Berlin 1904, str. 32.

daljne vsovitve združništva.²⁾ Bil je realist, dočim je bil Raiffeisen le blag idealist. Dovolj je, da se ozremo na ves razvoj združništva, ako hočemo imeti potrđilo o organizatoričnem talentu Schulze-Delitscha. Raiffeisen ga nikakor ni imel; v tem oziru je podlegel Schulzeju, in vendar vidimo, da so v poznejšem razvoju zmagala temeljna združna načela Raiffeisena. Sorodna v končnih smotrih, si nista bila sorodna v osnovnih načelih.

Schulzejeva velika zasluga je vzakonjenje nemškega združnega zakona, za katerega je vedno z živo in pisano besedo deloval in pri katerega sestavi je tudi sam sodeloval.

Zadrug Schulze-Delitscheve osnove je bilo vedno več. L. 1859 so te zadruge naslovile na Schulzeja poziv, naj sklīče sestanek, katerega bi se vdeležili odposlanci vseh tedaj obstoječih kreditnih zadrug, in pri katerem bi bilo tudi mogoče pogovoriti se o skupnih zadevah in smotrih. O binkoštnih praznikih istega leta se je vršil omenjeni sestanek v Weimaru. Znamenit je sklep sestanka, čigar posledica je bila ustanovitev Osrednje dopisovalne pisarne. (Zentral-Korrespondenzbureau). Pisarna je imela namen, voditi in osredotočiti odslejno združno gibanje na Nemškem. V to naprošen je prevzel vodstvo Osrednje pisarne Schulze-Delitsch sam. Že koncem navedenega leta je bilo združenih v tej organizaciji 32 zadrug. S tem je bil položen temelj centralizaciji združništva na Nemškem. Schulze je v tem oziru prednjačil, Raiffeisen pa je še le dolgo dolgo časa potem prišel do centralizatoričnega delovanja. Ko je bil položen temelj, se je moralo pač načelo

osredotočenja odslej le vedno bolj vsotvršiti, spopolniti.

Dve leti zatem, namreč l. 1861 se je vršil v Halle %S tretji zbor „posojilnih, kreditnih in surovinskih zadrug, slonečih na načela samopomoči“. Ta zbor je izvolil Ožji odbor nemških zadrug, ki se je še isto leto spremenil v Zastopstvo nemških pridobitnih in gospodarskih zadrug (Anwaltschaft der deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften). Toda med tem so se pojavile na Saksonskem in Srednje Porenskem samostojne zveze, ki so se ustanovile brez vpliva Schulzeja. To dejstvo je omenjenega napotilo, da je l. 1862 na občnem zboru v Postdanu, predlagal, da naj spremeni centrala svoja pravila tako, da se bodo lahko osnovala deželne in pokrajinske zveze. Predlog je obveljal, istočasno pa je pokazal organizacijski zmisel Schulzeja. Raiffeisen, ki je spočetka tudi bil za teritorialno centralizacijo, se ni mogel pozneje nikoli več otresti absolutne centralizacije neuviedske. Njegovi pristaši so snovali pozneje teritorialne zveze, omislili nadcentralizacijo, toda Raiffeisen je legel v grob, in še le po njegovi smrti je morala neuviedska centrala kapitulirati pred Državno zvezo, ki se je bila glede osredotočenja oprijela decentralizacijskega načela Schulze Delitscha.

Zastopstvo nemških pridobitnih in gospodarskih zadrug se je vsled sklepa občnega zbora v Mainzu l. 1864 spremenilo v Splošno zvezo nemških pridobitnih in gospodarskih zadrug (Allgemeiner Verband der deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften). Danes sloni ta zveza na pravilih, ki so se l. 1891 v Geri spremenila.

Schulze Delitsch je stal na čelu svoje centralne organizacije od 1859. do 1883. l. Za njim je prevzel vodstvo Schenk do 1896 l., potem pa dr. Hans Grüger, ki zaseda še danes mesto načelnika. Zveza je ostala zvesta Schulzejevim nazorom. L. 1902 je prišlo do znanega Kreuznachovega spora, vsled

²⁾ »Schulzejeve posojilnice so urejene po vzgledu več stoletij obstoječih velikih industrialnih in komercialnih bank, in Schulze-Delitsch nima pri tem posebne zasluge, da bi bil postavil nove principe, nego da je znal pravilno grupirati obstoječe principe potrebam onih razredov v prilog, za katere je kanil skrbeti«, piše dr. Gustav Marchet »Der Kredit des Landwirts«, Berolin 1878.

katerega so se izključila iz zveze nekateri konsumna društva, češ, da ne odgovarja socialno-gospodarska tendenca teh društev oni Splošne zveze. Posledica temu je bila, da je večina konsumnih društev izstopila iz zveze in si ustanovila svojo posebno Osrednjo zvezo nemških konsumnih zadrug (Zentralverband der deutschen Konsumgenossenschaften) v Hamburgu.¹⁾ Schulzejeve zadruge so cvetele dolgo časa. Toda gotovo je, da je tosmerno gibanje v zadnjem času prispelo v nekak položaj stagnacije. Sicer predstavlja še vedno glede intenzitete precejšnjo organizacijsko silo, toda ne več glede ekstenzivnosti. Zveza sama nima več onega velikega pomena, katerega je imela nekoč. »Ona propada«, osobito odkar so izstopile konsumne zadruge.²⁾ L. 1905 je imela Splošna zveza nemških pridobitnih in gospodarskih zadrug 29 podzvez in 1400 posameznih zadrug, in sicer je bilo od teh 951 posojilnic in 272 konsumnih društev.³⁾

Organizacija Splošne zveze je taka: Vodstvo oskrbuje voljeni načelnik s pomočjo posebnega urada. Vsako leto se vrši občni zbor (Allgemeiner Genossenschaftstag), na katerega pišiljajo zadruge svoje zastopnike. Občni zbor ali skupščina se vrši vsako leto v drugem kraju, da se tako zanese združna misel kolikor mogoče povsod. Naloga zbora je, da varuje kot najvišja stopinja skupnostne interese. Načelnika (Anwalt) dolžnost pa je, da te interese brani nasproti zakonodajstvu, da poda nasvete in navodila zadrugam, v kolikor se tičejo njihove organizacije in njihovega poslovanja. V samostojnost zadrug glede spe-

cialnih njihovih razmer zveza ne posega. Med zvezo kot osrednjim organom in posameznimi zadrugami, razširjenimi po celi Nemčiji, posredujejo podzveze — provincialne ali ožje deželne zveze. Te sestavljajo posamezne zadruge, določene nemške dežele, pokrajine, ali pa zadruge določene gospodarske panoge. Podzveze imajo namen, da varujejo podrobne interese, pospešujejo tesnejšo zvezo med zadrugami in da posreduje med temi in centralo. Združna naloga se da po njih specializirati z ozirom na posebnostne razmere posameznih pokrajin, z druge strani pa unificirati, ker stoje itak v zvezi z enotno združno reprezentativo. Občni zbori popolnoma avtonomnih podzvez so z ene strani predpriprava za glavni občni zbor Splošne zveze, z druge strani pa izvrševalna zborovanja, ki posplošujejo sklepe in ukrepe glavnega občnega zbora. Na ta način je vpeljana smotrenost združnega razvoja na zgoraj in na spodaj. Ravnateljstva podzvez tvorijo istočasno glavni odbor Splošne zveze. Poleg tega odbora pa posluje ožji odbor sedmerih članov, katere izvoli glavni občni zbor iz srede ravnateljev podzvez in njihovih namestnikov. Ožji odbor je izvrševalen organ in desna roka načelnika. Sedež zveze je v Berlinu. Nje glasilo je list: Bätter für das Genossenschaftswesen, katerega je začel izdajati Schulze-Delitsch že l. 1854. pod imenom Innung der Zukunft. Zveza izdaja poleg tega še vsakoletne Letopise in Poročila o glavnih občnih zborih.¹⁾

Značilno za to zvezo je, da ni nikoli stremila za osredotočenjem denarnega gibanja svojih zadrug. Schulze-Delitsch je bil taki centralizaciji vedno nasproten, češ, da postanejo zadruge vsled nje le nekake filijalke centrale, ki mora vedno obvarovati le značaj banke nasproti zadrugam. Sicer pa je denarna sporavnava v praksi neizpeljiva.²⁾ Ta

¹⁾ Primeri v tem oziru: Heinrich Kaufmann »Geschichte des konsumgenossenschaftlichen Grosseinkaufs in Deutschland«, Hamburg 1904, str. 215 seq.

²⁾ Primeri: dr. jur. Hermann Ortloff »Die Bekämpfung der Konsumvereine«, Lipsko 1907, str. 51.

³⁾ Leopold Katscher »Die Erwerbs und Wirtschaftsgenossenschaften in Deutschland und Österreich«, Lipsko 1905, str. 12.

¹⁾ Glede organizacije primerjaj: Schulze-Delitsch, o. c., str. 27, Parisius, o. c., str. 2.

²⁾ Schulze-Delitsch o. c., str. 76.

nazor zasledimo tudi pri pristaših Schulze-Delitschevih načel v našem slovenskem zadružništvu. Zveza slovenskih posojilnic v Celju je sicer mnogokrat razpravljala glede denarne sporavnave, dejanskega pa ni ukrenila tako dolgo ničesar, dokler se ni l. 1906 preosnovala v Zadružno zvezo in otvorila v zvezi poseben oddelek: Centralna blagajna. Mihael Vošnjak, ki je stal pod neposrednim vplivom Wraabetz a, razširjevalca Schulze-Delitschevega zadružništva v Avstriji, je bil pač ves čas pristaš te smeri. Pod njegovim načelovanjem je nastal predlog dr. Tume, pod vplivom katerega se je osnovalo pri Ljubljanski kreditni banki Diskontno društvo za zadrug. Dr. Tuma pa je tedaj sploh zagovarjal bančno načelo denarne centralizacije. Da je Vošnjak v čisto zadnjem času krenil na drugo pot, ga je do tega dovedlo naraščajoče raiffeizensko gibanje na Slovenskem in primer stagnacije Schulze-Delitschevega zadružništva v Nemčiji, v Avstriji in tudi na Slovenskem.

Nemška društva so ustanovila l. 1865 Nemško zadružno banko Sörgel, Parisius & Co v Berlinu, ki posluje od l. 1871 dalje s komandito v Frankobrodu o/M. Zavod nudi zadrugam bančni kredit. Sörgel, umrli ravnatelj banke, je vredil Giro-zvezo, na katero se naslanja Šek-na zveza.

*

(Razvoj poljedelskega zadružništva).

Schulze-Delitschevo zvezo je prehitela poljedelska zadružna organizacija. Ne da se oporekati: Schulze-Delitsch je simpatično pozdravil nastop poljedelskega zadružništva, tudi mu je šel s početka na roko, toda njegova skrb je bila le preveč obrnjena na obrtne razmere; bil je le preveč prepojen z nazori meščanske organizacije, da bi bil pojnil poljedelsko zadružništvo v oni meri, katero je zaslužilo. Osnova kreditnih zadrug, katero je provzročil Schulze-Delitsch, nikakor ni mogla odgovarjati povsem dru-

gačnim razmeram na deželi¹⁾. Zato ni čuda, da se je razširila nenavadno hitro druga osnova, tzv. Raiffeisnova, kakor hitro se je namreč ta ustalila glede organizacije in načel ter prodrla v razumevanje zainteresovanega poljedelstva. Mehanizem Schulze-Delitschevih zadrug je le preveč bil navezan na nazore kapitalistične denarne organizacije. Sicer je glede svojih kreditnih zadrug konstatiral sam Schulze-Delitsch v svoji „Politični ekonomiji za delavce“, da „je moralni učinek teh zadrug še večji, nego so njihovi materialni rezultati Mislim, da ne rečem preveč, ako trdim, da se težko najde boljše sredstvo, nego so naše zadrug, ki bi bilo sposobno za dviganje moralnega nivo-ja naših delavskih razredov“²⁾. Toda moralni efekt z daleka ne odgovarja socialnemu vspehu Raiffeisenske osnove. Zadrug so postale to, kar jim je v polemiki s Schulzejem proročeval že Lassalle, namreč „sparovčki“, ki pa morajo ostati brez vpliva na politično se razvijajoči socializem“.

Razlika med Raiffeisnovo in Schulze-Delitschevo osnovo dejanski in ekonomski ni tako velika. Saj je Raiffeisen svoje prve zadrug sploh ustanavljal po vzorcu Schulzejevem. Še le kasneje je svojim zadrugam priskrbel nekaj tipičnega, samosvojega, namreč omejitve zadružnega okoliša na mal teritorij, odprava opravičnih deležev, izključenje lukrativnega značaja poslovanja in častna brezplačna služba zadružnih upravnikov. To je pa le zunanja organizacijska oblika kreditne zadrug, ki se sicer razlikuje od načel Schulze-Delitschevih, pa jim vendar toliko ne nasprotuje. Večjo razliko tvori vodilno načelo, katero je

¹⁾ Primeri v tem oziru vsporejanje Schulze-Delitschevega in Raiffeisenovega kreditnega sistema v knjigi A. Buchenberger-ja »Agrarwesen und Agrarpolitik«, Lipsko, II. str. 190 seq.

²⁾ »L'effet moral produit par ces sociétés est plus grand encore que leurs résultats matériels Je ne crois pas trop m'avancer en disant qu'on trouvera difficilement un moyen plus efficace que nos associations pour élever le niveau moral des classes ouvrières«. Valleroux, str. 455, 456.

pritisnil zadrugam Raiffeisen kot globoko veren, pietističen mož, namreč osnovno načelo krščanske ljubezni do bližnjega. Schulze-Delitscha, pristaša liberalnih idej, je vodil pri uveljavljanju svoje zadrugne osnove humanitarni, Raiffeisena pa karitativni čut. Iz karitativnosti so nastale posojilnice Raiffeisenove osnove. Ta mož ni imel s početka sploh organizatoričnega zmisla, zakaj raiffeisenskim društvom je dal „zadrugno“ organizacijo še le njegov prijatelj, ekonomijski svetnik Karol pl. Langsdorff, ki je sestavil prva pravila za kreditne zadruge Raiffeisenke.¹⁾ Tudi pri poznejši izpeljavi svoje organizacije ni kazal posebnega organizatoričnega talenta. Toda globok in trajen moment leži v osnovnih načelih Raiffeisenovih, in le ta so provzročila zmago njegove ideje, ki je bila pred vsem etično-socialna. Raiffeisen je bil idealist, je bil veren mož, in je verska načela svoje organizacije včasih povdarjal še preveč, tako da so vsled tega pričeli ga zapuščati lastni pristaši, ki so glede centralizacije ubrali drugo, Raiffeisenu neljubo pot. Ni bil veleum, ni silil v ospredje, toda zamisel njegova je bila velika in ga je storila velikega, nepozabnega. Zamisel njegova ni bila samo gospodarska, samo versko-nravna in vzgojevalna — bila je tudi globoko socialna. Zakaj njegovo zadrugništvo je izbralo specialno socialno nalogo in smer: rešitev kmečkega stanu. „Raiffeisen je bil pionir, ki je korak za korakom stopal neumorno naprej, da pridobi vedno nova tla zadrugni misli..... ki je postavil v ospredje kmečke koristi in prilagodil v poljudni obliki zadrugno misel, kakor jo je zastopal Schulze-Delitsch, poljedelskim potrebam....“²⁾

¹⁾ Stefan Richter »Böhmens Credit-organisationen«, Praga 1897, odstavek: Nekaj zgodovine in statistike o hranilnicah in posojilnicah v Nemčiji in Avstriji. Str. 515.

²⁾ Josef Ritter v. Hattingberg »Referat betreffend die Frage der Hypothekenschuldung«, Dunaj 1903, str. 324, 325.

F. W. Raiffeisen¹⁾ je kot župan oživotvoril v občinah, v katerih je služboval, razna dobrodelna društva, ki so imela namen, z denarnimi podporami in posojili priskočiti na pomoč bednim kmetovalcem. Tako je tudi l. 1854 ustanovil Heddesdorfsko dobrodelno društvo, ki je imelo namen, „skrbeti za vzgojo zanemarijene dece, priskrbeti delo brezposelnim prebivalcem, zlasti kaznjencem, in ustanoviti ljudske knjižnice“, poleg tega pa dajati posojila za to potrebnim članom. Delokrog je bil, kakor se razvidi iz povedanega, preobširen. Zato tudi društvo ni moglo razviti posebnega vspešnega delovanja, temmanj, ker je bilo navezano na prostovoljne doneske svojih imovitejših članov. Med tem je Raiffeisen spoznal Schulze-Delitscha, stopil z njim v pismo občevanje, l. 1864 pa je spremenil svoje dobrodelno društvo v Heddesdorfsko posojilnico, ki je popolnoma Schulzejeve osnove²⁾. Zavod je nekaj let že imenitno vspeval, zato so se zaporedoma ustanavljale enake posojilnice v bližnjih in daljnih krajih Nemčije. S sklepom občnega zbora z dne 21. maja 1865 l. je pristopila posojilnica v Heddesdorfu k Schulze-Delitschevi zvezi. Čim bolj so se pa množile kmetijske posojilnice, tembolj je začel Raiffeisen propagirati svoja načela o organizaciji kreditnih zadrug za kmečke razmere. Posojilnice, katere je ustanavljal Raiffeisen, so se podvrgle zadrugnemu zakonu iz l. 1864, ki je prišel v veljavo vsled posebnega tozadevnega vplivanja Schulze-Delitscha in njegove zveze.

Raiffeisen je prišel kmalu narazen s Schulzejem glede osnovne organizacije svojih zadrug, toda priti je moral kmalu tudi glede centralizacije. Glede osnovne organizacije posameznih zadrugnih organizmov vsled teritorialne lokalizacije zadrugnega okoliša in drugih organičnih uvedb, osobito pa vsled vednega povdar-

¹⁾ Porojen dne 30. marca 1818 v Hammu ob Siegi, umrl dne 11. marca 1888.

²⁾ Fassbender, o. c., str. 185.

janja versko-nravnega, krščanskega vodilnega načela Raiffeisenovih asociacij. „Solidarno jamstvo članov ni samo zato tukaj, da se ž njim pridobe denarna sredstva, nego ono mora vzbujati vsakemu društveniku zavest, da je dolžan jamčiti po načelu: eden za vse, vsi za enega, dolžan združiti se in delovati vzajemno na temelju krščanske solidarnosti“, je pisal Raiffeisen l. 1872 v drugi izdaji svoje knjige o kmečkem posojilništvu.¹⁾ Glede centralizacije pa je moral priti narazen, ker je drugače pojmoval tehnično uredbo centralizacije, ker se je razvnel boj med njim in Schulzejem, ki je povsod nasprotoval pojavu in razvoju Raiffeisenskih denarnih zadrug.

Raiffeisen je bil sicer prvotno naklonjen misli teritorialne centralizacije. Ko je l. 1872 ustanovil s pomočjo posojilnic „Rensko poljedelsko združno banko“ v Neuwiedu, je pisal v že prej omenjeni drugi izdaji svoje knjige: „Mislimo si v vsaki pokrajini, oziroma državi naše ljube nemške domovine enako osnovo in vse take centrale združene zopet v eno središče, tedaj bi se pač mogle in morale vračati ublažene socialne razmere.“²⁾ L. 1874 so se ustanovile enake denarne centrale za Hesensko in Bavarski Palatinat ter za Vestfalsko. Na podlagi teh treh centralizujočih organizmov je poskusil Raiffeisen obstiniti na temelju prej označenega centralizatoričnega načela vrhovno združno organizacijo. 25. junija 1874 l. je ustanovil Poljedelsko generalno banko, katero je mislil spojiti z zavarovalnico za življenje „Arminia“, da bi dobil iz premijskih rezerv le-te potrebno denarno zalogo za svoje kreditne zadruge. Ta zavarovalnica ni zadobila naprošene državne koncesije. Proti generalni banki, sloneči na neomejenem združnem jamstvu, so se pa pojavile protivnosti, češ, da je osnova zadruge obstoječe iz zadrug protipostavna, proti predpisom združnega zakona iz l. 1868.

¹⁾ Fassbender, o. c. str. 202.

²⁾ Fassbender, o. c. str. 205.

Schulze-Delitsch je posebno nasprotoval tej centralizaciji nakani Raiffeisena, kakor sploh njegovemu delovanju. L. 1875 je napisal knjigo „Die Raiffeisenschen Darlehenskassen in der Rheinprovinz und die Grundkreditfrage für den Kleinbesitz“, l. 1877 „Den Raiffeisenschen Darlehenskassen zur Verständigung“, in l. 1887 zopet „Nachtrag zur Verständigung an die Förderer und Leiter der Raiffeisenschen Kassen“. Raiffeisen, Held, Kraus, Märcklin, Marchet in drugi so na to reagirali. Nastala je „bogata literatura, katero se sme označiti kot sporno literaturo, kajti šlo se je za bistveno odločitev, ali odgovarjajo bolj potrebam kmetijske obrti posojilnice urejene po sistemu Schulze-Delitschevem ali Raiffeisenovem, in ali je treba iz bančno tehniških vzrokov grajati temelje, na katere se naslanjajo zadnje posojilnice.“¹⁾

Schulze-Delitsch pa je l. 1876 vložil v nemškem državnem zboru interpelacijo, ki je merila na to, da bi se onemogočilo razvoj in delovanje Raiffeisenovih posojilnic in central. Agitacija proti tem posojilnicam je segla tudi v Avstrijo, kjer se je bilo začelo misliti na aplikacijo Raiffeisenskih posojilnic, za katero je s posebno vnemo deloval profesor dr. Gustav Marchet, sedanji naučni minister v Avstriji. Že l. 1873 je sprejel agrarni kongres na Dunaju soglasen sklep, da se dajo priporočati posojilnice po sistemu Raiffeisenovem kot kreditna organizacija, katero velja posnemati tudi pri avstrijskem poljedelstvu.²⁾ Toda agresivnost Schulze-Delitschevcev nasproti Raiffeisenovim se je pokazala tudi v Avstriji. IV. občni zbor Splošne zveze v Avstriji v Pragi l. 1876 se je pečal s predlogom: „V interesu poljedelskega prebivalstva je treba na najbolj intenziven način postaviti se zoper vpeljavo Raiffeisenskih posojilnic v Avstriji.“ Predlog sicer ni obveljal, ker je pojasnil pomen teh po-

¹⁾ Adolf Buchenberger »Agrarwesen und Agrarpolitik«, Lipsko 1893, II. str. 180.

²⁾ Dr. Ferdinand Schmid »Der landwirtschaftliche Personalcredit in Österreich« Dunaj 1899, str. 47.

sojilnic kot gost občenemu zboru prisostvujoči dr. Marchet. Pač pa se je predlog sprejel enoglasno na V. občnem zboru, ki se je vršil l. 1877 na Dunaju in katerega se Marchet navzlic vabilu ni mogel vdeležiti.¹⁾

Odpor proti Raiffeisnovkam v Avstriji je res za nekaj časa zadržal nastop teh posojilnic. V Nemčiji pa, kjer so že tvorile močno tendenco, ni mogel odpor zavirati več tendence, pač pa jo je napotil glede centralizacije na čisto drugo smer. Vsled odpora so se morale Generalna banka v Neuwiedu, ki ni bila niti še pričela s poslovanjem, in ostale omenjene tri provincialne banke razdružiti. „Ako bi se bilo posrečilo vresničiti ta načrt, bi se bil razvoj deželnih organizacij in celokupne nemške centralne organizacije razvil istočasno in vspešno. Ako bi se bil vresničil ta prvi načrt Raiffeisenov, bi ne bilo prišlo nikoli do obžalovanja vredne, pozneje nastale razcepljenosti poljedelskega združenja, ko se je z ene strani izdala parola za strogo centralizacijo za vso Nemčijo, z druge strani pa za samostojen provincializem.“²⁾ To konstatira Fassbender kot posledica navedenega odpora proti pojavu Generalne poljedelske banke.

Ker se je Raiffeisenu ponesrečil ta načrt, je l. 1876 ustanovil delniško družbo Poljedelska osrednja posojilnica za Nemčijo (Landwirtschaftliche Zentraldarlehenskasse für Deutschland). Posojilnice, ki so prispevale k ustanovitvi te banke, je zbral istočasno v Osrednjo posojilniško zvezo (Zentralkassenverband), ki se je že l. 1877 spremenila v Združeno zvezo (Anwaltschaftsverband), pozneje pa v Generalno združeno zvezo poljedelskih združenj v Nemčiji (Generalverband landwirtschaftlicher Genos-

schaften für Deutschland) s sedežem v Neuwiedu. Zveza je imela l. 1900 takole organizacijo:¹⁾ Ravnatelj Osrednje posojilnice je istočasno zvezni načelnik (Generalanwalt), nadzorstvo posojilnice istočasno načelstvo zveze. V zvezno načelstvo spadajo poleg tega tudi ravnatelji zvez, toda ne onih podzvez, ki so le krajevno omejene. Zvezni načelnik ima nalogo, da posreduje pri skupnem nakupovanju gospodarskih potrebščin in pri skupni prodaji poljedelskih proizvodov. Generalna zveza je ob enem revizijska zveza v smislu l. 1899 spremenjenega združnega zakona.

Poleg Generalne zveze in Osrednje posojilnice je Raiffeisen ustanovil še tretji centralistični zavod, namreč trgovsko tvrdko Raiffeisen & Cons. v Neuwiedu. Ta je imela tiskarno in izdajala Zvezno glasilo „Landwirtschaftliches Genossenschaftsblatt“, poleg tega tudi zastopstvo neke življenske zavarovalnice. Istočasno je izvrševala trgovski del poslova, ki so bili združeni z blagovnim delovanjem zveznega načelstva.

„V tej tvrdki leži tež šče in moč neuwiedske organizacije nabavnega in prodajnega poslovanja. Ona je na trgu pravi trgovec, ima agilnost in hitrost, katerih nima tako lahko katerasibodi združna oblika. Tvrdka posluje z vsem rizikom veletgovca, ampak tudi s pogumom, naglostjo, gibčnostjo in s strokovnim znanjem tacega. Vsakdo jo mora občudovati, ako prouči nepristransko to osnovo, ki je že funkcionirala še predno se je sploh mislilo na centralne zadruge. Navzlic temu pa je bila ravno ta tvrdka glavni predmet sumničenj, naperjenih proti Neuwiedu“, pravi dr. Ertl.²⁾ Da bo pa ravno ta tvrdka morala ustaviti svoje de-

¹⁾ Parisius, o. c. str. 4; dr. Wilhelm Mintrop »Neuwieder Filialen oder provinziell selbstständige Genossenschaftsverbände«, Neisse 1905, str. 7 seq.; sicer obširneje pri Fassbenderju, o. c.

²⁾ Dr. M. Ertl - Dr. St. Licht »Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen in Deutschland«, Dunaj 1899, II, str. 117.

¹⁾ Dr. ustav Marchet »Der Kredit des Landwirthes«, Berlin 1878, str. 34.

²⁾ Fassbender, o. c. str. 207, 208.

lovanje baš glede najvažnejših svojih točk, tega dr. Ertl takrat niti od daleč ni sanjal.

Vsled naraščajočega dela se je l. 1895 sklenilo v svrhu prometne olajšave osnovati podružnice neuwiedske centrale. In sicer so bile ustanovljene prve v Kasselu, Erfurtu in Königsbergu. L. 1905 jih je bilo že 12, formalno, toda ne bistveno neodvisnih.

Raiffeisen je bil načelnik Zveze do svoje smrti 11. februarja 1888 l. Za njim je bil izvoljen Teodor Cremer, ki pa je l. 1889 prepustil to mesto Raiffeisenovemu sinu Rudolfu. L. 1892 je Rudolf Raiffeisen, ki je l. 1894 izdal knjigo „Drei Jahre Generalanwalt der Neuwieder Genossenschaftsorganisation“, odstopil v prilog Cremerju. Toda Cremer je čez nekaj let resigniral na mesto, l. 1900 pa je postal zvezni načelnik Heller, po njegovi smrti v l. 1904. pa ekonomični svetnik Caspers, ki je še sedaj generalni ravnatelj.

Raiffeisen se je, kakor omenjeno, ponesrečil prvi načrt, da bi združil provincialno samostojne denarne centrale v enoten vrhovni organizem. Oprijel se je zato misli, strogo centralizirati vse svoje združništvo v eno središče: v Neuwied — središče, ki bi veljalo za celo Nemčijo. Te misli ni opustil več niti tedaj ne, ko je spremenjeni zadružni zakon omogočil ustanovitev zadruga, obstoječe iz zadrug in sloneče na podlagi omejenega jamstva. Opravičeno je očital Schulze-Delitsch, da „se je ravno v onih zadružnih krogih, kjer se je predvsem povdarjalo in branilo načelo lokalizacije, namreč v krogih poljedelskih zadrug, vpobila najstrožja centralizacija; ustanavljajo se zadruga, ki obsegajo vse zvezne države, vso Nemčijo toda ta centralizacija pospešuje le naraščanje rizika“¹⁾; dokler pa je bil Raiffeisen živ, ni bilo nikakor mogoče misliti na katerosibodi spremembo v organizaciji njegove centralizacije. Fassbender

sam piše, da je bil „Raiffeisen preveč dogmatičen in mističen, tako da je iz njegovih besedi vedno odsevalo, kakor da smatra, da se nahaja pod posebnim Božjim varstvom ravno njegova organizacija, in da so vse njegove združne uredbe tako urejene, da se ne spremenijo, tudi ako se spremene nazori“.¹⁾ Tudi dokler je stal na čelu Raiffeisenov naslednik Cremer ni bilo pričakovati odločilnih sprememb v organiznem bistvu centralizacije. Bl je pač preintimen prijatelj Raiffeisena in pietizem do njega mu je oviral tudi po njegovi smrti, da bi se izneveril njegovim nazorom.²⁾

Še le pod Cremerjevim naslednikom, Heller-jem, so se začele pojaviti bistvene spremembe v organizaciji zveze, toda za resnično decentralizacijo se v Neuwiedu vendar niso mogli odločiti. Tvrdba Raiffeisen & Cons. je l. 1899 deloma likvidirala, pa je ohranila tiskarno, poleg tega upravljala svoja obsežna poslastva. Blagovno poslovanje te tvrdke je prevzela Osrednja poljedelska posojilnica, ki se je dotlej bavila samo z denarnim poslovanjem. Ob enem je prevzela tovarno umetnih gnojil „Unitas“, s sedežem v Neerpeltu v Belgiji, katero je bila l. 1895 oživotvorila tvrdka Raiffeisen & Cons. v svrhu, da bi ji služila kot opora v boju proti kartelom umetnih gnojil. Filijulke Osrednje posojilnice so zadobile nekoliko bolj svobodno kretanje; ravnatelji podružnic so prišli v odbor Osrednje posojilnice; za nedenarne zadruga pa so

¹⁾ Fassbender, o. c., str. 229.

²⁾ Na občnem zboru l. 1895 je še izjavil: »Izjavljam s tem svečano, da se ohranijo v naši organizaciji, odnosno pri njeni centrali v Neuwiedu čista in nepopačena dedščina in načela, kate a nam je zapustil ustanovitelj; da si štejemo v veliko čast in veselje, ako moremo ceniti in braniti ta »premrla načela«; da ne pripoznamo za raiffeisenske zavode vse one posojilnice, ki ne priznajo popo noma v svojih pravilih Raiffeisnova načela, in da zlorabljajo naravnost ime Raiffeisena, ako se imenujejo take zadruga raiffeisenske.« Glej dr. Ertl »Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen in Deutschland«, Dunaj 1899, II, str. 123.

¹⁾ Schulze-Delitsch, o. c., str. 31.

se ustanovile za posamezne podružnične okraje posebne deželne zadruge (centrale). Na čelu teh so stali ravnatelji podružnic Osrednje posojilnice. Organizacija zveze pa je postala taka: Uprava se je izročila načelstvu, nadzorstvu in glavni skupščini. Načelstvo sestavljajo glavni ravnatelj in ravnatelji podružnic Osrednje poljedelske posojilnice. Nadzorstvo pa tvorijo člani nadzorstva omenjene posojilnice. Glavna zveza je ostala revizijska zveza.¹⁾

Toda „ta oblika neuwiedske organizacije vsled večkratnih reorganizacij (poslednja v l. 1899) ni več ne ona oblika katero je Raiffeisen osebno zasnoval, in tudi ne ona, katero je Raiffeisen osebno in prvotno hotel ona je le poizkus“²⁾ „Pri Neuwiedu se nikjer ne spoznajo velike koristi, katere naj bi prinesla stroga centralizacija poljedelskih prebivalcev, nasprotno se zasledijo povsod tehtni pomisleki.“³⁾

Fassbender, ki je od prvega početka deloval na polju združništva, ki je bil osebno in intimen prijatelj Raiffeisena ter bil celo sodrug tvrdke Raiffeisen & Cons., je že spočetka gojil misel provincialistiške centralizacije. Čim bolj je opazoval razvoj neuwiedske centrale, čim bolj je spoznaval, da ta centrala navzlic strogemu osredotočenju vendar ne nudi enotnosti zastopanja združničnih interesov, tem bolj in bolj je povdarjal, da „mora neuwiedska organizacija decentralizirati odgovornost in ne uredništvo“. Torej osamosvojiti teritorialne podzveze glede uprave in ukrepanja, ne pa ustvariti pisarniške podružnice. Zahteval je, da naj se uvede lokalizacija osredotočenja, ki bi ustrezala prvotni nakani Raiffeisena, ko je skušal ustanovljati samostojne pokrajinske zveze, te pa združiti v vrhovno nemško zvezo. Toda za te svoje predloge je moral mož prenašati najhujše osebne napade in sumni-

čenja,¹⁾ baš tako, kakor se godi sedaj na Slovenskem onim, ki bi hoteli vsouvršiti slovensko-hrvatsko združništvo s pravilno, razmeram ustrežajočo decentralizacijo, toda ne razcentralizacijo — pa zato prenašajo očitanja separatizma, celo sumničenja, da hočejo zlorabiti v osebne koristi združno idejo. Pojem „decentralizacije“ na Slovenskem prav radi zamenjajo nekateri z „absolutnim provincializmom“.

Toda „Prošlost in sedanjost so neugodno izpale za Neuwied, bodočnost pa bo združila tudi zadnje prijatelje neuwiedske v provincialno samostojne zveze pod zastavo nemške Državne zveze v Darmstadtu. Še le telaj bo moglo postati delo vseh zdruget resnično plodonosno.“²⁾ Fassbenderjevi nazori so morali prodreti in l. 1905 se je dosegel sporazum med Raiffeisensko organizacijo v Neuwiedu in ono v Darmstadtu, ki je bila nastala vsled odcepitve nekaterih Raiffeisenskih zdruget od Raiffeisena in Neuwieda. Neuwiedska zveza je šla v Kanoso: sprejela je brezpogojno decentralizacijo, toda pri tem je izgubila tudi lastno samostojnost.

Poljedelsko združništvo je z onim trenutkom, ko se je odtrgalo od Schulze-Delitscha, postalo samosvoj organizem, korporacijski zastop, ki se je oziral le na koristi združenega poljedelstva, pa zato ni mogel imeti ničesar več skupnega z združništvom Schulze-Delitschevega kroja, ki je zastopalo koristi vseh mogočih stanov. Tendenca poljedelskega združništva je nujno zahtevala združenje poljedelcev. Izzvati pa je morala tudi tesno združenje združništva samega, izzvati organizacijo poedinih moralnih korporativnih zastopov.

Znani ekonomski pisatelj Dade je svojčas pisal, da „je treba označiti pred vsem kot neobhodno potrebno, da se do-

¹⁾ Parisius, o. c., str. 5.

²⁾ Mintrop, o. c., str. 5.

³⁾ Isti, o. c., str. 61.; Dr. Ertl, o. c., str. 121 seq. pa brani baš tako reorganizacijo!

¹⁾ Zelo zanimiv in poučljiv je tozadevni odstavek »Die Gestaltung der nach Raiffeisen sich benennenden Genossenschaftsorganisation nach dem Ableben und die wichtigste Aufgabe des ländlichen Genossenschaftswesens in der Gegenwart« v že večkrat citirani Fassbenderjevi knjigi, str. 235 seq.

²⁾ Mintrop, o. c. str. 62.

seže enotna organizacija vsega poljedelskega združništva v provincialne zveze in v velikc zvezo za celo državo.¹⁾

Von der Goltz pa je napisal misli: „Hvalevredno je, če se združujejo posamezne zadruga v večje zveze. Kajti s tem se olajša izvršitev denarnih poslov; zadruga pomore zadrugi, kredit poedinah malih zadrug se tako poveča. Zajemči se tudi na ta način, da se izvrši v strokovnem smislu revizija, katero predpisuje zakon, zakaj zveza mora prej pridobiti sposobne in zanesljive preglednike, nego poedina zadruga. Toda centralizacija ne sme nikoli tako daleč segati, da bi centrala izgubila preglednost nad združenimi zadrugami, ali pa prišla v položaj, da bi se spustila v nevarne operacije, samo da si pridobi potrebna denarna sredstva; ali pa da bi izdala za vse svoje okrožje radi preglednosti in enotnosti predpise, ki bi ne odgovarjali razmeram mnogih krajev in zadrug, pa vsled tega otežkočili zdravi razvoj obstoječih, ovirali postanek novih zadrug. Zvezam se mora zato priporočati, da puste podrejenim zadrugam kolikor mogoče svobodno kretanje, odnosno da ga omejijo le v toliko, v kolikor je potrebno za združitev samo. Nadalje je treba priporočati, da se tudi zveze lokalno omejijo, n. pr. na eno pokrajino ali na manjšo, ali pa na manjše sosedne države. S tem se olajša preglednost in ž njo poslovanje, ki se takoajemči tudi z ozirom na svoj uspeh. Gospodarske in osebnostne razmere so v posameznih delih Nemčije tako različne, da se nanje morajo ozirati tudi organizacije in zadrugna vodstva, ako hočejo imeti vspesen razvoj. Seveda se s tem nikakor ne izključi možnost, da se od časa do časa sestanejo zastopniki provincialnih zvez v svrhu, da si dopovejo, kar so izkusili, in pogovorijo glede skup-

nih, celotno poljedelsko združništvo zavedajočih vprašanj. Zakaj ravno na tem polju so potrebe kmečkega in mestnega prebivalca povsem drugačne.“¹⁾

To so nazori dveh narodno-gospodarskih pisateljev. Nazori Goltza pridejo posebno v poštev, ker je on prvi znanstveni pisatelj poljedelskega združništva, istočasno pa praktični zadržnik. Teh nazorov pa se je držala tretja skupina združništva na Nemškem, ki se je konečno organizirala v Državno zvezo v Darmstadu. Organizatoričnemu talentu te zveze se je udala l. 1905 Neuwiedska zveza, ko se je posrečilo zjediniti obe poljedelski zadržni zvezi. O Državni zvezi pravi dr. Heinrich Pudor, da je njen princip bistveno organizatoričen, in je v tem oziru že mnogo storila ta zveza, katere duša je načelnik Haas. Zveza je gospodarsko-politična centrala za pridružene ji zadruga, skuša jih organično spojiti, pusteč pri tem vsaki posamezni zadrugi popolnoma svoboden nastop.“²⁾ Njen postanek je tak:

Kakor že omenjeno, je l. 1872 zasnoval Raiffaisen Rensko poljedelsko banko na zadržni podlagi. Enake banke so se bile ustanovile na Hesenskem in Vestfalskem. Vse tri skupaj so pa ustanovile l. 1874 Nemško poljedelsko generalno banko, tudi na zadržni podlagi, ki se je morala vsled tozadevnega sklepa upravne oblasti raziti. Razdružile so se pa tudi navedene tri banke. Renske zadruga so oživotvorile po prizadevanju Raiffaisna delniško družbo „O srednja poljedelska posojilnica“, istočasno Raiffaisensko zvezo v Neuwiedu. Hesenske in Vestfalske zadruga so si pa omislile samostojne organizacije. Na Vestfalskem je nastala Zveza posojilnic, na Hesenskem pa po daljšem

¹⁾ Dr. Theodor von der Goltz, o. c., str. 190.

²⁾ Dr. Heinrich Pudor »Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen im Auslande«, Lipsko 1904. str. 20.

¹⁾ Wilhelm Roscher »Nation ökonomik des Ackerbaues und der verwandten Urproductionen«, XIII izdaja, priredil Heinrich Dade, Berlin 1903, str. 712.

razvoju Splošna zveza nemških poljedelskih zadrug.¹⁾

Pl. Langsdorff, ki je, kakor že omenjeno, organiziral prvo Raiffeisnovo kreditno zadrugo, se je bil preselil na Hesensko, kjer je posebno od l. 1860 sem s tiskom in z živo besedo pospeševal ustanavljanje kmetijskih konsumnih zadrug. Na predlog tedanjega okrožnega asesorja Haasa, ki je bil takrat ravnatelj konsumnega društva v Friedbergu, so se l. 1873 združile te zadruge v Zvezo hesenskih kmetijskih konsumnih zadrug. Hesenske posojilnice so si ustanovile l. 1879 samostojno Zvezo hesenskih poljedelskih kreditnih zadrug; mlekarske zadruge pa so si omislile l. 1889 Zvezo hesenskih mlekarskih zadrug. Vse tri zveze so bile v personalni uniji glede vodstva. In sicer jim je načeloval omenjeni Haas. Zato je bilo pač umevno, če se je l. 1890 ustanovila Zveza hesenskih poljedelskih zadrug, ki je prevzela vse splošne zadružne zadeve, dočim se je za blagovne zadeve zasnovala posebna centrala. Hesenska je v tem oziru podala lep izgled za lokalizirano, teritorialno organizacijo.

Pod egido Schulze Delitscheve zveze pa je bila že prej (1872 l.) nastala Zveza vzhodno in zahodno pruskih poljedelskih zadrug, ki se je konstituirala kot Schulze-Delitscheva podzveza. Za njo so se ustanovile razne zveze, posebno za konsumna društva, tako 1881. l. v Oldenburgu, 1882. l. v Palatinatu in na Badenskem, 1884. l. v Šlesvik-Holštajnu. Kreditne zadruge so si ustanovile deželne kreditne zveze na Hesenskem, Badenskem, Virtemberškem, Spodnje- in Zgornje Frankovskem, ki so se osnovala vse od l. 1880. sem.

Toda vsoporedno s potrebo teritorialne se je pojavila tudi potreba po nadteritorialni centralizaciji. Nastala je potreba, da bi se poedine pokrajinske or-

ganizacije poljedelskega združništva združile v enoten zastop. Sicer je bil, kakor smo videli, Raiffeisen ustanovil in vsovil svojo centralizacijo v Neuwiedu, ki je služila kot zatočišče vsega nemškega združništva. Toda med njim in zlasti med zastopniki hesenskega združništva je prišlo do nesporazumljenja in razstanka, ker je bil Raiffeisen preveč formalističen in nekoncesiven. Dr. Weidenhammer, podnačelnik neuwiedske zveze, Haas — Darmstadt in Märcklin — Karlsruhe so začeli misliti na to, da se odtržejo in osvobodijo od neuwiedskega vpliva. L. 1881 je pisal Weidenhammer Schulze-Delitschu, da „skuša Raiffeisen neprestano in v vedno večji meri pritisniti svojim zadrugam krščansko religiozni značaj.“¹⁾ Toda to ni bil vzrok, ki bi bil res povzročil odpad Hesencanov od Raiffeisena. Weidenhammer je omenjeno rabil le kot agitačno sredstvo. Za odpad pa so bili pač odločilni gospodarski momenti, na katere je vplival organizatorično izredno sposobni Haas.²⁾

Še istega leta (1881) so se omenjeni udeležili občnega zbora v Kasselu, in tam vprašali za svet Schulze Delitscha. Uspeh nadaljnjega občevanja z njim je bila l. 1883 ustanovitev Društva nemških poljedelskih zadrug (Vereinigung der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften). Schulze je popozdravil to zvezo in „izrekel svoje polno prepričanje, da je ta posebna združitev neobhodno potrebna za nadaljni razvoj združništva na poljedelskem polju, ter da pričakuje od te združitve plodonosno skupno delovanje na celotnem združnem polju.“³⁾

L. 1890. je Društvo poljedelskih zadrug spremenilo svoje ime v: Splošna zveza nemških poljedelskih zadrug (Allgemeiner Verband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften). To društvo vživa kor-

¹⁾ Dr. C. Neumann »Landwirtschaftliches Genossenschaftswesen in Deutschland«, Stuttgart, 1901, str. 4 seq.

¹⁾ Parisius, o. c., str. 6.

²⁾ Fassbender, o. c., str. 233. 234.

³⁾ Parisius, o. c., str. 7.

poracijske pravice v smislu novega nemškega državlanskega zakona z l. 1900. Sedanji naslov iz l. 1903 te zveze je: Državna zveza nemških poljedelskih zadrug (Reichsverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften). Sedež zveze je bil najprej v Darmstadtu, zatem v Offenbachu, sedaj zopet v Darmstadtu (l. 1900), kjer se je pustil vpokojiti bivši policijski svetnik Haas, načelnik Državne zveze. Sedež zveze je po pravilih oni kraj, kjer biva načelnik. L. 1902 se je ustanovila kot vrhovna centrala za denarni in blagovni promet Poljedelska državna zadružna banka (Landwirtschaftliche Reichsgenossenschaftsbank) s sedežem v Darmstadtu in s podružnico za blagovni promet v Hamburgu. Pri Državni zvezi se, kakor smo videli, zadruga zbirajo v teritorialne, avtonomne zveze, ki se od svoje strani osredotočijo pri Državni zvezi v Darmstadtu.

L. 1900 in 1901 so se vršili poskusi za združenje Državne in Neuwiedske zveze. Pred občnim zborom v Monakovem sta izdali skupen razglas, toda do združenja vendar le ni prišlo. L. 1904 pa so se pogajanja zopet pričela in l. 1905 je prišlo do konečnega združenja. „S strogo poslovno in zvezno koncentracijo so se neizmerno oživele gospodarske in socialne sile, ki v njih leže“¹⁾, pravi Grabein. Dejstvo je, da je po združitvi postala Državna zveza ogromna korporacija poljedelskih interesentov, ker je imela od 20.128 na Nemškem obstoječih poljedelskih zadrug 15.829 zadrug začlanjenih preko 41 zvez. V teh zadrugah pa je začlanjenih nad 1.500.000 poljedelcev!²⁾ Neuwiedska zveza Raiffeisenske organizacije pa je dovedla ob priliki združenja v Državno zvezo 12 podružničnih zvez, ki so se pri pristopu morale spremeniti v samostojne re-

vizijske zveze, 15 osrednjih zadrug in 4628 posameznih zadrug.¹⁾

*

L. 1904 so se po obojestranski iniciativi Državne zveze in Zveze v Neuwiedu zopet začela vršiti pogajanja za združenje obeh zvez. L. 1901 so bila ta pogajanja, na katera je mnogo vplival tedanji generalni načelnik neuwiedske zveze, Heller, brezuspešna, „ker se je bil zjedinevalni program preveč obtežil z raznimi, deloma povsem nepotrebnimi podrobnimi pogoji“, kakor je rekel dr. Haas na občnem zboru Državne zveze v Štrasburgu l. 1905. Neuwiedska zveza je namreč tedaj zahtevala, naj se najprej doseže združenje v gospodarskem in poslovnem obziru, ki bi še le potem vplivalo na enotno organizacijo v idealnem združnem zmislu. Tak predpogoj je moral neugodno vplivati na pogajanja, če pomislimo, da je bila Državna zveza organizacija vrhovnih združnih organizmov, zvez, in ne poedinih zadrug. Z eno besedo, da je slonela na principu centralizacije teritorialno omejene zvezne organizacije. Tega stališča Državna zveza ni mogla pustiti. Ni mogla se odreči principu decentralizacije, ki jo je ravno ustvaril tako veliko in močno združno organizacijo, saj je štela ob priliki pogajanj za združenje obeh zvez kot člane 27 zvez, ki so predstavljale organizacijo 10.855 zadrug, dočim je štela neuwiedska zveza neposredno pridruženih 4509 zadrug. Ni preostajalo drugega, nego da je poslednja zveza sklenila opustiti svojo centralizacijo, v kolikor ni bila potrebna za izvrševanje gospodarskih in poslovnih zadač, sklenila se preosnuti v decentralizujočo organizacijo.²⁾ Da so se za to odločili zastopniki neuwied-

¹⁾ Deutsche landwirtschaftliche Genossenschaftspresse, št. 15, 1905.

²⁾ Iz poročila zveznega ravnatelja Bangratza na izvanrednem občnem zboru Državne zveze v Hanovru l. 1905, ki je prvi sklenil združenje obeh zvez.

¹⁾ Dr. Max Grabein „Die soziale Bedeutung der deutschen ländlichen Genossenschaften“, Tübingen 1905, str. 80.

²⁾ Jahresbericht des Reichsverbandes d. l. G. für 1906. Darmstadt.

ske zveze, je povsem hvalevredno, ker se je ravno s tem omogočilo zjedinenje, historično važno za ves razvoj, katerega čaka še poljedelsko zadružništvo na Nemškem, ki bo tudi vzgojevalno vplival na poljedelsko zadružništvo izven Nemčije.¹⁾

Sporazumno sta imenovali obe zvezi zjedinijevalno komisijo, ki je določila program za zjedinenje, obsegajoči 11 točk. Na podlagi tega programa sta sklenili obe zvezi zjedinenje, in sicer Državna zveza na svojem izvanrednem občnem zboru z dne 26. januarija 1905 v Hanovru, neuwiedska zveza na svojem izvanrednem občnem zboru z dne 9. februarja 1905 v Erfurtu. Boj med obema zvezama, ki je bil včasih tako hud, da so se pristaši obeh strank večkrat tudi pošteno zlasali po stari nemški navadi, kakor je omenil na štrasburškem zboru sam Haas, je s sklepi navedenih dveh občnih zborov moral prenehati. Sporazum se je dosegel v glavnih, bistvenih točkah; podrobno so se imele sporazumeti posamezne krajevne konkurenčne zveze. Še s koncem istega leta so bila dovršena tudi vsa podrobna pogajanja.

Oglejmo si bistvene točke sporazumnega programa in organizacijske posledice, ki so nastale vsled sporazuma.²⁾

„§ 1. V področju Generalne zveze v Neuwiedu na temelju §§ 24. njenih pravil obstoječe zveze se preosnujejo v samostojne deželne in pokrajinske zveze, z lastnim statutom in lastno revizijsko

¹⁾ Zdi se, da se je enaka misel mimogrede pojavila tudi na Slovenskem, zakaj v Listnici »Slovenske zadruge« št. 12, Krško-Celje 1903 čitamo sledeči odgovor uredništva omenjenega lista:

»Gosp. R. v Lj. (Rožman v Ljubljani??) Vaši nasveti, da bi vsaka slovenska pokrajina imela svojo »nadzorovalno združeno zvezo« (v zmislu revizijskega zakona) in da bi pa glavna »revizijska zveza« bila v Ljubljani, so vredni, da se o njih premišluje. Izvolite stvar dalje preresetavati in ako bi pridobili svoje pristaše in kranjske, korške, primorske in še štajerske (celjske) zadruge za svoj načrt, sklicali bi mi (»Centralna posojilnica slovenska«) na spomlad velik shod vseh slovenskih posojilničarjev in zadrugarjev v

pravico, neglede na nadaljni obstoj Generalne zveze, v kolikor se zdi ta potreben, da se obvarujejo načela določena v § 4 in da se zajamči enotna revizija po Generalni zvezi, in ne oziraje se na nadaljno pripadanje njenih zadrug omenjeni Generalni zvezi.«³⁾

„§ 2. V smislu § 1 na novo ustanovljene deželne in provincialne zveze«⁴⁾ pristopijo, s pravicami in dolžnostmi izvirajočimi iz pristopa, k Državni zvezi, ki prevzame vsled tega nazunaj zastopanje splošnih interesov celotnega nemškega poljedelskega zadružništva na temelju §§ 4, 5 in 8 svojih pravil.«⁵⁾

„§ 3. Z ozirom na to se ustanovijo v področju Generalne zveze nove samostojne deželne in provincialne zveze, ki odgovarjajo dosedanjim okrožjem podružnic, in sicer za 1. Vshodno in 2. Zahodno Prusijo, 3. Poznani, 4. Šlezijo, 5. Branibor, 6. Turingijo, 7. Kurhesensko, 8. Rensko Prusijo, 9. Nasavo, 10. Bavarsko ob desnem bregu Rena, 11. Renski Palatinat in 12. Alzacijo-Lotaringijo.«⁶⁾

„§ 4. Vsaka teh zvez pošlje svojega zveznega ravatelja, ali njegovega namestnika, če je ta zadržan, v glavni odbor zveze kot k glasovanju opravičenega odbornika“.

„§ 5. Ozrednja posojilnica v Neuwiedu postane neposredni član Državne

svrhu izvršitve teh načrtov«. — To čitamo v listu z dne 1. decembra 1903, dne 11. decembra pa je domnevana oseba najtopleje zagovarjala najstrožjo centralizacijo pri 1. zadružni enketi v Ljubljani.

²⁾ Načrt programa je ponatisnjen:

Deutsche landwirtschaftliche Genossenschafts-presse, št. 4, Darmstadt 1905. — Österreichische landwirtschaftliche Genossenschafts-presse št. 24, Dunaj 1905. — Deloma tudi Parisius, o. c, str. 8, 9.

³⁾ Dotlej nesamostojne podružne zveze, ki so se vsled te določbe spremenile v samostojne revizijske zveze so: 1. v Königsbergu, 2. v Gdan-skem, 3. v Berlinu, 4. v Poznaniu, 5. v Vrat-slavi, 6. v Erfurtu, 7. v Kaselu, 8. v Wies-badenu, 9. v Koblencu, 10. v Norimberku, 11. v

zveze v smislu § 5, odst. 2, šte. 1, njenih pravil in pošlje enega zastopnika v glavni odbor⁶⁾.)

»§ 9. Zveze, ki bodo v bodoče obstajale druga poleg druge, in njihove centrale v eni in isti pokrajini ali delu dežele, morajo skleniti dogovor po načinu onega v Renskem Palatinatu. Posebno je treba sporazumeti se glede ustanavljanja novih zadrug. Nič manj potrebno je, da se doseže sporazum glede letnih doneskov in poslovalnih pogojev. Želeti je, da pričnejo provincialne in deželne zveze v enem in istem okrožju čimprej iniciativo, kako naj se reši vprašanje združitve⁷⁾«.

Program, katerega najvažnejše določbe sem ravnokar navedel, je bil ratificiran na izvanrednih občnih zborih obeh tangiranih zvez. S tem je zjedinenje postalo perfektno. Zvezne podružnice neuwiedske so se preosnule v samostojne revizijske zveze in pristopile neposredno k Državni zvezi. Istotako Osrednja posojilnica v Neuwiedu. Samostojne zveze Raiffeisenske organizacije so se med tem tudi sporazumele z zvezami

Ludwigshafenu in 12. v Štrasburgu. Njih namen je: a) da izvršujejo po zakonu predpisano revizijo pridruženih zadrug po posebnih nastavljenih revizorjih, b) da pospešujejo ljudsko dobrobit ne le v gospodarskem, nego tudi v нравnem in duševnem oziru s tem, da razglobojo in oživijo skupnostno načelo na krščanski podlagi. Generalna zveza jih sme samo nadzorovati, v kolikor se tiče enotne uporabe načel.

⁴⁾ § 4 pravil Državne zveze se deloma glasi: »Državna zveza se razvršča v področju pruske monarhije v provincialne zveze, v ostalem obsegu države v deželne zveze.

⁵⁾ »Če Generalna zveza v bodoče prepuusti zastopanje na zunaj Državni zvezi, je to le posledica ustvarjene interesne skupnosti, ki temelji na tem, da se poedine zveze, katere je ustanovila Generalna zveza, priključijo s sedežem in glasom glavnemu odboru Državne zveze. Če se hoče ustvariti zjedinenje nemškega poljedelskega združenstva, tedaj se mora to pojaviti osobito na zunaj v obliki enotnega zastopstva, katerega se udeležuje neuwiedska zveza primerno svoji organizaciji«. Iz poročila Neuwiedske zveze o priliki sklica občnega zbora v Erfurtu z dne 9. februarja. — Glej Österr. land. Genossenschaftspresse, št. 26, Dunaj 1905.

Darmstadtske organizacije, ki so obstajale v eni in isti deželi. Vsebina sporazumov je pač različna, kakor so bile različne razmere posameznih pokrajin in dežel. V bistvu so pa take, da je onemogočen konkurenčni razpor, agitacija za preskakanje zadrug iz ene zveze v drugo, določen pa je obseg in izvršitev združne propagande. Spori se imajo rešiti po posebnih razsodiščih. Na poznejše združenje teh zvez v enotne krajevne zveze vpliva posebno ugodno skupno postopanje pri blagovnem prometu.

Pri vsem tem ni ta organizacija še popolnoma vsovršena. Zakaj zjedinenje sloni za enkrat le še bolj na idealni podlagi. Toda gotovo je, da pride centralizacija polagoma, po mirnem razvoju tudi do gospodarskega in poslovnega zjedinenja, kajti zmisel zadružništva je vedno bolj vsovršena organizacija posameznih gospodarsko-nravnih sil, posameznih individuov, posameznih organizmov. Zmisel poljedelskega zadružništva pa je tesno, enotno zastopstvo omenjenih sil stanovsko zavestnega poljedelstva.⁸⁾—

To je zgodovinski razvoj nemškega zadružništva, katerega nujna organizacijska

⁶⁾ Sedeže teh zvez sem navedel prej v opombi.

⁷⁾ »Ako pristopi Poljedelska osrednja blagajna kot neposredni član k Državni zvezi, je temu le vzrok, da smatra Neuwied, da je pravilno, ako je s svojo veliko, brezprimerno osrednjo blagajno na mestu ter da se jo ne pusti na strani, ko pridejo v krogih nemških zadružnih voditeljev v posvetovanje velika gospodarska vprašanja, tičeča se okrožja, ki je odkazan tej osrednji blagajni, in ko se mogoče razvijejo velepomembne izpopolnitve. (!)« Iz omenjenega poročila neuwiedske zveze na občnem zboru v Erfurtu.

⁸⁾ Glede izvršitve zjedinenja primerjaj: a) Deutsche landwirtschaftliche Genossenschaftspresse št. 4 in 15, Darmstadt 1905; b) Bericht über die Verhandlungen des ausserordentlichen Genossenschaftstages des Reichsverbandes der Deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften in Hannover am 26. Januar 1905; c). Jahrbuch des Reichsverbandes der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften für 1905; d) Isto za 1905-1906; e) Jahresbericht der Neuwieder Raiffeisen-Organisation für das Jahr 1905; ter Österreichische landwirtschaftliche Genossenschaftspresse št. 24 in 26, Dunaj 1905.

posledica je bila združitev poljedelskega zadružništva kot nositelja jasno očitnega stanovskega programa. „Narodni gospodar“ št. 4 iz l. 1905 bi bil moral vsaj v vrlo kratkih potezah označiti ta razvoj. V obliki, s katero je Slovencem naznanil zgodovinsko važni čin zjedinenja, pa je skril le tendenco, katere namen je bilo sumničiti „ljudi, ki hočejo imeti za vsakim grmom zvezo.“

Predno pa sklenem popolnoma to poročilo o razvoju nemškega zadružništva, naj na kratko omenim še višjo organizatorično zadružno obliko, ki je izšla iz iniciative Haasa, generalnega načelnika Državne zveze na Nemškem, namreč „Mednarodno zadružno zvezo“, istočasno pa tudi Prusko osrednjo blagajno.

Od 5.—8. septembra 1904 se je vršil v Budimpešti VI. kongres Mednarodne zadružne alijance iz Londona, katera združuje zadrage vseh vrst in smeri in prireja vsaj vsako tretje leto mednarodne zadružne kongrese. Gostiti interese zadrug najrazličnejših tendenc, je pač idealna, toda v praksi težko izpeljiva želja. Zakaj prej ali slej mora priti do tega, da si različna mnenja pridejo v ostro nasprotje, in tedaj postane ločitev neizogibna. To se je pokazalo posebno pri razpravljanju referata Francoza grofa de Rocquigny-a o „dolžnosti države nasproti zadrugam: ali naj te subvencionira ali ne, in ako da, na kak način?“ Debata je bila zelo živahna in zanimiva, toda v glavnem je odklonila misel državne podpore zadružništva. V debato je posegel tudi dr. Ertl, ki je pri kongresu zastopal avstrijsko poljedelsko ministerstvo. Slikal je razmere poljedelskega zadružništva v Avstriji, katero vlada podpira, ne zato, da bi zadobila kak vpliv na zadružništvo, katerega samostojnost respektira, nego da ravna po izreku Bismarcka: Nemškega Mihelna postavite na konja, jahati se nauči že sam! Razvoj zadružništva, osobito poljedelskega, vravnati v pravi socialno-gospodarski tok, to je namera,

katero ima vlada pri subvencioniranju zadružništva. Te namere se zaveda poljedelsko zadružništvo v Avstriji. — Ker je pa kongres zavzel v zadevi subvencioniranja popolnoma negativno stališče, je baron Pavel Störck kot zastopnik „Splošne zveze poljedelskih zadrug v Avstriji“ pozneje odklonil izvolitev v odbor „Mednarodne zadružne zveze.“

Že pri tej priliki se je izrazila želja, da bi se poljedelsko zadružništvo zbralo v mednarodno zvezo, ki bi zastopala edino le težnje tacega zadružništva. Dne 19. in 20. aprila 1906 l. pa se je vršila v Lucerni konferenca, katere posledica je bila ustanovitev Mednarodne zveze poljedelskih zadrug. Konference so se udeležili zastopniki italijanskega, nemškega, avstrijskega in švicarskega zadružništva. Poziv na konferenco je razposlal Haas, ki je tudi predsedoval konferenci.¹⁾ S 1. januarjem l. 1907 je začela poslovati omenjena Mednarodna zveza, ki obsega sedaj samo poljedelske zadrage omenjenih držav (približno 24.000), toda misli polagoma pridobiti v svoj krog tudi druge države. Člani Mednarodne zveze smejo biti le glavne zveze, ki obsegajo zadružništvo ene cele države, pa imajo delokroge, ki se v mnogoterih ozirih dotikajo, pa so bile doslej le v rahli, ali sploh v nobeni mejsebojni zvezi. Pomen te zveze je za enkrat seveda le idealen. Začetkoma se bo pečala le s teoretičnimi nalogami, mogoče pa je, da se polagoma pridružijo tem tudi take gospodarskega značaja. Zaenkrat bo zveza vplivala na enotni razvoj poljedelskega zadružništva po raznih evropskih državah, na enotno sestavo zadružne statistike, posebno pa na vsovršenje organizacije v onih deželah, ki niso še pravilno in zadostno v

¹⁾ »Protokoll über die am 19. und 20. April zu Luzern stattgehabte Konferenz landwirtschaftlicher Genossenschaftsverbände Deutschlands, Italiens, Österreichs und der Schweiz zwecks Besprechung der Frage der Gründung eines internationalen Bundes landwirtschaftlicher Genossenschaftsverbände, Darmstadt, 1906.

zadružnem smislu obdelane. Zbližanje zadružnih delavcev raznih dežel se ima povspesovati posebno s tem, da se od časa do časa skličejo mednarodni zadružni kongresi. Prvi tak kongres bo zboroval na Danaju meseca maja 1907 l. o priliki mednarodnega poljedelskega shoda.¹⁾ Prvi odbor Mednarodne zveze tvorijo Haas — Darmstadt, kot načelnik, Störck — Dunaj, dr. Raineri — Piacenza in Jenny — Bern kot člani odbora.

L. 1894. je sklicala pruska vlada agrarno konferenco, ki se je pečala z vprašanjem ureditve osebnega kredita. Marča meseca l. 1905. pa se je vršil državni svet, ki je nadalje proučeval to vprašanje in posebno vsled vpliva finančnega ministra dr. pl. Miquela prišla do zaključka, predložiti poslanski zbornici zakonsko osnovo „glede ustanovitve centralnega zavoda za pospeševanje zadružnega personalnega kredita.“ Zakon je bil sprejet, Pruska osrednja zadružna blagajna (Preussische Zentral-Genossenschaftskasse) pa je začela poslovati najprej z dotirano temeljno glavnico 5.000.000 mark, ki se je leto dni pozneje povišala na 20.000.000 mark in l. 1899 na 50.000.000 mark.²⁾

Namen tega državnega zavoda je bil, spopolnjevati z najvišjo centralizacijo organizacijo centralnih denarnih zvez, s katerimi je stopila v poslovno dotiko, podpirati ne samo poljedelske, nego tudi posamezne zadruge. Schulze-Delitscheva organizacija, ki je slonela na strogih doktrinah njenega ustanovitelja,³⁾ katere sem že prej omenil, je na najhujši način napadala tudi to osnovo. „Vlada naj nas pusti lepo pri miru“, je rekel na budimpeštanskem mednarodnem zadružnem kongresu dr.

Crüger, načelnik Schulze-Delitscheve organizacije. Isto prepričanje sta imela dr. Parisius in Schenk tedaj, ko se je osnovala pruska centralna blagajna. Povdarjajoč skrajnostna načela samopomoči in samoukrepanja sta odklanjala vsakršno omejevalno posledico denarne centralizacije. Da niso bile s tem zadovoljne tudi nekatere zvezne organizacije Schulzejevih doktrin dokazuje poznejši pojav nekaterih denarnih central, ki so stopile v dotiko s prusko centralno blagajno. Offenbachska (Darmstadtska) organizacija pa je idejo pozdravila, sklenila opustiti nameravano zadružno osrednjo blagajno, dasi jo je pozneje vseeno ustanovila. Raiffeisenska organizacija pa se je začetkoma držala še nekoliko rezervirana nasproti pruski osrednji blagajni, pozneje pa je na podlagi posebnega sporazuma stopila v dotiko z njo in vživala pri njej Blankokredit 6 milijonov mark.

Danes je stališče tako, da sta Državna zadružna banka in osrednja poljedelska banka, poleg njih pa še nekaj pokrajinskih centralnih blaganj sodelovane s kapitalom pri Pruski blagajni, tako da imajo nekaj vpliv na poslovanje poslednje, da stoje z njo v poslovni zvezi, sicer pa popolaoma izven njenega vpliva, ki bi mogel na katerikoli način učinkovati omejevalno na svobodni razvoj poljedelskega zadružništva.⁴⁾ Toda baš s tako zaslombo glede poslovnih razmer, katero imajo proste denarne centralne organizacije pri pruski osrednji blagajni, je nujno zajamčen uspešen in urejen napredek nemškega zadružništva. Enako osnovo v principih pa imamo pričakovati od snujoče se osrednje zadružne blagajne v Avstriji.

¹⁾ Oesterreichische landw. Genossenschafts-presse, št. 54, 1906; št. 74, 1907. Dunaj. — Nadalje: Jahresbericht des Reichsverbandes 1905/6, str. 8/9.

²⁾ Glej: Dr. Ertl — dr. Licht, o. c., I, str. 233 seq; in Österr. landw. Genossenschafts-presse, št. 19/1904.

³⁾ „Obrabljena mančesterska doktrina, ki

odreka državi pravico, da pomaga urejevati gospodarske razmere raznih stanov, ima pač svoje zadnje gorke branitelje ravno v voditeljih Schulze-Delitscheve smeri“, pravi dr. Licht v knjigi dr. Ertl — dr. Licht, o. c. I, str. 227.

⁴⁾ Jahrbuch des Reichsverbandes der deutschen landw. Genossenschaften, 1905/6, Darmstadt, str. 84.

Slovensko-hrvatsko zadružništvo v naši državni polovici.

Ne da bi se podrobneje spuščal v opisovanje razvoja zadružništva v Avstriji,¹⁾ katerega sem se mimogrede dotaknil v uvodu, v kolikor se tiče poljedelskega zadružništva, preidem neposredno na naše slovenske razmere. To pa tembolj, ker se mi gre samo za to, da podam analogijo zadružnega razvoja na Nemškem in Slovenskem, iz katere se razvidi nekaka sorodnost pri uveljavljanju načela zadružne centralizacije.

Opisovanje zgodovinskega pregleda moramo deliti v tri predele, ozirajoče se na razvoj zvez v Celju in Ljubljani in na razvoj pozneje nastalih pokrajinskih zvez s tipičnim decentralizatoričnim stremljenjem. V zvezi z opisom zadnjega dejstva pa je potrebno opisati tudi težnje, ki so se pojavile z ozirom na zjedinenje slovenskega zadružništva.

Zadružna zveza v Celju.

Zgodovina našega slovenskega zadružništva je tesno spojena z imeni dr. Josipa in Mihaela Vošnjaka, zakaj ta dva sta provzročitelja in označevalca zadružne ideje med slovenskim narodom. Prvi se je udeležil l. 1868 svečanosti v Pragi, pri kateri so položili temeljni kamen za novo češko narodno gledališče. Pri tej priliki si je ogledal tudi

češko deželo, kjer je zadobil vse polno raznih vtiskov. Domov prišedši jih je opisaval v Slovenskem Narodu, osobito pa je razpravljal obširno o posojilnicah in dal s tem povod, da so se začele snovati tudi pri nas, kakor pripoveduje v svojih „Spominih“. L. 1869 je skušal ustanoviti posojilnico v Mariboru, l. 1871 pa v Šmarjah pri Jelšah, toda obakrat ni vlada potrdila predloženih pravil, češ, „da zapreči ustanovitev narodnega denarnega zavoda“. L. 1871. je priobčil dr. Josip Vošnjak prva posojilniška pravila v koledarju družbe sv. Mohorja, naslednje leto pa ste bili že ustanovljeni prvi dve slovenski posojilnici: v Ljutomeru na Štajerskem in pri sv. Jakobu v Rožni dolini. Sicer pa je bil prvi denarni zavod na Slovenskem „Obrtno pomožno društvo“, katero je ustanovil moravski Čeh, v Ljubljani živeči rokovičar I. N. Horak. To društvo pa je še le l. 1874. spravilo svoja pravila v skladje z novim zadružnim zakonom iz l. 1873.

Zanimanje, rekel bi, za javno gospodarska vprašanja, za posojilništvo, leži v Vošnjakovi družini že nekako v krvi. Dr. Josip je vzbudil zadružno idejo v splošnem oziru, njegov oče Mihael jo je izvrševal v lokalnem oziru, zakaj prevzel je ob ustanovitvi l. 1874. ravnateljstvo posojilnice v Šoštanju in obdržal to častno mesto do svoje smrti l. 1879. Dr. Josipa brat, inženir Mihael Vošnjak pa je postal za slovensko zadružništvo to, kar je bil Schulze-Delitsch nemškemu, namreč: „oče slovenskega zadružništva“, kakor ga je nekoč nazval njegov prijatelj Ivan Lapajne, drugi odlični delavec na polju slovenskega zadružništva. Če vpoštevamo karakterizacijo, ki nam jo podaja dr. Josip Vošnjak o svojem bratu Mihaelu,¹⁾ ko pravi, da je bil „varčen in vedel ceniti vrednost imetka..... bil miren, prevdarjajoč, kar se da doseči, določen cilj imajoč pred očmi, potem pa neomahljiv v svojih sklepih.... zmerom na trdih tleh, realen.... v denarnih za-

¹⁾ Uvod v knjigi »Statistik der registrierten Kreditgenossenschaften in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1902«, Dunaj 1906, str. I. seq. — Dr. Paul Freiherr von Störck »Die Entwicklung der landwirtschaftlichen Genossenschaften in Österreich, deren Gegenwart und Zukunft«, Dunaj 1903, str. 9 seq. — Dr. Ferdinand Schmid »Der landwirtschaftliche Personalkredit in Österreich während der letzten fünfzig Jahre«, Dunaj, 1899; — Dr. Moritz Ertl »Versuche einer Agrarreform in Österreich«, Dunaj, 1899; — Josef Ritter von Hattingberg »Referat betreffend die Frage der Hypothekarenschuldung, Dunaj 1903; — Leopold Katscher »Die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften in Deutschland und Österreich«, Lipsko 1905, str. 25 seq. glede zadružništva Schulze-Delitscheve osnove.

¹⁾ Dr. Josip Vošnjak „Spomini“, Ljubljana 1906, II, str. 59.

devah natančen in je to natančnost prinašal na mnogoštevilne denarne zavode, ki jih je pomagal snovati...“, nam pride nehote na misel, da je pač resnična trditev onega narodno-gospodarskega pisatelja, da nosi namreč delo, ki ga provzroči in povspesuje v narodnem gospodarstvu velika osebnost — pečat te osebnosti. In res je pritisnil Mihael Vošnjak slovenskemu združništvu one tri glavne znake svojega značaja, koje navaja njegov brat: varčnost, natančnost in smotrenost!

L. 1880. se je naselil Mihael Vošnjak kot zasebnik v Celju in se takoj lotil dela na polju slovenskih narodnih denarnih zavodov. 21. januarja 1883. l. je povabil zastopnike tedaj obstoječih posojilnic na sestanek v Celje, ter pri tej priliki osnoval Zvezo slovenskih posojilnic v Celju, ki je odtlej vedno pod njegovim načelovanjem tako uspešno delovala za razvoj našega posojilništva. Namen zveze je imel biti v smislu tozadevne Vošnjakove okrožnice, „da bi se deloma že obstoječe posojilnice še bolj razvijale, in deloma, da bi se v krajih, kjer bi bila ustanovitev teh zadrug potrebna, pričele dotične priprave“. Istega leta se je snovala v Ljubljani mestna hranilnica, a „moj brat Mihael, ki je takrat že bil državni poslanec, je težko pričakoval, da se ustanovi ta denarni zavod, pri katerem bi posojilnice imele nekako zaslombo“, piše dr. J. Vošnjak.¹⁾ Dokaz, da je že tedaj slutil potrebo denarne sporavnave med posojilnicami, dasi je pozneje še večkrat sam govoril proti centralizaciji denarnega gibanja, dokler se ji ni udal pri ustanovitvi „Združne zveze“ l. 1904. Vслед sklepa kranjskega deželne zboru z dne 13. oktobra 1883. l. je sklical deželni odbor kmetijsko enketo, ki je v svoji seji z dne 17. aprila 1884. l. na predlog poročevalca dr. J. Vošnjaka pri vprašanju „kako se naj ureja personalni kredit na kmetih“ sprejela med drugim sledečo resolucijo:

¹⁾ Dr. Josip Vošnjak, o. c., II, str. 200.

„Zvezi slovenskih posojilnic se izreka zahvala za njeno marljivo in koristno delovanje, po katerem je za marsikatera kmetija rešena od propada.“¹⁾

To zahvalo je deželni zbor kranjski v svoji seji z dne 9. oktobra 1884 l. sprejel in ob enem pozval Zvezo, da „naj blagovoli pripomagati deželnemu odboru s tem, da sestavi pouk, kako se naj ravna pri ustanavljanju in delovanju hranilnih in posojilnih zadrug.“²⁾

Svoje poučno delovanje je mogla Zveza intenzivneje izvrševati še le z lastnim glasilom „Zadruga“, ki je začelo izhajati l. 1884 v režiji zveze, in je ostala pri zvezi do l. 1889. Pod naslovom „Slovenska zadruga“ je izhajal list pozneje pod peresom in v lastnini Ivana Lapajnetu v Krškem, vživajoč le malenkostno gmotno podporo od strani Zveze slovenskih posojilnic. Z začetkom l. 1907 je prešla „Slovenska zadruga“ zopet v last Zveze, ki jo izdaja sedaj v pomnoženi obliki pod starim imenom „Zadruga“. List je v strokovnem oziru prinašal dobre in lepe sestavke, včasih je pa tudi udaril na politično struno. Za časa, ko ni bila „Zadruga“ oficielno glasilo Zveze, je začela izdajati Zveza „Letopise“, ki so poleg ozorne statistike prinašali tudi spise poučno strokovne vsebine. Letopisi se vedno bolj spopolnujejo, posebno odkar jih ureja marljivi Fran Jošt, ki je l. 1898 postal tajnik Zveze. Celotno sliko slovenskega posojilništva pa ni razbrati iz v Letopisih podane statistike.

L. 1890 je Vošnjak provzročil sklep občnega zbora Zveze slovenske posojilnice, vsled katerega so se spremenila pravila tako, da se je naložila zveznemu odboru dolžnost in pravica pošiljati svoje

¹⁾ Dr. J. Vošnjak »Poročilo o kmetijski enketi«, Ljubljana 1884, str. 31.

²⁾ Ivan Lapajne »Dvajsetletnica (Zgodovinske in spominske črtice o slovenskem posojilništvu ter pregled delovanja društva „Zveza slovenskih posojilnic“ v Celju)«, Celje 1903, str. 25. — Sicer pa piše sam Lapajne v »Slovenski zadrugi« št. 8, 1901, tako-le: »Kranjski deželni zastop si pozitivnih zaslug za slovensko združno gospodarsko organizacijo nikoli ni pridobil“.

nadzornike k posameznim posojilnicam.¹⁾ S tem se je vpeljala na Slovenskem neobligatna revizija. Vošnjak pa je bil tedaj v družbi z Wrabetzom, predsednikom „Splošne zveze nemških pridobitnih in gospodarskih združenj v Avstriji“, ter drugih tovarišev vložil v državnem zboru zakonski predlog za vpeljavo obligatne revizije. „Kakor hitro je bila ta prememba pravil potrjena, skrbela je zveza, da je nastavila v osebi tajnika mariborske posojilnice g. P. Simona, nadzornika, in sicer najprvo za posojilnice na Spodnjem Štajerskem in Koroškem, g. Ivana Lapajna pa za nadzornika ostalih slovenskih posojilnic, katere so se Zvezi slovenskih posojilnic v Celju pridružile.“²⁾ Pozneje sta postala revizorja A. Endlicher (1884) in Franjo Jošt (1898). Letopis Zadrugne zveze v Celju z l. 1905 pa navaja sledeče revizorje: Franjo Jošt v Celju, dr. Konrad Janežič, odvetnik v Volovskem, Ivan Lapajne, ravnatelj mešč. šole v p. v Krškem, Jakob Legvart, mlekarški nadzornik v Ljubljani, Miško Reicher, knjigovodja posojilnice v Mariboru in Josip Zadel, knjigovodja ljudske posojilnice v Gorici.

Kot rudeča nit se vleče po občnih zbiorih zveze vprašanje glede zadostitve kredita pridruženih zadrug odnosno glede denarne sporavnave istih. L. 1883. je v tem oziru, kakor že omenjeno, Mihael Vošnjak, željno pričakoval ustanovitve mestne hranilnice ljubljanske. L. 1885. se je na občnem zboru Zveze vršil pogovor o tem, da bi avstrijska nacionalna banka odprla kredit posojilnicam. Na občnem zboru l. 1886, pri katerem je bilo zastopanih 10 posojilnic, se je sprožila misel o ustanovitvi osrednje posojilnice. Toda do realnega sklepa ni prišlo. Pri tej priliki se je izrazil M.

Vošnjak, da je misel, „da bi se posojilnice združile v centralni zavod nekoliko nemška“, zato „se ne more priporočati centralna posojilnica“. Nasvetoval je, da naj si v službu potrebe posojilnice mejebojno posojajo denar. Spinčič pa je predlagal, da „naj bi bila zveza posredovalna oblastnija, tako da bi se pri zvezi zvedelo, kje pomanjkuje, kje je dosti denarja“.¹⁾

L. 1890. se je na občnem zboru zopet začel razgovor, da se društvo pretvori „v skupno denarno zadrugo“. Predlog je stavil Lapajne, pa je bil odklonjen. Zvest misli, katero je bil iz domoljubnih namenov sprožil, je ta l. 1895. osnoval v Krškem Centralno posojilnico slovensko, ki pa ni nikoli prišla do posebno živahnega delovanja. Vzrok temu je bila v prvi vrsti odročnost — sedež zadruge je bil v Krškem —, nadalje pa dejstvo, da se je l. 1895. pojavila v Ljubljani nova centralna organizacija: Zveza kranjskih posojilnic, kateri je kmalu potem sledila Gospodarska zveza z obširnimi zadrugno-organizacijskim programom, ki je obsegal tudi denarno centralizacijo potom Ljudske posojilnice v Ljubljani. Uzroke tega pojava pojasnim pozneje. Za sedaj zadostuj to, da imamo smatrati v Centralni posojilnici slovenski prvi odcepek od Zveze slovenskih posojilnic, v Zvezi kranjskih posojilnic in Gospodarske zveze pa socialno-politični pojav, ki v družbi z duhom časa, izvirajočim iz l. katoliškega shoda v Ljubljani, provzročuje tudi načelno ločitev na gospodarskem polju.

Lapajne je hodil vedno svojo pot, je vedno povdarjal (vsaj na zunaj) nadstrankarsko stališče, zato je meseca junija 1898. l. v imenu navedene centralne posojilnice sklical Prvi shod slovenskih posojilničarjev v Ljubljani. Kak uspeh je dosegel s tem shodom, nisem mogel dognati. Pač pa sem spoznal odpor, katerega je našel pri lastnih somišljenikih. Na občnem zboru

¹⁾ I. Lapajne, o. c., str. 42.

²⁾ I. Lapajne „Navod o snovanju in poslovanju slovenskih posojilnic: Zgodovinski pregled slovenskih posojilnic“, Celje 1895, str. 47 seq.

¹⁾ Zadruga št. 1, 1886. — Sicer čisto Schulze-Delitschevi nazori.

z dne 27. oktobra 1898 je poročal zvezni tajnik Fr. Jošt tako-le: „.... Shoda slovenskih posojilničarjev, kateri se je vršil v Ljubljani na povabilo „Centralne posojilnice slovenske“ v Krškem, se Zveza ni udeležila iz vzrokov, katere smo navedli takrat javno po časopisih, in vsled tega vdeležbe za ta shod ni priporočala svojim članicam. Sploh se zveza ne strinja s samolastnim postopanjem te „Centralne posojilnice“ in ne odobrava marsikaterega spisa, katerega pošilja med svet njen g. načelnik“ (i. e. Lapajne).¹⁾

Dr. Josip Srnec pa je tedaj povdarjal med drugim: „Glede dejstva, da se snujejo v novejšem času enake „Zveze“, je to obžalovanja vredno, da se začenjajo Slovenci cepiti na tem važnem gospodarskem polju. Le ena „Zveza“ naj bi ostala, ker le ta bode lahko močna in bi zadostovala svojim namenom. V denarnih zadevah pa ne smemo biti idealisti, nego moramo združiti vse moči, da se nam od nobene strani ne bode moglo ničesar očitati. Upoštevati se mora sicer vsako mnenje, da pa se snujejo zadruge in ž njim vred „Zveze“ iz zgolj strankarsko političnih namenov, mora obsojati vsak posojilničar, kateremu je zdrav razvoj posojilništva pri srcu.“²⁾

Kakor Schulze-Delitsch v Nemčiji in Karol Wrabetz v Avstriji, tako je tudi Mihael Vošnjak bil dolgo časa nenaklonjen ideji centralizacije denarnega prometa. Njegova misel je bila, da naj bodo zadruge avtonomne, svobodne v vseh svojih ukrepih, pri vsem poslovanju, le tam naj nastopi omejitev te svobode, kjer to zahteva javna varnost, varnostno jamstvo nasproti javnosti. Zato je Vošnjak že zgodaj vpeljal neobligatne, periodične revizije po raznih strokovnjakih.

Toda navzlic temu, da se ni mogel Vošnjak ž njim sprijazniti, je vprašanje

¹⁾ Letopis slovenskih posojilnic. Izdala Zveza slovenskih posojilnic v Celju, 1897, str. 74.

²⁾ Isti, str. 77.

denarne centralizacije le vedno vsplavalo na površje. Zveza v Celju je nastopila nekako prezirljivo nasproti „Centralni posojilnici slovenski“, katero je v to svrho ustanovil I. Lapajne. Ignorirala jo je, prikrito napovedala ji boj, kakor se da spoznati iz besed Joštovih na že prej omenjenem občnem zboru. A že na istem občnem zboru pojasnjuje vsled tozadavnega poziva pravni konzulent Zveze slovenskih posojilnic, dr. Ivan Dečko: „Glede „Splošnega kreditnega društva“ v Ljubljani (ki se je tedaj zasnovovalo, mislim, da mu posojilnica brez pomisleka lahko pristopijo z ozirom na omejeno zavezo. Društvo čaka lahko lepa bodočnost baš z ozirom na to, da postane lahko mogočna zaslonba, centrala slovenskih posojilnic, katere živo čutijo potrebo po nekem večjem zavodu, na katerega bi se lahko v slučaju potrebe obračale in naslanjale.“¹⁾

Na občnem zboru Zveze z l. 1900 pa se je, kakor čitamo v Letopisu, vnela v tem oziru zelo živahna debata, ko se je razpravljalo „o načelih, kako bi postala Zveza tudi centralni denarni zavod za svoje posojilnice“. Dr. Henrik Tuma, tedanji ravnatelj Ljudske posojilnice in Trgovske-obrtne zadruge v Gorici, je rekel, da „se je v teku let sam prepričal, kako potrebna je denarna zveza“, tako da ne ostaja pač drugega, kakor da se taka denarna zveza osnuje. „Teoretično Zvezo že imamo. Naj pa se ta preustroji tako, da bode poznala vedno tudi moč, intenziteto in mobilnost svojih članov ter da bode tudi njih duševna Zveza, ob enem pa informator Ljubljanske kreditne banke...., s katero bi morda kazalo stopiti v kako ožjo zvezo ter sprejeti isto za denarno centralo..., ki bode postala torej lahko močna, ako se nasloni na nas, ako bode delovala kot z ad r u ž n a b a n k a.“²⁾

Omenjenega občnega zbora se je na povabilo predsednika Vošnjaka ude-

¹⁾ Letopis za l. 1897, str. 77.

²⁾ Letopis za l. 1900, str. 77, 75.

ležil tudi V. Pečanka, ravnatelj Ljubljanske kreditne banke. Občnemu zboru je nasvetoval „osnovati dogovorno z delegati posojilnic in banke v okvirju banke diskontno društvo za posojilnice, baš tako kakor ga ima Živnostenska banka za češke žaložne, katero diskontno društvo bi upravljala banka po določitih izvoljenih delegatov“.

Ta nasvet se je na občnem zboru tudi sprejel. L. 1901 se je osnovalo v zvezi z „Ljubljansko kreditno banko“ Diskontno društvo v Ljubljani, zadruga z omejeno zavezo. Toda prošnja za registracijo je bila odklonjena. Zato je Kreditna banka še isto leto spremenila pravila tako, da je postalo Kreditno društvo bistven del banke. L. 1903. je banka razpošiljala vabila slovenskim posojilnicam za pristop, toda ni imela vspeha.

Ta faza, v katero je stopilo vprašanje glede denarne zveze pri Zvezi slovenskih posojilnic v Celju, se ujema do pičice s trditvijo, katero je svojedobno napisal Schmid — dasi z ozirom na splošne razmere združništva v Avstriji. Pisal je namreč: „Nevarnost je postajala vedno večja, da bi se kreditne zadruge prelevile v banke srednjega stanu, tako da bi njih koristi ne mogle več uživati širše plasti ljudstva. Še le Raiffeisensko gibanje je odkazalo združništvu, posebno poljedelskemu, novo smer, in vplivu tega gibanja se niso mogle več odtegniti tudi ne zadruge Schulze-Delitscheve osnove.“¹⁾

Povdarjam: Nočem zmanjševati neoporečnih zaslug Mihaela Vošnjaka, tudi ne omalovažiti veliki pomen gospodarskega dela, katerega je izvršil on in z njim združništvo, ki ga je oživitvoril. Vošnjak je pojmlil dobro duh časa, ko je nastopil, zato je bilo tedaj popolnoma na mestu geslo njegovo: „Gospodarska samostojnost in neodvisnost slovenskega naroda od nemškega kapitala!“ Saj je takrat širil podobno idejo tudi Janko Pajk, ko je izustil pri Sv. Lenartu v Slovenskih Goricah besede: „Rešimo se

deročega nas tujega kapitala! Počnimo „žaložne“ ali „žaložnice“ snovati; iz žaložnic prirasto za ne dolgega časa „banke“. Čemu dobiček z dežele puščamo, potrebujemo ga doma takó krvavo? ... Dokler nejmamo lastnih penznih (denarstvenih) zavodov, dotle smo šče daleč od narodne svobode!“¹⁾

Toda ravno vsled namena, biti v nacionalno oporo, so morale posojilnice, ki so se snovale v prvi dobi slovenskega posojilništva, imeti kapitalistično tendenco, ki je v duhu tedanjega časa sploh prevladovala. Odtod tudi težnje po slovenski banki, ko je vendar takrat ustanavljanje bank pred znanim kraham bilo v najlepšem cvetu. Posojilnice niso imele tedaj socialno izrazitejšega smotra, niso imele decentralizujočega, distributivnega namena, zadostiti v prvi vrsti kreditnim potrebam slovenskega kmeta, vplivati vzgojevalno in urejevalno na razvoj personalnega kredita njegovega. Njih namen je bil naopak centralizujočega značaja, zakaj „največja dobrota po mojih mislih pa je ta, ker se po založnicah ljudje najlože navadijo denar štediti in pomnoževati,“ kakor je pisal 1. 1869 Janko Pajk v „Slovenskem Narodu“. Ta več ali manj kapitalistična, lukrativna tendenca se je morala nujno tekom razvoja ustaljevati in utrjevati, tako da je morala priti na površje misel „zadružne banke“, misel uporabe denarnih prebitkov kreditnih zadržev v industrialne namene.

Ne morem si pomagati, da bi se tu izognil Lapajni, ki mi bo zopet očital ozkosrčnost napram starejšim slovenskim posojilnicam. Vprašal me bo: kje je ta kapitalistična tendenca, kje lukrativen pomen naših starejših posojilnic? Reve so bile spočetka, ki so same denar potrebovale! — Da, so bile, ali danes? Danes smemo o njih trditi to, kar je napisal že omenjeni proučevatelj personalnega kredita v Avstriji, dr. Ferdinand Schmid: „Kreditne zadruge, ustanovljene na podlagi Schulze-Delitscheve osnove, zavzemajo danes prvo mesto

¹⁾ Dr. Ferdinand Schmid, o. c. str. 41,

¹⁾ J. Pajka Izbrani spisi. Maribor 1872

radi velikosti njihovih prometov in njihovih glavnih sil.¹⁾

Slovenske posojilnice starejšega kroja zavzemajo v tem oziru tudi prvo mesto v našem združništvu. Spričo bogastva, katerega danes imajo. Toda one so, dasi „špecialiteta med avstrijskimi posojilnicami“, kapitalistične, ker so vedno povdarjale skoro izključno dobavo lastne glavnice, torej nakopičevanje deležev, nabiranje velikih rezervnih fondov. Lukrativne so morale biti, ker ne vplačuje nikdo visokih in mnogih deležev, ki bi mu ničesar ne donasali, pa bi vendar za nje moral jamčiti, — ker bi drugače ne prišle tako hitro do velikih rezervnih fondov. Dividende — visoki dčbički — veliki rezervni fondi. Nabrale so se velike svote, neka narodna zaloga, čemu? Za industrializacijo tega narodnega fonda? Vprašanje je, kaj bi več koristilo slovenskemu narodu, ali industrializem, ki bi nikoli ne mogel razviti se posebno uspešno v pričo velike tuje konkurence, pa bi vendar imel za posledico povečano proletarizacijo našega kmeta. Ali pa sistematičen agrarizem, posebno sistematična preureditev dolgovnega položaja slovenskega kmetstva, na kar bi pač moral uspešno vplivati ravno ta nacionalni fond, ta denarna rezerva, seveda z istočasno povzdigo poljedelsko tehnične izobrazbe tega kmetstva.

Toda iz nabranih rezervnih fondov so se posebno v obmejnih krajih sezidali krasni, imponujoči Narodni Domi. — To je in ni narodna pridobitev. Je, ker so se vstvarila narodna reprezentacijska sredstva, ki vzbujajo istočasno narodni ponos in zavest. To je lepo. Niso pa, ker so se vstvarila na škodo drugega dela istega naroda, in sicer potrebnejšega: posojilničnih dolžnikov. Čim več dobička, čim več rezervnih fondov, tem dražji kredit!

Skratka, starejše naše posojilnice so v narodno-gospodarskem svojem delovanju polagale večji povdarek na narodnostni, manj na gospodarstveni moment. Pozabile so pa, da narod-

nostni moment mora biti podlaga gospodarskega delovanja, ne pa predmet. V delovanju pri odprtih vratih in oknih ne sloni še resno socialno delovanje, ne sloni še smotrena skrb za gospodarsko rešitev slovenskega naroda!

Bile so pač na mestu te posojilnice za časa narodnega preporeda, toda danes zapadejo stagnaciji, ker jim manjka socialno gonilo, ker se niso znale prilagoditi dvigajočemu se socialnemu momentu narodnega dela. Danes so na mestu v duševnih in gospodarskih centrih, v mestih in trgih, kjer morejo koristiti trgovini in obrti, za deželo niso. Z dežele jih izpodrivajo raiffaisenske posojilnice, ki so prirojene naravnost za kmečke razmere, pri katerih lukrativno vprašanje, vprašanje o večjem ali manjšem dobičku igra le relativno vlogo, nasprotno pa nosijo v sebi kali za reformo personalnega kredita, za gospodarsko vzgojo kmečkega prebivalstva. Raiffaisnovke pa gojijo poleg gospodarskih še važne socialne naloge. S svojim razvojem ovirajo in zadržujejo kapitalizem na deželi, toda odvzemajo v istem času Schulze-Delitschevkam njih špekulativni predmet: kmeta, na katerega so ti zavodi na Slovenskem pred vsem navezani. Slovenske raiffaisenke pa zavirajo industrializacijo denarja slovenskega kmeta. To sicer ni prav onim, ki so zasanjali zarjo slovenske veleindustrije, katera bi, tudi ako bi se vresničila, vseeno ne ustavila propadanje pretežnega dela našega naroda, kmetstva, pač pa bi še bolj povspesjevala beg kmečkih delavnih sil z dežele v mesta. Dokler imamo Slovenci tako bolno kmetstvo, ki nudi velik kontingent splošno v Ameriko se preseljujočega kmečkega prebivalstva, se nikakor ne moremo ogrevati za industrializacijo slovenskega kapitala. „Naši Zapiski“ so nekoč pisali, da Slovenci nismo niti še tako daleč dospeli v narodnem gospodarstvu, da bi imeli proletarskega delavstva. Zato pa imamo vedno več proletarskega kmetstva! Če so na Kranjskem od l. 1868—1899 narastli hipotečni dolgovi za K 42,438 642 na

¹⁾ Dr. Schmid, o. c., str. 42.

svoto K 133,853.306, tedaj za 46·4⁰/₁₀; če so nasprotno na Primorskem narastli za K 79,468.108 na svoto K 141,372.424, tedaj za 128·3⁰/₁₀ — imamo menda dovolj dokaza, da postaja položaj slovenskega kmeta vedno resnejši, vedno obupnejši, tako da ga tira v proletarstvo in v Ameriko. Če pa smatramo, da je zadružništvo sposobno pomagati kmetu v neugodnem njegovem gospodarskem položaju; če imamo vedno pred očmi, da moremo z jasnim gospodarskim programom našega zadružništva vplivati na izboljšanje kreditnih razmer našega kmeta, da moremo poseči v vreditev hipotekarnih dolgov, da moremo gojiti in pospeševati konvertiranje hipotečnih dolgov, da moremo zahtevati zemljeknjižni zavod, ki bi se naslanjal na zadružništvo in obratno, in če hočemo vzgojiti našega kmeta za pravilno razumevanje in uporabo personalnega kredita kot obratnega kredita — tedaj ne smemo danes zapravljati prihranke našega naroda za diletantske industrialne poskuse. Mi se moramo „vzbujati do dela še energičnejšega v prospeh kmetkega stanu, dokler je še čas in možnost. Ako postavimo kmetški stan na trdno podlago, ukrepimo s tem tudi druge stanove ter si najbolj zagotovimo narodnost svojo!“¹⁾

Vplivu Raiffeisnovega gibanja na Slovenskem se ni mogla ustavljati tudi ne Zveza slovenskih posojilnic v Celju. Zato je bila faza, ko se je mislilo spojiti slovensko posojilništvo z bančnim svetom, z industrijo, le prehodna. Lapajne je v tem oziru sodil pravilno, iz stališča kmečkega značaja našega naroda, ko je priporočal zadružno denarno centralizacijo ter v to svrho osnoval „Centralno posojilnico slovensko“, katere glavna hiba je bila le odročnost. Drugi, idoč s stališča več ali manj kapitalistično navdahnjenega pojmovanja, niso razumeli in niso hoteli razumeti njegove tendence — razvoj je šel preko njih in dal prav Lapajni.

¹⁾ Dr. Josip Vošnjak, »Ob agrarnem vprašanju« Ljubljana, 1884, str. 80.

To nam spričuje življenje celjske zveze v l. 1905. Navzlic stiku z Ljubljansko kreditno banko, čigar svrha je bila nuditi potom diskontnega društva neko vrsto denarne sporavnave, je ostalo vendar še vse pri starem. Zakaj na obecnem zboru 1. decembra 1904 je še poročal zvezni tajnik Franjo Jošt: „Zveza je tudi posredovala pri celjski posojilnici za vloge in izposojila onim članicam, ki so se obračale na njo za denar in nasprotno priporočala onim zadrugam, ki so imele preveč denarja, naj istega nalagajo pri posojilnici v Celju, kjer ga vedno najlažje dobijo nazaj“.

Embrionalna, današnjemu položaju velikih posojilnic neodgovarjajoča oblika! Zveza slovenskih posojilnic je veliko sodelovala na poučnem in zadružno-agitatoričnem polju; prevzela je važna gospodarska podjetja, kakor so tiskarna, trgovina itd. — toda ni nudila svojim članicam tega, kar je danes poleg strokovne revizije najbolj potrebno: denarne sporavnave, kreditne opore. Nevspehi obistinjenja kreditne zveze z bančnim svetom z ene strani, z druge pa oddružitev, ki so se pojavljale, — vse to je vplivalo na vodilne kroge, da so sklenili preustrojiti, modernizirati „Zvezo slovenskih posojilnic“.

Dne 19. oktobra 1905. l. se je vršil v Celju izvanredni občni zbor te zveze, pomemben z ozirom na sklep, katerega je storil. Nje zvesti, od ustanovitve l. 1883. dalje poslujoči preds. Mihael Vošnjak je tedaj poročal med drugim sledeče:

„Da se je točka o preustrojitvi Zveze zopet stavila na dnevni red občnega zbora, so zahtevale naše članice, izvzemši celjsko posojilnico, da se končno uredi poslovanje zaradi denarne zveze. Da je v tem oziru centralizacija potrebna, mora sprevideti vsak zadružni strokovnjak, kernačin, kakor se je to dosedaj vršilo nikakor ne zadostuje sedanjim spremenjenim razmeram in ker žal ni prišlo do ureditve te zadeve s po-

sebnostno pogodbo, ki bi se imela skleniti s celjsko posojilnico....“

„Vsled tega smo prišli pri odobrovi seji dne 28. avgusta 1905 do enoglasnega sklepa, da se osnuje za denarno sporavnavo in za revizijske posle posebna zadruga, tembolj, ker sedanja revizijska Zveza ne more in ne sme biti združena z gospodarskimi podjetji..., katere zadruga poseduje“.

Njegov predlog, da se ustanovi Zadruga slovenskih posojilnic pa ohrani, da izvršuje druge gospodarske posle (tiskarno, trgovino itd.) je bil sprejet „z navdušenjem“. Isti dan se je vršil ustanovni zbor Zadruga slovenskih posojilnic, ki je bila vnešena še istega leta v zadruga register. Od Zveze slovenskih posojilnic je prevzela revizijsko pravico, katero je zadobila kot prva zveza na slovenskem jugu, kakor je bila zadobila Wrabetzova Splošna zveza na Dunaju to pravico kot prva izmed zvez v Avstriji. Bila sta pač Wrabetz in Vošnjak med promotorji revizijskega zakona.

Toda bil je še nek drugi vzrok, ki je napotil celjske kroge, da so spremenili ustroj svoje zveze, vzrok, katerega sicer javno ne povdarjajo toliko. Omenili smo že prej, da so se pojavljali slučajji, ko so se organizacije deloma ali popolnoma odtrgale od celjske zveze. Prvi tak pojav je bila ustanovitev Lapajnetove Centralne posojilnice slovenske, ki je sicer ostala v zvezi s Celjem, a so jo tam vendarle grdo gledali in prezirali. Celju je bila nekomodna, ker je ovirala, da bi postala celjska posojilnica osrednja blagajna. Nekomodnosti ni odpravil tudi ne sklep običnega zbora Centralne posojilnice slovenske z dne 28. maja 1902 v Krškem, ki je „odobril za sedaj sedež zadruge v Krškem, toda se je izjavil, da se pripravlja pot za preselitev v Celje..., ker menijo nekateri domoljubi, da je tu (v Krškem) premalo delavnih moči za vspešni razvitek tega denarnega zavoda.“¹⁾

Drugi pojav pa je bil nastop „Zveze kranjskih posojilnic“ in „Gospodarske zveze“ v Ljubljani, ki sta začeli zbirati okoli sebe zadruga somišljenikov konzervativne stranke in s tem izpodmaknile celjski zvezi že večkrat povdarjano nevtralno stališče. S tem sta nastali dve centralizujoči točki, okoli katerih se je začelo zbirati slovensko združništvo in sicer ne več na podlagi narodnostnega principa, marveč na podlagi socialne tendence. V Celju: zastop meščanskih in obrtniških interesov, v Ljubljani: zastop kmečkih interesov, interesov širših plasti naroda. Celje tega toka ni razumelo. Ni spoznalo, da je pričelo v Ljubljani socialno gibanje, osamosvojitve ljudstva. Pojav je pripisalo in pripisuje političnemu razkolstvu, političnim šikanam. To je lahko bilo in je, toda le deloma, mogoče. Zakaj za političnim je stalo veliko socialno ozadje. Ker ni Celje spoznalo, ni umelo toka, je v nevarnosti stagnacije. Supremacijo v slovenskem združništvu je Celje v organizacijskem zmislu izgubilo. Sicer pa je tudi Ljubljana v nevarnosti, da vsled pretiravanja skupnostnega načela zaide v organizacijsko zmoto, za katerimi trpi celjska organizacija.

A pričele so zapuščati Zvezo slovenskih posojilnic tudi koroške posojilnice, za katere je ta zveza veliko skrbela. Temu gibanju je stal na čelu mgr. Valentin Podgorc, ki je začel slovenske koroške zadruga privedi v okrilje nemške „Centralkasse“ v Celovcu, navajajoč za vzrok kreditne ugodnosti in primernejšo reprezentativno združništvo nasproti oblastim, osobito z ozirom na gmetno podpisiranje snujočih se za drug. Ali tudi drugod so se začele zadruga pritoževati, da razum revizije, katero pa morajo s prispevki drago plačevati, ne uživajo od Zveze v Celju važnejših, času primernih koristi in ugodnosti.

Temu je bilo treba v okom priti. Prvi korak je bil, da sta zveza in njen

¹⁾ Slovenska zadruga št. 5/6, Krško 1903.

predsednik M. Vošnjak spremenila stališče nasproti „raiffeizenskim“ ali t. zv. „kmečkim posojilnicam“.

Dejstvo je, da sta bila oba nenaklonjena Raiffeisnovkam, baš vsled tega, ker ne reprezentira ta vrsta zadrug ideal velike okrajne posojilnice, kapitalistične trdnjave v malem, zbirateljice denarnih zalog v industrialne, mnogokrat riskantne namene. Dejstvo je, da je Vošnjak z ofcielnega mesta — kot predsednik Zveze slovenskih posojilnic — še na občnem zboru l. 1898. izpregovoril besede: „Snovanje malih posojilnic ni Zvezin namen!“ Pogojnost, katero je navedel z nadaljnjimi besedami: „Dasi jim tam, kjer so iz bodisi kakoršnikoli gospodarskih vzrokov potrebne, ne nasprotuje in jih podpira“, je le hipotetičnega pomena. Zakaj principiелne nenaklonjenosti ne spremeni tudi ne oklic, katerega je izdala celjska zveza že takoj od začetka svojega delovanja, meseca julija 1884 l. glede ustanavljanja „kmetskih posojilnic“, ki je bil ponatisnjen v 55. šte. „Sülssteirische Presse“ l. 1884. in katerega omenja „Slovenska zadruga“ št. 2 iz l. 1903. Pred vsem je bil pojem „kmetske posojilnice“ tedaj še precej nedoločen, pri nas so pa sploh vladali Schulze-Delitschevi organizacijski nazori. Nadalje niso bile spremembe, katere je preskrbel M. Vošnjak slovenskim posojilnicam Schulze - Delitschevкам še take, da bi jim pritisnile značaj bistvenih „kmetskih“ posojilnic. O njih pravi sicer Lapajne¹⁾ da so „posebna špecijaliteta avstrijskih denarnih zavodov, ki se ne samo po jeziku, marveč tudi po zdravih nazorih bistveno razločujejo od drugih posojilnic, bodisi Schulze-Delitschevih, bodisi Raiffeisenovih zavodov“. Toda drugačna, temeljitejša in v organizatoričnem oziru strožja je sodba, katero izreka o njih že večkrat omenjeni dr. Ferdinand Schmid, znanstveni proučevatelj organizacije personalnega

kredita v Avstriji. On piše namreč:¹⁾

„Zveza slovenskih posojilnic v Celju propagira mešani posojilnični sistem, ki obstoji v glavnem oziru v tem, da se kreirajo dve vrsti deležev in na podlagi teh sloneče razlike pravic zadrugnikov. En del opravičnih deležev je odmerjen namreč nizko (gld 1 do 2) in se ne obrestuje. Nasprotno so pa tzv. glavni deleži visoko odmerjeni (gld. 10—20)²⁾ in se obrestujejo v isti meri kot hranilne vloge ter nudijo lastnikom raznotere predprave, predvsem večje število glasov na občnih zborih in pasivno volilno pravico v načelstvo, od katerega so sicer izključeni ostali člani. Ta mešani sistem je v popolnem nasprotju z Raiffeisenovimi načeli, zato se kreditne zadruge, ki so zasnovane po tem načelu, ne morejo smatrati Raiffeisenovim zadrugam“.

Dejstvo, da se širše plasti ljudstva pač pritegnejo k posojilnicam, nastavljač jim v gmotno olajšavo nižje deleže, istočasno pa izključujoč jih od vpliva na upravo, na skupno gospodarstvo, ne da slovenskim posojilnicam starejšega kroja značaja kmetskih posojilnic; ne da, vsled različne glasovalne pravice socialno izenačevalne in demokratične naloge raiffeisenske posojilnice, kjer imata, z vulgarno primerom, glas „grofača in beracha“ isto vrednost; ne vzame jim pa tudi ne kapitalistične barve v korist pri dividendah zainteresovanih deležnikov.

Zato je treba smatrati kot koncesijo zmagujoči, v Slovencih v zadnjem času intenzivno prodirajoči ideji Raiffeisena, da je celjska Zveza, ki je doslej vedno bila nositeljica pristnih, dasi nekoliko spremenjenih Schulze Delitschevih nazorov, ki se „nikakor ne strinja z Raiffeisenovimi nazori, da bi posojilnica le v svoji

¹⁾ Schmid, o. c. str. 61. — Knjiga je bistven del monumentalnega dela »Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848—1898,« Dunaj 1898.

²⁾ Tudi do 200 kron in več.

¹⁾ I. Lapajne, »Navod«, str. 7.

vasi delovala¹⁾, sklenila zagovarjati Raiffeiznove nazore in nuditi svojo pomoč za ustanavljanje takih posojilnic. Članek, katerega je v tem oziru prinesla „Slovenska zadruga“ l. 1905, je simptomatičen in je imel pripravljati pot sedanjemu stališču „Zadružne zveze“ v Celju, ki je v prvi številki svoje „Zadruge“ začetkom l. 1907 uradno naznanila „ponovno, kakor je to ob raznih prilikah in na različnih mestih že storila, da je vedno z veseljem rada pripravljena pospeševati in delovati za ustanovitev novih slovenskih posojilnic po Raiffeisnovem načinu“.

Na to in sploh na preustrojitev stare zveze slovenskih posojilnic v novo, današnjim razmeram in potrebam ustrezajočo „Zadružno zvezo“ v Celju pa je vplivala tudi brezdvomno namera, da pristopi zveza kot član k „Splošni zvezi avstrijskih poljedelskih zadrug na Dunaju“, ter bi vsled tega „postala lažje deležna tudi državne podpore“, kakor je omenjala okrožnica „Zveze slovenskih posojilnic“ koncem l. 1905. Tak korak je nasvetoval na občnem zboru Zveze l. 1904 prof. Jos. Zelenik, zato, „da ne bode posojilnicam samim vzdrževati Zveze s prispevki“. Kakor je Celje postalo nezvesto Schulze-Delitschevim nazorom z ozirom na centralizacijo denarnega prometa, tako je dosledno moralo postati tudi njegovim nazorom glede samopomoči v absolutni potenci, odklanjajoči vsakršno državno podporo, pa tudi glede stališča napram Raiffeisnovim načelom, ki našim razmeram bolj odgovarjajo.

Dà, tempora mutantur et nos mutamur in illis! Dolgo pot uzre Zveza, če obrne pogled svoj v prošlost, na svoj postanek in razvoj. Ni se ji treba sramovati. Dasi polagoma, je vendar stopala trdno in resno naprej. Vršila je lep kos narodno-gospodarske naloge v dobrobit slovenskega naroda. Njenemu predsedniku Mihaelu Vošnjaku, ki jo je kot malo stebelce zasadil v slovensko gospodarsko

polje in jo negoval, je zrastle že čez glavo. Razrastla se je v veliko drevo, ki razteza svoje veje po širni Sloveniji. Razvila se je v odločilen gospodarski faktor, ki bo imel resno in tehtno besedo tedaj, ko se bodo vršila pogajanja za združenje vsega slovenskega zadružništva. Mihael Vošnjak pa ima zavest, da ni živel zastoj, da ne izgine več iz zgodovine našega narodnega in gospodarskega preporoda.

Zadružna zveza v Ljubljani.

Zveza slovenskih posojilnic je dolgo časa zadostovala potrebam slovenskega zadružništva. In sicer tako dolgo, dokler so Slovenci vsaj navidezno složno postopali, dokler ni v političnem življenju Slovencev nastal ločujoči, izrazito načelni boj, ki je moral vplivati tudi na gospodarsko polje. Kajti ne da se oporekati, da tega politično vrvenje tudi v gospodarsko življenje, — poslednjemu v korist ali ne, bodi tu zapostavljeno. Gotovo je, da je takoj, ko se je na Slovenskem pojavil boj za jasna, točno izražena načela, ko je nastopila katoliško-narodna stranka s podrobno izdelanim socialno-gospodarskim programom, slovečim na versko-narodni podlagi, morala nastati ločitev strank, toda tudi naravna ločitev na zadružno gospodarskem polju. „Z liberalci — nikake zveze; k večjemu kompromis!“ je vzkliknil okoli 1890. l. dr. Anton Mahnič, sedanjí krški škof. Mutanda mutandis je postalo reklo: „Kdor ni z nami — je proti nam“ geslo l. slov. kat. shoda, ki se je vršil l. 1892. v Ljubljani.

Ta shod in ž njim porajajoča se slovenska katoliška stranka sta nastopila z dobro premišljenim socialno-gospodarskim programom, katerega sta pozneje še spopolnila in bolje ustalila II. in III. slov. kat. shod v Ljubljani 1900. in 1906. l. „Pasivnost je smrt, le aktivnost je življenje“, je napisal dr. Josip Voš-

¹⁾ I. Lapajne »Navod« str. 79.

nja k v svojih „Spominih“. In aktivnosti, temeljite in široko razprostrte se je oprijela Katoliška stranka na Slovenskem, aktivnost je prenesla tudi v zadružno organizacijo. Kaj zato, če je nastal boj? Saj ravno „vsled političnega in gospodarskega boja se je pričelo združevanje in ne narobe“, je trdil dr. Ivan E. Krek na II. kat. shodu. Za časa sloge so se združevali Slovenci zaradi narodnostne ideje, zaradi gospodarske osamosvojitve od drugih sosednih narodnosti; po političnem razkolu so se pa osnovala slovenske zadruge zaradi socialitetne njihove važnosti za narod. Boj je bil sicer res hud, toda zbistril je pojme, zbudil je širše plasti naroda, ki so večinoma spale letargično spanje in vpile obligatni „Živio“ na komando raznih „rodoljubov“. Vsaki proces vrenja je buren, toda čistilen, ker izmeče gnilobne produkte. Le kdor je prisostvoval začetnemu, zato strastnemu boju, more pripisovati ločitev na polju zadružno-gospodarskega delovanja politiki kot taki. Danes, ko je boj stopil v drugo mirnejšo fazo, ko je postala katoliško-narodna stranka gospodar položaja, danes smemo pač reči, da je bila vzrok ločitve v akutnejši obliki nastopajoča socialna ideja.

Z ozirom na ekstenzivnost zadružništva nam pač ni treba objokovati ta boj, zakaj do l. 1892, ko se je vršil I kat. shod, se je na Slovenskem ustanovilo 69 zadrug, od tedaj do konca l. 1905 pa 481, tedaj 87½% več. Zanimanje za zadružništvo se je skoraj podedovalo, intenziteta zadružne misli v ljudstvu je postala nenavadno velika, ker je kat. stranka poskrbela, da je zanesla idejo med narod, dočim je narodno napredna stala indolentno na strani. Mesto da bi ovirala eventualno, v začetku boja povsem razumljivo politično zlorabo na sebi strogo gospodarske misli, je napadala in pobijala zadružno idejo samo. To je bila taktična hiba, ki je liberalni stranki enkrat za vselej odvzela vodilno vlogo na zadružno-gospodarskem polju. Da je na reorganizačnih shodih v

Ljubljani l. 1906. in v Gorici l. 1907. sprejela v svoj program tudi zadružno propagando, ji danes ne pomaga nič več. S tem je izgubila vsakršni moralni vpliv na narod. Toda tudi Zadružni zvezi v Celju malo pomaga, ako vedno naglašajo svoje nevtralnost, ko jo je vendar ustanovni shod Narodne stranke na Štajerskem l. 1906. proglasil za svojo oporo v delovanju na zadružnem polju. Dokaz ad hominem, kako resnična je trditev, da segajo valovi političnega boja tudi v gospodarska vprašanja, je namera kranjske narodno-napredne stranke koncem l. 1906, da ustanovi namreč „Zvezo svobodomiselnih zadrug na Kranjskem in v jugoslovanskih deželah v obče“. „Narodno-napredna stranka“ na Kranjskem je uvidela, da so njene politične namere odvisne od gmotnega gospodarskega napredka svojih somišljenikov, pravi dotični zadrugam razprošani oklic. Zveza „svobodomiselnih zadrug“ je sama na sebi absurдна misel, karikatura. Toda, ako bi se bila res vresničila, bi bila po mojem mnenju — ne vsled svoje neutemeljenosti, nego vsled svoje absurdnosti — doprinesla mnogo k ideji združitve slovenskega zadružništva, ker bi bila cepila sile liberalcev samih in z njimi njihovo zadružno reprezentacijo.

Pogrešek celjske zveze tiči v tem, da vedno povdarja nevtralnost, v katero pri najboljši volji nihče ne more verjeti; pogrešek narodno-napredne stranke pa tiči v tem, da sedaj povdarja politični moment pri zadružništvu, ko se zadružništvo že osvoboduje politične ingerence; da sedaj priznava zadružno idejo, ko je ves čas z vsemi sredstvi nasprotovala razširjevanju te ideje po Slovenskem. Ljubljanska organizacija, dasi nastala prvotno deloma iz političnih nagibov, ni povdarjala nikoli političnega momenta, ne v pozitivnem ne v negativnem zmislu: ogibala se ga je. Pa tudi če je nastala iz političnih ozirov, tudi če so jo taki spremljevali v prvem času, danes je gotovo prebolela ta kritični čas rojstva. Danes tvori največjo centripetalno zadružno

silo na Slovenskem. Zato je prevzela vodilno vlogo Celju — toda zaradi tega, ker ima v ljudstvu vkoreninjeno obsežno socialno ozadje.

Nikakor ni čudno, če se ravno sedaj bolj ali manj prikrito povdarja politični pomen gospodarske organizacije. V dobi smo državnozborskih volitev, prvič na podlagi razširjene, splošne volilne pravice. Toda volilna doba preneha in tedaj nastopi treznostni čas, povrne se hladno obračunajoči razum. Takrat pride čas, da se zopet ventilira vprašanje o zjedinenju slovenskega združništva, in ako se hoče, tudi slovensko-hrvatskega združništva. Le takrat, ko se doseže popolno sporazumljenje, popolno zjedinenje na tem polju, izgubi politika vlogo, ki jo danes naravno mora igrati radi bolj ali manj politično prononsiranih oseb, ki stoje na čelu združnega gibanja. Sveda se ne bo doseglo sporazumljenje brez obojestranskih koncesij. Toda navzlic obstoječim načelom, navzlic vodilnim osebam, bo nastopila centripetalna sila združne ideje, katere glavni smoter je tesnejša in vedno tesnejša vez zatiranih, v nezdravih gospodarskih razmerah se nahajajočih stanov, pri nas posebno kmečkega stanu.

Ločitev na političnem polju je postala popolna l. 1894, ko so se slovenski naprednjaki na shodu zaupnih mož konstituirali v „narodno stranko“. Da so tam pozdravili „v gospodarskem oziru krščansko socialno gibanje“, katero je povzročil I. kat. shod s svojimi sklepi, pač ni moglo zavoriti kolo časa in ustaviti razvoj. Ta sklep je imel le relativno vrednost, kajti narodna stranka sama še ni vedela, zakaj se gre, pa tudi ni smatrala še potrebno, da bi odkrila ogenj vseh baterij. „Celo naši nasprotniki niso zasledovali našega organskega razvoja; zato nas ne poznajo“, pravi dr. Krek.¹⁾ Poraz, katerega je doživela narodna stranka pri deželnozborskih volitvah l. 1895. na Kranjskem, kjer je zmagala kat. stranka v kmetski kuriji z vsemi svojimi

kandidati, je moral pač razmere še bolj poostriti, izzvati razkol. Bistvene, jasno začrtane načelne razlike se niso dale več spojiti, odpraviti. Tega ni več vzmogel niti ne slovenski shod l. 1897., ki je imel namen, približati obe stranki. Sloga, ki se je tedaj sporazumno dosegla v političnem in socialno gospodarskem oziru, je bila prisiljena, umetna, zato je tudi kmalu morala razpasti. S svojim izrekom, da je shod „v gospodarskem oziru za idejo združništva“, se je le priznalo intenzivno prodiranje te ideje med narod; praktične vrednosti sklep ni imel, ker se je od narodno-napredne strani napadalo združništvo slej ko prej.

To je politično ozadje, ki nam pojasnjuje postanek nove smeri v združni organizaciji na Slovenskem.

Združno gibanje je vsled tega političnega razvoja ubralo dve smeri. Povdarjevalci nevtralitete, celjska stran, je propagirala le zadruge Schulze-Delitsch-eve čiste ali spremenjene osnove, povdarjajoč pri tem narodnostno načelo, nabiranje narodnega kapitala. Kat. stranka, ljubljanska stran, pa je začela propagirati principiarno zadruge Raiffeisnove osnove, pritegnivši k tem mase naroda, kmečko ljudstvo. Ta smer si je izbrala socialno podlago, zato je morala prodreti in prehiteti celjsko smer. Očitati ji brezdomovinstvo, nenarodnostna načela, je otročje početje. „Narodnost je prav za prav podlaga nehotnosti, in še le miselni plodovi njeni tvorijo nekaj finejšega in mogočnejšega.“¹⁾ Z ozirom na navedeno gibanje smemo pač potrditi danes to stavek, ako pogledamo objektivno ves ta razvoj, ki se je pred našimi očmi ustalil.

Ni treba, da se združništvo politično vporablja. Narobe, v združništvu leži sila, ki more vplivati na razvoj politike, ne da bi ga bilo treba v to siliti. Kdor propagira osnove, ki se vsled svoje zamisli vkoreninijo in živijo v ljudstvu, sme pričakovati, da se ga ljudstvo oprijemlje

¹⁾ Dr. I. E. Krek »Slovensko pismo I.« v Hrvatski Straži, Krk 1903.

¹⁾ Dr. Eugen Dühring »Kritische Geschichte der Nationalökonomie und Socialismus«, Lipsko 1900.

iz lastnega nagiba. To je slov. kat. stranka vedela, ko je propagirala raiffeizenske zadruga. Saj „Raiffeizenske zadruga vplivajo na celotno gospodarsko in socialno življenje občinarjev. V vsako občino занесеjo zadržno organizacijo... Schulze-Delitscheve zadruga ne morejo nuditi takega vzgojevalnega in moraličnega učinka, ker imajo preobsežen okoliš...¹⁾ „Vsled z misla za združevanje je postal duh vzajemnosti krepek in silen“.²⁾ Vzajemnosti pa je ljudstvo iskalo z onim, ki mu je doprinesel v intenzivni meri zmisel za združevanje. Politični movens je lahko bil vzrok, pa ne pogoj za nastop ljubljanske organizacije, toda te organizacije osnova je bila socialna misel. Tej latentnosti pa je podlegla, kakor rečeno, organizacija v Celju.

*

Prva raiffeisenska posojilnica, ki se je bila ustanovila na Kranjskem, je bila vpisana l. 1891. v zadržni register. Osnoval jo je rodoljub dr. Volčič. Bila je tudi prva, ki je l. 1902., imela opraviti s sodiščem, vsled defraudacije njenega tajnika, ki je ponoveril nad 20.000 K, posebno z vporabo v blagajnici shranjenih hranilnih knjižic strank in z izdajo izmišljenih zadolžnic.

Pod vplivom novega toka iz Ljubljane pa so se l. 1894. ustanovile — navadno kot prve vpoštovane — raiffeizenske posojilnice v Trnovem pri Ilirski Bistrici in še dve drugi v okrožju ljubljanskega deželnega sodišča. Snovanje teh zadrug se je odslej vršilo vedno intenzivnejše.

Že l. 1895. se je osnovala Zveza kranjskih posojilnic, koj potem pa Gospodarska zveza, obe v Ljubljani. Prva je imela namen, da združi vse kranjske posojilnice, druga pa da razširi organizacijo tudi po drugih slovenskih pokrajinah, v svojem okrilju

¹⁾ Dr. Ferdinand Schmid, o. c., str. 87.

²⁾ Dr. Ivan E. Krek na II. Kat. shodu.

pa zbere tudi druge nedenarne zadruga. Istega leta (1895.) se je ustanovila, tudi v Ljubljani, Ljudska posojilnica, ki je postala pozneje denarna centrala vsega v Ljubljani združenega zadržništva. Razvoj zavoda je nenavaden, l. 1905 je že imel 55.000.000 K prometa in 13.000.000 K hranilnih vlog. Vsem tem zavodom je bil duša energični voditelj kranjske konservativne stranke, dr. Ivan Šusteršič, ki je še vedno predsednik Ljudske posojilnice, dočim je v poznejšem času prepustil načelstvo Gospodarske zveze socialno delujočemu dr. Ivanu E. Kreku. Desna roka prvega je bil začetkoma Makso Veršec, nadarjen mož precejšnjega organizatoričnega duha. Ta je bil l. 1884 postal tajnik posojilnice v Celju, kjer je ostal do 1889. l. Ves ta čas je deloval skupno z Mihaelom Vošnjakom, pomagal pri Zvezi slovenskih posojilnic in se tam navzel organizatoričnega duha. Iz Celja se je preselil v Ljubljano, ustanovil svojo banko, pomagal snovati prve kranjske posojilnice raiffeizenske tendence, Ljudsko posojilnico in Zvezo kranjskih posojilnic. Umrli je dne 22. decembra 1899. l. Lapajne ga imenuje „agilnega posojilničarja slovenskega“.

Vsled programa, katerega sta razvijali obe imenovani zvezi, sta postali izvrstni centripetalni sili. Zadržništvo se je čim dalje bolj osredotočevalo v Ljubljano, zato so voditelji zvez sklenili obe zvezi razpustiti, Gospodarsko zvezo pa, ki je dotlej bilo le društvo v smislu postave z l. 1867, spremeniti v zadržno po postavi iz l. 1873. Z dnem 19. decembra 1899. leta se je zadruga vpisala v zadržni register, dne 19. julija 1900. pa se je vršil njen ustanovni občni zbor, katerega se je udeležilo čez 200 zborovalcev iz vseh krajev. Predsednikom je bil izvoljen dr. I. Šusteršič, v odbor: za Istro dr. Trinajstič, za Goriško dr. Josip Pavlica. Dr. Brejc in dr. Laginja pa sta bila izvoljena v razsodišče. Zveza „hoče biti organizacija vseh v našem narodu aktivno

delujočih stanov. V njej naj najde svojo zaslonbo kmet, ravno tako pa tudi domači trgovci in obrtniki. Namen Gospodarske zveze ni gospodarski boj med stanovi — temveč sloga in harmonija.“ To je program preustrojene zveze, ki je še odločneje izražen v 1. številki njenega glasila „Narodni gospodar“, katerega je začela izdajati Gospodarska zveza l. 1900. Tam čitamo: „Tehnično izboljšanje produkcije in trgovskega prometa jedino ne more rešiti ne kmetijstva, ne rokodelstva in ne domače trgovine pretečega propada. To za more doseči le obsežna socialna preosnova“.

S takim programom, s tako nalogo je stopila Gospodarska zveza l. 1900. kot zadruga na gospodarsko torišče. Koncem istega leta je že imela včlanjenih 66 posojilnic in 33 nadenarnih gospodarskih zadrug, neoziraje se na mnogobrojne fizične člane kmečkega, trgovskega in obrtniškega stanu. L. 1900. je začela zveza, kakor omenjeno, izdajati svoje glasilo „Narodni gospodar“, ki izhaja še vedno in prinaša poleg zadrufnega tudi zanimivo kmetijsko-tehnično berilo. Prvi urednik „Narodnega gospodarja“ je bil zvezin ravnatelj Ferdinand Sajovic, ki je pozneje prestopil kot prokurist k Ljubljanski kreditni banki in je kot tak pred par leti umrl. Za njim je urejeval list dr. Viljem Schweitzer, odvetnik v Ljubljani in odbornik Zveze. Sedaj ga urejuje pisarniški vodja zveze Ivan Rožman. Zadrufna propaganda se je seveda izdatno pomnožila, odkar razpolaga zveza s svojim lastnim glasilom, ki je v zadnjih letih postal obligatorični razglaševalni organ za vse zadruge, ki so ljubljanski zvezi pridružene. L. 1901. pa se je ustanovila Zadrufna tiskarna, kjer se pred vsem tiska „Narodni gospodar“, zatem vse za organizacijo potrebne tiskovine in knjigovodstvene uzorce, kar mnogo vpliva na izenačenje knjigovodstva in poslovanja pri celi organizaciji.

Gospodarska zveza je vpeljala tudi blagovni promet in je, z ozirom na posebnostne razmere na Kranjskem, kultivirala poleg nakupovanja poljedelskih potrebščin tudi nabavljanje živil in potrebščin za dom. Poslednje je izzvalo ljut boj proti Zvezi, ki sicer še danes ni popolnoma prenehal, dasi je Zveza ustanovila v poslednjem času posebno centralo, določeno samo za promet z blagom. „S tem korakom je zveza še bolj okrepila zdravi razvoj svojega zadrufništva.“¹⁾ Ob enem je začela zveza gojiti tudi prodajo kmetijskih pridelkov, seveda le v omejeni meri, kakor jo dovoljuje za danes ta med Slovenci le premalo gojena zadrufna panoga.

Gospodarska zveza pa je tudi nudila svojim članicam poleg revizije, katero je vpeljala, še drugo ugodnost, za katero se Zveza slovenskih posojilnic v Celju do zadnjega časa ni mogla odločiti, dokler ni radikalno spremenila ves svoj ustroj. Ta ugodnost je bila centralizacija denarne sporavnave, za katero je prvotno v imenu Gospodarske zveze služila Ljudska posojilnica v Ljubljani. L. 1903. pa je Gospodarska zveza sama prevzela denarno sporavnavo za pridružene zadruge in je v to svrhu zasnovoala posebni oddetek pod imenom: Centralna blagajna. L. 1905 je znašal promet tega odseka že 32 milijonov kron.

S tem, da je Zveza v Ljubljani uvedla denarno sporavnavo in oživitvorila skupno nabavo in prodajo poljedelskih potrebščin in izdelkov že koj v prvih letih svojega življenja, je pokazala z ozirom na centralizacno organizacijo več zmisa, nego zveza v Celju, ki je sprejela obe točki v svoj program še l. 1907., tedaj 24 let po svoji ustanovitvi.

Samooobsebi je umevno, da je morala postati organizacija, ki je združevala zadruge, kmete, trgovce in obrtnike in morala zastopati njih koristi, Gospodarski

¹⁾ Stephan Richter »Das landwirtschaftliche Vereins- und Genossenschaftswesen«, Dunaj 1901.

zvezi preobširna, in preogromna. Upoštevajoč to dejstvo se je vsled sklepa občnega zbora z dne 10. decembra 1903. razcepila v dve zadrugi: v Zadružno zvezo in Gospodarsko zvezo. Prva ima namen, da poleg izvrševanja zakonite revizije in varstva interesov zveznih zadrug vzdržuje tudi poslovne odnose teh zadrug mej seboj in zvezo. Vsak drug namen je izključen. Pred vsem pa služi za Centralno blagajno, tedaj za denarno sporavnavo za vse pridružene zadruge. Zadružna zveza je le nadaljevanje stare Gospodarske zveze, katere firma je s tem spremenjena. Na novo zasnovana Gospodarska zveza pa služi kot centrala za nakup in prodajo ter sloni na podlagi omejene zaveze. Njen namen je samo, da posreduje pri blagovnem prometu, zato ji lahko pripadajo tudi zadruge, ki niso združene pri Zadružni zvezi. Pač pa je sama član te zveze in stoji pod njenim neposrednim stalnim nadzorstvom. Zadružna zveza sama je sklenila na svojem občnem zboru spremembo pravil, po kateri je omogočeno člaustvo tudi drugim gospodarskim podjetjem, kakor n. pr. živinskim zavarovalnicam, itd.

Organizacija zveze je danes še precej modernizirana. Zato je upravičeno pisal „Slovenec“ v svoji št. 191 z l. 1906.: „Zadružna zveza je stopila zdaj v novo dobo; priborila si je moč in ugled in stoji danes pred nami kot glavna zastopnica gospodarskih teženj jugoslovanskega naroda v Avstriji.“ Kar si je dr. Krek, sedanjí načelnik Zadružne zveze želel na njenem občnem zboru z l. 1904, je dosegel: Zveza je parlament en miniature, zakaj od 734 l. 1906. obstoječih jugoslovanskih zadrug (550 slovenskih, 167 hrvatskih, 17 srbskih) je združenih 342, torej 46 $\frac{4}{10}$ % v Zadružni zvezi v Ljubljani. Zato pač ima danes supremacijo v slovenskem zadružništvu.

Če pa primerjamo sedanjo organizacijo Zadružne zveze z ono Generalne zveze v Neuwiedu pred združenjem z Državno zvezo, zasledimo mnogo ana-

logije. Toda te zasledimo še več, če se ozremo na zunanji organizatorični razvoj o osredotočenju zadružništva.

*

Decentralizatorično gibanje na polju slovenskega in hrvatskega zadružništva na avstrijskem jugu. Poskusi za združenje tega zadružništva.

Dr. Karol Glaser, bivši gimnazijski profesor v Trstu, ki je nas, svoje učence, že zgodaj napotil na polje realnega dela za narod, je nekoč napisal trditve: „Malí narod stoji pod vplivom mogočnih sosedov in se ne more lahko razvijati, posebno v gospodarskem obziru ne po prirojenih svojstvih.“¹⁾ Kar izreka Glaser s to trditvijo v splošnem oziru glede razvoja slovenskega naroda, velja toliko bolj za določeno panogo razvoja samega: za slovensko zadružništvo; istočasno tudi za hrvatsko zadružništvo v naši državni polovici, ki je tesno spojeno z osodo slovenskega zadružništva. Tudi v zadružništvu se pozna vpliv našega severnega sosesa, kar je umevno samoobsebi, ker je naš duševni in gospodarski stik z Nemci večji, nego s katerikoli drugim sosednim narodom. Na nas preidejo polagoma tudi načela in smotri, ki jih razvijajo Nemci glede zadružništva, toda zdí se, da preidejo tudi taktične pogreške. To se zlasti pozna pri vprašanju, kako naj se centralizira zadružništvo v naših krajih.

Vsak organizem stremi za spopolnitvijo. Zato mora tudi biti nadaljni smoter zadružništva vsosvršenje organizacije, višja organizacija, po onem starem reku: V edinosti je moč! Vošnjak je svojčas ustanovil „Zvezo slovenskih posojilnic“, da zbere in združi v celoto po celi slovenski zemlji raztresene posojilnice; Šusteršič je kasneje za-

¹⁾ Dr. Karol Glaser »Zgodovina slovenskega slovstva«, IV. str. 218, Ljubljana, 1896.

snoval iz istega namena „Gospodarsko zvezo“. Če se je hotelo uravnati razvoj zadružništva v določeno smer, je bilo pač nujno potrebno, da se osnuje centripetalna, vodilna sila: zveza. Zveza v Celju in ona v Ljubljani zasledujeta doslej pri svojem razvoju ločilna načela dveh glavnih nemških struj in zvez: Schulze-Delitscha in Raiffeisena. Obe stremita pač za istim smotrom, za unifikacijo zadružništva v eno središče, ki je tu: Celje, tam: Ljubljana. S pojavom „Gospodarske zveze“ v Ljubljani, je postala unifikacija zadružništva v eno samo središče, kakor je prvotno želel Vošnjak, iluzorična; nasprotno pojaviti se je morala borba za nadvladje. Nastati je moral naravno boj, ki je bil začetkoma srdit, kakor je pač vsak boj v pričetku. Toda boj je ustalil načela, in kakor danes vse kaže, socialno-gospodarska načela ljubljanske organizacije so prehitela ona celjske, pač zato, ker temeljujejo v značaju in v treznem pojmovanju bistva kmetijskega ljudstva, tega „temelja in opore vsakega naroda“, kakor ga je imenoval dr. J. Vošnjak.

Zveze so tekom obstoja dobile delno politično barvo, ne vsled svojega predmeta, nego vsled oseb, ki so stale zvezam na čelu. Zadružništvo samo na sebi nima politične smeri, pač pa more vsled vzgojevalnega momenta, katerega vsebuje, vplivati indirektno na razvoj politične discipline. Ta vpliv ni bistven, marveč odvisen od osebnosti in javnega stališča voditeljev zadružnega gibanja. Kakor hitro se doseže sporazumno postopanje v gospodarskih vprašanjih, odpade samoposebi ta vpliv, katerega ima zadružništvo na politično življenje. Večkrat je bilo v tem spisu že omenjeno, da povdarja celjska struja v javnosti, da zavzema nevtrarno stališče glede politike. Baš isto trdi tudi ljubljanska struja. Toda kdo veruj to, če si stojita vedno druga proti drugi, v vednem znamenju boja, v znamenju združno agitatorične konkurence? In če stojita vsled tega dosledno pod okriljem dveh političnih strank?

Celje in Ljubljana povdarjata, da ena zveza sama sme obstajati, ena osredotočiti vse zadružništvo slovensko. Toda obe imata isto premiso: svojo zvezo smatrata za ta poklicani, edini centralni organizem. „Narodni gospodar“, glasilo Zadružne zveze v Ljubljani, je pisal: „Vse jugoslovanske zadruge v eno zvezo — in to je Zadružna zveza v Ljubljani!“¹⁾ „Zadruge“, glasilo Zadružne zveze v Celju, pa je pisala: „Po našem mnenju bi morale biti vse slovenske zadruge brez ozira na politične stranke zjedinjene v eno zvezo, kar pa je v očigled danim političnim razmeram, s katerimi se mora računati, za enkrat še nemogoče.“²⁾ Prvi list vindicira prvenstvo za unifikacijo zvezi, katero zastopa. Drugi list sicer tega naravnost ne tirja za svojo zvezo, toda če se spominjamo mnogih občnih zborov celjske zveze, vemo takoj, da smatra sebe edino poklicano v ta namen. Ideja unifikacije sicer prodira znagovito in mora priti na površje; kateri zvezi bo pa treba odnehati v svoji trmoglavosti, to bo pokazala bodočnost, ki mogoče niti ni tako daleč.

Združitev zato ni mogoča, ker se na obeh straneh preveč povdarja stroga centralizacija, katere končni namen ni napredek podrejenega zadružništva samega nego bolj uveljavljenje slučajnega središča, ki pa mora že a priori biti Ljubljana, duševna metropola Slovenstva. Ne uvažuje se pa dejstvo, da je poleg centralizacije potrebna tudi primerna, dejstvom in potrebam ustrezajoča delimitacija in decentralizacija, kajti namen zjedinenja ne sme biti le reprezentativa na zunaj, nego organska spopolnitev na znotraj, konsolidacija organičnega sistema, potrebnega pri vporabi zadružne misli v socialno gospodarskem oziru. Zadružništvo in zastopniki zadružništva hočejo imeti od svoje zveze materialnih koristi, prilagojenih posebnostnim razmeram, v katerih živijo podrejeni zadružni organizmi.

¹⁾ »Narodni gospodar«, 1907, št. 1.

²⁾ »Zadruge«, 1907, št. 2.

Kakor hitro pa uvidevajo, da zveza ne nudi tega, kar so v moralnem in v gospodarskem oziru od nje pričakovali, se pričlenja samaposebi nujna decentralizacija, se uveljavlja naravno odcepljenje. Celju so začeli prvi pokazati hrbet Korošci, drugi so samo grozili z odpadom. To je tudi bil povod, da je celjska zveza preosnovala svoj ustroj in se modernizirala vsaj nekoliko tudi glede združnih načel in stremljenj, ki jih danes vpoštevata slovenska javnost. Da se ni odcepitev pojavila v ostrejši obliki pri celjski zvezi, je iskati vzroka pretežno v tem, da je ta zveza združevala po veliki večini somišljenike ene politične stranke, ali bolje izraženo, pristaše ene in iste Schulze-Delitscheve struje. Ljubljanska zveza je občutila in občuti oddruževalno gibanje v večji meri. Celjska zveza je glede svojega strokovnega naziranja podobna Splošni zvezi Schulze Delitscheve osnove v Berlinu ali na Dunaju in ostane tej osnovi tudi zvesta, navzlic temu da je začela v novjšem času vsled pritiska združne javnosti gojiti tudi načela raiffeizenske združne smeri. Ljubljanska zveza pa je podobna raiffeizenski zvezi v Neuwiedu, ne samo, ker širi raiffeizensko združništvo, nego tudi radi tega, ker zastopa ravno ista načela glede centralizacijske organizacije. Toda neuwiedska zveza je morala odnehati od svojih načel, ker jo je združništvo samo sililo v to. Trditi, da se zgodi isto z Zadružno zvezo v Ljubljani, je sicer v danih razmerah težko, toda zelo zelo verjetno, ako imamo pred očmi, da združništvo samo odločnje in vpliva na svoje organizatorično vsosvršenje.

Poglejmo, kako se je sploh vršila decentralizacija od obeh zvez. Ta decentralizacija se je pojavila proti volji zvez samih in je bila nujna posledica prevelikega povdarjevanja nekako birokratične centralizacije, katero so zveze dejanski nudile. Toda iz spodaj navedenih podatkov spoznamo, da je izhajala tendenca po delimitaciji združništva vedno le iz narodnostne periferije, iz onih po-

krajin slovenskih, ki so izpostavljene narodnostnemu boju in žive zato v ne-normalnih gospodarskih in političnih razmerah. V mislih imamo Goriško, Istro, Dalmacijo, Štajersko in Koroško.

Koroška se je prva začela odtrgati od celjske zveze in veliko truda je stalo to zvezo, da je ohranila vsaj večino koroških zadrug še vedno pod svojim okriljem. Da bi bila celjska zveza storila kaj izvanrednega za koroško deželo, tega ni mogoče trditi, ker je Koroška, kar se združništva tiče, še vedno le zelo veliko neobdelana.

Celjska zveza je sicer nadaljno oddruževalno gibanje takoj onemogočila, in ji je bilo to prav lahko mogoče storiti, ker se je takrat še lahko sklicevala na potrebo stroge skrupnosti slovenskih zadrug, še bolj pa, ker je združevala po večini pristaše ene in iste gospodarske tendence. Na škodo celokupnega gospodarskega vplivanja ni na nikakoršen način omejevala splošne avtonomije podrejenih združnih organizmov. Na ljubo tej neomejeni interni svobodi zadrug je celjska zveza zanemarjala vprašanje centralizacije denarne sporavnave in blagovnega delovanja nedenarnih zadrug.

Ljubljanska zveza je pozneje sicer tudi združevala po večini pristaše ene in iste stranke, ene in iste združne struje, toda podrejeni organizmi so se tako globoko vrinili v gospodarstveno bitnost ljudstva, da so morali stremeti za tem, da dosežejo vsaj nekoliko avtonomije, vsled katere bi jim bil omogočen skupni nastop v posameznih deželah. Centralizacija Ljubljane je strogo povdarjala skupnostno načelo na škodo obstoječih dejanskih razmer in teženj podrejenih delokrogov. Poedina zadruga kot zveza poedinah individualnih gospodarskih sil nikakor ne omejuje dispozicijske svobode teh sil, dasi jih zbira in združuje samo z namenom, da z njihovo konsolidacijo doseže gospodarske vspehe, ki vsled skupnostnega nastopa gredo v korist poedinim gospodarskim silam. Ravno tako pa ne sme omejevati tudi ne zadružna zveza

kot višji organizem dispozicijske svobode zadrug. Posebno ne sme nikoli zapostavljati poedinskih interesov zadrug za skupnostnimi, kar more in mora v danih slučajih škodovati gospodarskemu vplivu poedinih zadrug. Ne smemo pozabiti, da mora prodreti moralni element zadrugištva v široke mase. V to so pa poklicane v prvi vrsti poedine zadruge in nižji zadrugno-zvezni organizmi, ki svoje delovanje prilagodijo lokalnim potrebam in razmeram. Višji zadrugno-zvezni organizmi pa so poklicani v to, da urejujejo osnove zadrug samih, da zasledujejo in vravnajo njihov razvoj in da priskočijo s svetom in dejanjem na pomoč lokalnim zadrugnim delavcem. Delo je treba delimitirati, je treba lokalizirati, če se hoče imeti pravilen razvoj zadrugištva. Samodržec ni nikoli sam kos celi svoji nalogi.

Prva pokrajina, ki se je odtrgala od ljubljanske organizacije, je bila Goriška. Pripisati odcep političnim momentom ni mogoče, ker so voditelji zadrugištva na Goriškem enih in istih načel, kakor voditelji ljubljanske organizacije. Vzrok se mora nujno nahajati drugje. Prvi povod za misel samostalnosti pokrajin je dala ljubljanska centrala sama. Še pred političnim razkolom na Goriškem so bili ustanovili goriški voditelji pri društvu „Sloga“ poseben gospodarski odsek, ki je imel namen pospeševati vsestranski gospodarstvene razmere v goriški deželi. V tem odseku je sedel takrat tudi Dr. Henrik Tuma, ki se je posebno navduševal za idejo zadrugištva. Da je pozneje, ko so se spremenile politične razmere v deželi, zadrugištvo pobijal in oviral, ne spremeni ničesar na bistvu stvari same. Dejstvo je, da je tedaj dr. Tuma stopil v osebni stik z dr. Šusteršičem v Ljubljani, ki je bil takrat načelnik ljubljanske organizacije. Uspeh tozadevnih konferenc je bila okrožnica z dne 21. dec. 1899., katero je dr. H. Tuma kot ravnatelj „Goriške ljudske posojilnice“ v imenu iste razposlal vsem goriškim de-

narnim in nedenarnim zadrugam. Okrožnica je imela namen, vplivati na to, da se ustanovi „Zveza goriških zadrug“. V okrožnici čitamo:

„Število posojilnic in gospodarskih zadrug je po Goriškem že dovolj narastlo, da se le te združijo v eno organizacijo celoto. Zveza, katera bi se imela ustanoviti, imela bi praktičen pomen posebno v tem, da se „Goriška ljudska posojilnica“ izreče po njih kot centralna blagajnica za vse k zvezi pripadajoče posojilnice in zadruge. Na ta način bi se osredotočile vse denarne moči v enem zavodu, prihranilo bi se režijo novega društva in „Goriška ljudska posojilnica“ ohranila bi si izvežbanega uradnika, ki bi ob enem služil kot nadzornik zveze...¹⁾ Ustanovitev zveze in centralne blagajnice je zapoved nujnosti in potrebe in ne sme se dvomiti, da ne bi vse posojilnice in zadruge na Goriškem z veseljem pozdravile to misel in v najkrajšem času naznanile svoje soglasje za ustanovitev zveze po priloženem načrtu ter to naznanile ravnateljstvu „Goriške ljudske posojilnice“ kot proponentu zveze“.

Ta načrt se ni obistinitil, ker je med tem nastal politični razkol in so se dotlej složni goriški Slovenci razdelili v narodno-napredno in v konzervativno stranko. Ker si je narodno-napredna osvojila l. 1899. „Goriško ljudsko posojilnico“, so sklenili pristaši konzervativne stranke, da si ustanove nov denarni zavod: „Centralno posojilnico“ v Gorici, ki je bila vnešena v zadrugni register dne 3. oktobra 1899. l., a je začela poslovati s prvim majem l. 1900. Njen prvi predsednik je bil Dr. Josip Pavlica, odkar je ta l. 1902. vmrl pa državni in deželni poslanec dr. Ant. Gregorčič. Soustanovitelj, na čelu

¹⁾ Ta oblika organizacije odgovarja v bistvu tedanjemu razmerju med Gospodarsko zvezo in Ljudsko posojilnico v Ljubljani, ki ga je dr. Tuma spoznal v Ljubljani. »Trgovska-obrtna zadruga« v Gorici je bila članica prvotne »Gospodarske zveze«.

„Centralne posojilnice“ stoječi mož, nam opisuje njen postanek v listu „Gorica“ tako-le:

„Voditelj goriških Slovencev se je obrnil na tedanje načelstvo „Gospodarske zveze“ v Ljubljani s prošnjo, naj bi sestavila pravila za novo posojilnico v deželi... Načelstvo „Gospodarske zveze“ je sestavilo in priporočilo pravila zadruga, ki naj bi bila ob enem posojilnica in zadružna zveza, in to povsem po svoji inicijativi brez najmanjšega vplivanja od goriške strani. Načelstvo „Gospodarske zveze“ je pri tem povdarjalo, da je zvezin delokrog preobširen, da je zvezi nemogoče opravljati vse posle, da v bližini se da marsikaj bolje ukreniti nego iz daljave, da je primerno, da se izloči Primorska ali vsaj Goriška.“⁽¹⁾

Ltega leta, namreč dne 19. julija 1900, se je vršil, kakor že prej omenjeno, ustanovni občni zbor nove, na zadružni podlagi sloneče „Gospodarske zveze“ v Ljubljani. Zbora se je udeležil kot „zastopnik Centralne posojilnice v Gorici“ njen načelnik dr. Josip Pavlica, ki je bil tudi izvoljen v prvo načelstvo novo ustanovljene zveze. Dr. Pavlica je govoril o namenih Centralne posojilnice v Gorici. Nameni so isti kakor pri Gospodarski zvezi, samo da je omejena na goriško deželo. Vprašanje nastane: ali naj goriške zadruge in posojilnice ostanejo pri Gospodarski zvezi ali naj pristopijo k Centralni posojilnici? Dr. Šusteršič je odgovoril, da bo to vprašanje pretresel novoizvoljeni odbor.“⁽²⁾

L. 1901 je dr. Pavlica odpravil kot načelnik Centralne posojilnice na c. kr. poljedelsko ministrstvo prošnjo za podporo. V svoji rešitvi je ministrstvo zahtevalo, da se posojilnica, katera je po prej navedenem osnutku ljubljanskih organizatorjev poslovala hkrati kot posojilnica in kot zveza, loči v dva zavoda,

ker sicer ne more ugoditi prošnji za subvencijo. Ločitev zveznih poslov od posojilničnih je potrebna iz tehnično-organizatoričnih smotrov, ki se ne dajo spojiti s smotri denarnega zavoda. Dr. Pavlica je bil tedaj že hudo bolan in se ni maral lotiti težke, z mnogimi situacijami spojene reorganizacije Centralne posojilnice. Bolehal je dolgo, l. 1902 pa je izdihnil svojo blago, vedno za blagor vbogega ljudstva vneto dušo.

Po njegovi smrti pa se je lotil reorganizacije omenjenega zavoda njegov naslednik, dr. Anton Gregorčič. Dne 28. avgusta 1903. l. se je vršil v Gorici razgovor zastopnikov pri „Centralni posojilnici“ začlanjenih zadrug, pri katerem se je imenoval poseben odsek z nalogom, da sestavi pravila in poskrbi vse potrebno, da se čim prej ustanovi „Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev“ v Gorici. V tem odseku je bil tudi pisec teh vrst. Zveza se je potem osnovala in vpisala z dnem 20. januarija 1904. l. v zadružni register, na kar je čimprej pričela delovati. Predvsem z revizijo, za katero je kmalu dosegla potrebno oblastveno avtorizacijo, zatem z denarno sporavnato in konečno s skupnim nabavljanjem izrazito poljedelskih potrebščin. Ol njenega početka sem je predsednik „Goriške zveze“ dr. Anton Gregorčič, njen podp. dr. Fran Pavletič, odvetnik v Gorici, njen poslovodja in revizor pa pisec tega sestavka.

„Gospodarska zveza“ v Ljubljani je smatrala iz organizacije „Centralne posojilnice“ nastalo „Goriško zvezo“ za nov pojav na zadružno zveznem polju. Vsled tega je nastalo načelno navskrižje, ki je l. 1905 provzročilo kratko, a perečo polemiko med „Narodnim gospodarjem“ v Ljubljani in „Gorico“. Do dejanskega razpora navzlic precej ostri debati ni prišlo, ker vzdržuje „Centralna posojilnica“ v Gorici, ki posluje kot denarna centrala za „Goriško zvezo“ še vedno denarno zmeno z Zadružno zvezo v Ljubljani, v katero se je

⁽¹⁾ »Gorica«, št. 23 z dne 21. marca 1905.

⁽²⁾ »Narod« v Gorici, št. 16 z dne 3. avg. l. 1900.

pozneje spremenila Gospodarska zveza. Goriška zveza pa ima z omenjeno zvezo stik glede nabavljanja tiskovin in drugih zadržev, sicer pa je popolnoma samostojna.

Še prej se je v Ljubljani vršila na poziv peznjšega načelnika Zadrúžne zveze, dr. Ivana Evangelista Kreka, zadrúžna enketa, ki je pa pokazala nesoglasje delegatov z ozirom na vprašanje o načinu, kako naj bi se združilo slovensko zadrúžništvo. Sicer se na to povrnemo pozneje. Polemika med „Goriško zvezo“ in „Zadrúžno zvezo“ ima nekaj analogon v svoječasni polemiki med „Zvezo slovenskih posojilnic“ v Celju in „Centralno posojilnico slovensko“ v Krškem, dasi ni bila v poslednjem slučaju izvedena ločitev do konsekvence.

Na Štajerskem doslej ni prišlo do prave decentralizacije, ker se zadrúge deloma osredotočujejo okrog domače „Zadrúžne zveze“ v Celju, deloma pa so priklopljene „Zadrúžni zvezi“ v Ljubljani. Sicer se je bil l. 1900 izvolil v Mariboru odbor, ki si je stavil nalogo, da ustanovi osrednjo zadrúgo vseh spodnještajerskih zadrúg pod imenom „Južnoštajerska gospodarska zveza“. Dne 6. septembra 1900 so se predložila pravila c. kr. okrožnemu sodišču v Mariboru za vpis v zadrúžni register, toda sodišče je zavrnilo registracijo. Priziv na nadsodišče v Gradcu je ostal brezvspešen, ker je to sodišče potrdilo sklep prvega sodišča, da juristične osebe, posebno zadrúge, ne morejo biti člani zadrúge. Pač pa je bila tedaj brez obavljanja registrovana Nemška zadrúžna zveza v Gradcu. Ker je „narodna“ stranka l. 1906 proglasila zvezo v Celju kot oporo za svoje delovanje na zadrúžno-gospodarskem polju po Štajerskem, se sme z gotovostjo pričakovati, da se oživotvori v nedolgem času bodisi v Mariboru ali v Celju posebna zveza ali pa mogoče kak pododbor Zadrúžnezveze v Ljubljani, ki je sklenila, kakor razvidimo pozneje, osnovati v poedinih pokrajinah posebne pododbore.

Tudi na Koroškem še ni prišlo do formalne ločitve, dasi vlada tudi tukaj precejšnja delimitacijska tendenca. Posojilnice v tej pokrajini so večinoma priklopljene celjski organizaciji. Že l. 1892, še akutneje pa l. 1899. se je pojavila struja, pod načelovanjem mrg. Valentina Podgorca iz Celovca, ki je imela namen, odtrgati posojilnice od celjske zveze in pridružiti jih nemški osrednji blagajni v Celovcu. Vzrok pojave te struje je bil ta, da ni nudila celjska zveza svojim članicam denarne sporavnave, cene, pa temeljite revizije in strokovnega pouka. Da zaustavi ta tok, je celjska Zveza slovenskih posojilnic priredila l. 1892. poučni shod v Celovcu, l. 1902. pa v Velikovcu. Toda misel za osamosvojitve je le še vedno tlela. O Binkošti l. 1905 se je vršil v Celovcu sestanek nekaterih posojilničarjev in koroških domoljubov, med njimi dr. Brejc in Podgorc, pri katerem so se posvetovali o tesnejšem združevanju posojilnic na Koroškem, itd. Koncem l. 1905 je imela Zveza slovenskih posojilnic na Koroškem 21 zadrúg, Zadrúžna zveza pa 3 zadrúge; ker je vsega skupaj bilo l. 1905 na Koroškem 31 zadrúg, je tedaj še vedno 7 zadrúg, ki ali niso pri nobeni zvezi, ali pa so začlanjene pri nemški osrednji blagajni. Dasi se osamosvojitve dejanski še ni izvršila, je vendarle pričakovati, da bodo tudi Korošci v najbližji bodočnosti mislili na svojo krajevno centralizacijo, ker le tako jim bo mogoče zadrúžništvo potrebam primerno pospeševati.

Bolj akutno je decentralizatorično gibanje v Istri in Dalmaciji.

V Istri se je ustanovila prva posojilnica „Istarska posojilnica“ v Pulju l. 1891, ki je l. 1894. otvorila svojo podružnico v Pazinu. Na čelu te posojilnice stoji še vedno vzor rodoljuba, dr. Mate Laginja.

Dr. Moric Ertl, referent za zadrúžništvo v poljedelskem ministrstvu, slika prvotni razvoj istrskega zadrúžništva tako-le :

„Da se ubranijo skopuhov, so ustanovili Slovani v Pulju kreditno zadrugo (Istarsko posojilnico), ki je gojila misel, da ima z ozirom na obstoječe razmere pravico do državne podpore, in jo je tudi zahtevala. Poljedelsko ministrstvo je takoj spoznalo, da postane ta zadruga lahko zelo koristna, in ji je zato dovolila podporo za prve potrebe v znesku K 8000.¹⁾ Prvotno so imeli ustanovitelji Posojilnice namen, da preprežijo celo deželo s podružnicami, in bi tako delovali enotno iz enega središča. Toda spoznali so kmalu, da je bolj koristno, če osnujejo neodvisne raiffeisenske posojilnice v kolikor mogoče mnogih krajih. Vlada se je s tem strinjala in je dovolila nadaljne subvencije v zneskih od 800—2000 K za vsako posamezno zadrugo. S tem se seveda ni bilo storilo bogve kaj. Zakaj delo je bilo združeno z velikimi ovirami. Zelo težavno je bilo zbrati obratni glavnic. Revni ljudje niso imeli denarja, da bi ga lahko vlagali, bogati ni pa niso hoteli vlagati, ker bi bili s tem oškodovali svoje dobičkonosno oderuško delovanje. V tej sili so se bili obrnili l. 1895. Istrani s prošnjo do samega vladarja. L. 1898. je nato poljedelsko ministrstvo naredbenim potom naložilo deželnemu odboru, da naj pride kolikor mogoče na pomoč, posebno s tem, da skrbi za ustanovitev centrale, ki bi služila kot osredotočje za združni kredit. S tem se je v deželi zbudilo vendarle nekaj zanimanja. L. 1898. pa se je ustanovil jubilejni fond (Fondo giubulare), katerega glavni namen je, da služi v pomoč zadrugam. Z nadaljno podporo ministrstva je skrbela Posojilnica za to, da so se ustanavljale raiffeisenske zadruge; posledica tega je, da je danes v deželi 50 zadrug, in sicer 40 kreditnih zadrug.“²⁾

Istega leta 1900 se je ustanovil Središnji vjeresijski zavod za kotar lošinjski v Krku, katerega

¹⁾ L. 1900.

²⁾ Iz poročila dr. M. Ertl-a na VI. kongresu mednarodne združne alijance v Budimpešti l. 1904. Berolin, 1905, str. 396, seq.

namen je bil, nuditi priliko za denarno sporavnavo vedno bolj se množočim raiffeisenskim posojilnicam na kvarnerskih otokih. Predsednik te centralne blagajne je dr. Anton Čič, odvetnik v Krku. Do večjega delovanja se pa ta centrala ni povzpela, ker so ji manjkali za to potrebni življenski pogoji, predvsem pa potrebne organizatorične vzlete, tako da bo najbrže prej ali slej likvidirala.

Poleg dr. Laginje ima izvenrednih zaslug za razvoj istrskega združništva, osobito onega na kvarnerskih otokih, presv. biskup krški, dr. Anton Mahnič, naš rojak. Takoj ko je zasedel stolico v Krku, se je lotil socialnega dela in vzpodbujal posebno podrejeno duhovščino, da goji čimveč združništvo. Danes ni na otokih kraja, ki bi ne imel svojih zadrug. Tudi na razvoj zveznega vprašanja je škof izvrševal svoj vpliv, ker je pospeševal tozadavne razgovore in sestanke. Posredoval je pri poljedelskem ministrstvu za podpore, s katerimi so se omogočili razni poučni socialni tečajji na kvarnerskih otokih. Vršili so se vedno ob mnogoštevilni, včasih celo nenavadno veliki udeležbi, in sicer dne 20—22. julija 1903 v Krku, dne 4—5. avgusta 1903 v Malem Lošinju, dne 16—17. oktobra 1905 zopet v Krku in dne 11—12. junija 1906 v Cresu. Po naročilu presv. biskupa je imel pisec teh vrstic prijetno priliko predavati na teh poučnih tečajjih in s tem spoznavati razmere istrskega združništva. L. 1905 se je sestal z dr. Laginjem, l. 1906 pa z zastopniki puljske Gospodarske zveze in Hrvatske poljedelske banke v Zagrebu. Poslednji sestanek zna imeti za nadaljni razvoj istrskega združništva precejšnjo važnost, zato se kasneje povrnemo nanj.

Posebnostne domače razmere v Istri so naravnost izzvale ožjo krajevno združevalno organizacijo, zato se je l. 1903 ustanovila v Pulju „Gospodarska Sveza za Istru“, kateri je stopil na čelo sam dr. Laginja. Dne 28. maja 1903. je imel upravní odbor te zveze svojo prvo sejo v Opatiji, pri kateri se

je sklenilo, da „za potrebe revizije umolit če „Gospodarsku Zvezu“ u Ljubljani i „Svezu slovenskih posojilnic“ u Celju za pomoć uz primjerenu odštetu. Za prve potrebe u trgovačkom smjeru stupit će u dogovore s rodoljubima u Trstu i s „Gospodarskom zvezom“ u Ljubljani.“ Omenjeno bodi tukaj le mimogrede, da je tudi pri tej zvezi sodišče v Rovinju delalo pri registraciji še precejšnje sitnosti.

„Gospodarska Sreza za Istru“ ima precej težaven položaj. Zadruga so razširjene deloma po kopnem delu Istre, deloma po kvarnerskih otokih. Denarne potrebe so tu in tam zelo različne. Kopna Istra ima veliko mizerijo. Posojilnice dobivajo hranilnih vlog le v nezatni meri, tako da nikakor ne morejo z lastnimi dohodki zadostiti kreditnim potrebam domačega prebivalstva. Nujna potreba je bila, da se je v Istro privabil slovenski denar. Ljubljanski organizaciji, ki je v tem oziru drage volje in v izdatni meri priskočila na pomoč, — založila je v Istro ogromne svote, ki so tam za mnogo mnogo let zabite —, gre v tem oziru vsa hvala. Nasprotno ne čutijo tako živo te potrebe, vsaj ne tako intenzivno, posojilnice na kvarnerskih otokih, kjer si ljudje finančno mnogo opomorejo tudi s tem, da se za nekaj let izselijo v Ameriko in tam prihranjeni denar vporabijo za izboljšanje svojega gmotnega stanja v domovini. Pač pa je tu mnogo občutljiva druga potreba: nabavljanje gospodarskih in gospodinjskih potrebščin. Skoraj vsaka vas na otokih ima svoj „konzumni magacin“, svojo potrošno zadrugo, ki s tem, da združuje hrvatsko prebivalstvo v svoji sredi, ne vpliva samo na gospodarske razmere, nego še bolj na narodnostne razmere tega prebivalstva. To je bistveno svojstvo teh konzumnih zadrug, ki ga ni mogoče zaslediti nikjer drugje na Slovenskem.

Nabava, primerna in cena, raznih vrst blaga, posebno živil, je izvanredno otežkočena. Zadruga so navezane na tržišče Reka, ker je Trst preoddaljen, Pulj

pa preodročen. Komunikacije posameznih otokov z Reko, osobito pa komunikacije med posameznimi otoki samimi, so izredno slabe. Kar se tiče organizacije blagovnega prometa gospodarskih zadrug, ne more priti Pulj niti ne v poštev. Oživotvoriti je bilo treba vsled tega nakupovalno centralo v Reki. Govorilo se je o tem vprašanju pri mnogih sestankih, ob vseh mogočih prilikah, toda do obstinjenja nakupovalne centrale se dolgo ni moglo priti. Vsaka zadruga si je morala glede nakupovanja pomagati, kakor je sama najbolje mogla in znala.

Prvikrat se je misel centralizacije nakupa obravnavala pri poučnem tečaju v Krku in Lošnju l. 1903. L. 1905. pa se je vršil v Dubašnici na otoku Krku sestanek zastopnikov konzumnih društev z otoka Krka in Cresa, pri kateri priliki se je izvolil „Središnji odbor za nabavo robe“. Sestavljali so ga pop Joso Papić iz Vrbnika, Ivo Španjol iz Dobrinja in Petar Škarpa iz Dubašnice. Odboru se je poverila naloga, da poišče zaenkrat dobre trgovce — dobavitelje na Reki, potem pa da vpliva na Gospodarsko svezo v Pulju, naj ta čim prej napravi vse potrebne korake, da se vendarle enkrat doseže nekaka centralizacija dobave za konzumne zadruga na kvarnerskih otokih. Pospeševatelj te misli je imel postati pred vsem pop Ante Andrijić v Baški, deželni poslanec in odbornik Gospodarske sveze v Pulju.

Toda v Pulju so bili nekam obupali. Sveza se le ni mogla ganiti, ni si upala zaprositi avtorizacije za revizijo, češ, da ni dosegla postavnega predpisanega števila začlanjenih zadrug, kakor mi je priznal l. 1905 sam dr. Laginja. „Goriška zveza“ pa je bila l. 1904 dosegla polovičnim številom zadrug to avtorizacijo, ker je svojo prošnjo naslanjala na utemeljitev, da *mora* vlada priznati zvezi revizijsko pravico, ako zveza zadosti glede števila zadrug tozadevnim predpisom revizijskega zakona, da pa *more* dati v slučaju, ako ne, zadosti.

Istrske zadruge, ki so osnovala „Gospodarsko Svezo za Istru“ in so knji pristopile, niso imele od te zveze nikakoršnih dejanskih koristi. Dr. Mate Laginja, ki je ob enem tudi odbornik „Zadružne zveze“ v Ljubljani, je sklenil s to zvezo dogovor in je dne 4. aprila 1905 v smislu tega dogovora razposlal sledeči oklic na istrske zadruge:

„Našim zadrugama po Istri i kvarnerskim otocima.

Ovih dana primit čete, ako već niste, pisma od „Zadružne zveze“ v Ljubljani, što sam ih ja supotpisao u ime Gospodarske Sveze za Istru. Dogovor između nas i „Zadružne zveze“ glede revizije sada već obvezatne, i drugih za prospjeh naših zadruga vrlo važnih pitanja, po mojem mnijenju ne može nego koristiti našoj stvari u Istri. Zato toplo preporučam, da „Zadružnoj zvezi“ u Ljubljani povoljno odgovore na ono pismo sve naše zadruge, baš i one, koje još nisu učlanjene u našu posebnu Gospodarsku Svezu za Istru.“¹⁾

Uspeh tega dopisa je bil, da so morale zadruge direktno pristopiti k „Zadružni zvezi“ v Ljubljani. Pomen Gospodarske sveze za Istru pa je ostal efemeran. Zadružna zveza je postavila za Istro svoje posebne revizorje, in sicer Dr. Laginjo in Josipa Stihovića, tajnika Istarske posujilnice u Pulju.

S tem korakom se seveda ni zaustavilo stremljenje za emancipacijo Istre, ne v Pulju, še manj pa na kvarnerskih otokih. To je čisto naravno, ker se v velikem centru vedno zanemarjajo perifernične posebnostne potrebe in razmere. To pa obudi vedno odpor, dasi ne stopa ta mogoče tako hitro na površje. Dne 11. in 12. junija 1906 se je vršil v Cresu gospodarski sestanek kvarnerskih zadrug, pri katerem je predaval pisec teh vrst o hipotekarno-kreditnem vprašanju v Istri. Poleg domačinov so se udeležili tega sestanka tudi Milan Vaniček, ravnatelj „Poljodjelske banke“ v Zagrebu in revizor

J. Stihović iz Pulja kot zastopnik „Gospodarske sveze za Istru“. Domačini, pred vsem zastopniki zadrug na krškem otoku, so izzvali razgovor o vprašanju centralizacije istrskih zadrug, osobito pa o vprašanju centralizacije blagovne dobave kvarnerskih zadrug. Po izredno živahni in zanimivi debati se je med drugimi sklenila soglasno sledeča resolucija:

„Pozivlje se Gospodarska sveza za Istru v Puli, da počne odmah samostalno funkcionirati kao predstavница istarskih zadruga; da postigne sama pravo revizije i preuzme spravivanje novčanog prometa, da sazove čim prije glavnu skupštinu, da na istoj promjeni, ako je to nužno svoja pravila, a u tu svrhu, da razašalje svim začlanjenim zadrugama svoja pravila, da ih prouče i sa eventualnima opaskama vrata Svezi u roku od mjesec dana.“¹⁾

Na sestanku je ravnatelj „Poljodjelske banke“ v Zagrebu izjavil, da misli ta banka otvoriti na Reki še v dotičnem letu svojo podružnico za hrvatsko Primorje, Dalmacijo, Istro in Kvarnerske otoke. Glavna svrha podružnice bi bila, da direktno posreduje med producenti in konsumenti za hrano, kolonialno blago in druge gospodarske potrebščine. To pa pride posebno v poštev pri istrskem zadružništvu na otokih. Navedena podružnica se je koncem l. 1906 tudi v resnici osnovala. Zadružna zveza, odnosno Gospodarska zveza v Ljubljani, ki je določena kot centrala za blagovni promet, je z ozirom na istrsko zadružništvo, ki je pri njej začlanjeno, takoj poiskala stika in sporazuma s podružnico Poljodjelske banke na Reki.“²⁾

Poziv creskega sestanka je bil dovolj jasan. Ali se zamrla Sveza zopet oživi, ali pa se ustanovi v Opatiji nova zveza za istrske zadruge. Za tako idejo so v Opatiji že zdavna bili navdušeni. Istrsko zadružništvo se je vidno pomnoževalo in razvijalo. V to je res ljubljan-

¹⁾ »Pučki prijatelj«, Krk, št. 11, 1906.

²⁾ »Narodni gospodar«, Ljubljana, št. 21., 1906.

¹⁾ »Pučki prijatelj«, Krk, št. 7, 1905.

ska organizacija veliko pripomogla. Edino le pod tem vtiskom je izpregovoril dr. Laginja na skupščini Zadružne zveze l. 1906 besede: „Ta napredek je skoro neverojeten in kaže, kakšna moč je v združni ideji. Zato pa bomo delali, da postane vedno tesnejša zveza Istre z Zadružno zvezo“. Todate besede so bile le izraz osebnega občutka dr. Laginje, ker mu v tem oziru ostali Istrani niso pritrjevali, pa tudi niso mogli. Kajti Zadružna zveza je dala res veliko denarja v Istro, toda src in simpatij Istranov si iz raznih vzrokov ni znala pridobiti. Na českem sestanku se je izreklo geslo: Istro Istranom! Misel avtonomije, samostojnosti Istre v svojih gospodarskih vprašanjih se je vtrjevala vedno bolj. Dne 12. decembra 1906 se je vršil občni zbor Gospodarske Sveze za Istru v Pulju, ki se ga je od 50 začlanjenih zadrug udeležilo 30 zadrug — poleg drugih povabljenih zastopnikov. Poglavitni sklep tega občnega zbora je bil, kakor smo čitali v istrskih časopisih, da se je sklenilo započeti samostalno delovati in si pridobiti v to svrhu revizijsko pravico. Ali pride dejanski do izvršitve tega sklepa, je vprašanje bodočnosti. Vsekakor je ta pojav, kako deluje Istra neprestano na tem, da bi se oprostila vpliva Zadružne zveze v Ljubljani, da bi si pridobila avtonomno postopanje v samolastnih istrskih razmerah, dokaz, da današnja organizacija ljubljanske zveze ni taka, da bi ustrezala potrebam perifernih pokrajin, skratka, da hočejo imeti na periferiji rajši skromne, pa svobodne zvezice, nego skrajne odvisnosti od velike centralizatorične in vsled tega nujnobirokratične zveze v Ljubljani.

Toda v tem pogledu se je začela gibati v poslednjem času tudi Dalmacija.

Prvi impulz za ustanavljanje zadrug v Dalmaciji je dal pokojni splitski odvetnik Srečko Karaman, ki je napisal več knjižic o zadružništvu in znal pridobiti za zadružno misel tudi dalma-

tinski deželni odbor. Ta je pozneje postavil posebnega potovalnega učitelja za zadružništvo v osebi Marka Vrsalovića, ki je napisal pozneje Navod za raiffeisenske posojilnice, kateri se naslanja veliko na načela italijanskega zadružništva na Tridentinskem. Vrsalović v praksi ni pokazal, da bi bil posebno spreten organizator. Deželni odbor se je posebno po vplivu deželnega odbornika don Frana Ivaniševića začel zanimati vedno intenzivneje za zadružništvo poljedelske tendence. Vlada je šla deželnemu odboru vedno na roko in dovoljevala 1000—2000 K letne subvencije za potne stroške onim, ki so obiskovali v tujini različne zadružne osnove in jih opisovali v posebnih spisih. Vlada deluje vedno tudi na to, da bi se čimprej v Dalmaciji ustanovila zveza gospodarskih zadrug in centralna blagajna.¹⁾ Deželni zbor je l. 1905 dovolil znesek 200.000 K, ki bi se imel posojevati zadrugam proti nizki obrestni meri.

Meseca novembra l. 1904 se je vršil v Dubrovniku sestanek dalmatinskih zadružnikov, katerega je sklical dr. I. Krek, načelnik Zadružne zveze v Ljubljani. Na tem sestanku se je sklenilo, da pristopijo dalmatinske zadruge v svrhu zadružne organizacije k Zadružni zvezi. In res je imela ta zveza koncem l. 1906 28 zadrug iz Dalmacije, med temi nekaj zelo imovitih in uglednih. Vseh zadrug pa je bilo v Dalmaciji koncem l. 1906 97. Nekaj njih ima srbski poslovni jezik in so združene v posebni srbski zvezi, ki pa nima denarne sporavnave in revizijske pravice.

Dne 17. septembra 1906 pa se je vršil v Splitu drug sestanek dalmatinskih zadrugarjev, in sicer na poziv prej omenjenega Ivaniševića, ki je predsednik permanentnega odbora zadrug, stoječih pod nadzorstvom deželnega odbora. Sestanek je imel namen, da se na njem odloči bodisi ustanovitev posebne

¹⁾ Dr. M. Ertl, Poročilo mednarodnemu zadružnemu kongresu v Budimpešti, 1904, Berlin, 1905, str. 398.

deželne zadružne zveze, ali pa priklopljenje h kaki izvendalmatinski zvezi, ljubljanski Zadružni zvezi, katero je pri sestanku zastopal zvezin podvodja Gjur Rašica, Dubrovčanin. Poslednji je poročal, da namerava Zadružna zveza v kratkem ustanoviti poseben odbor za Dalmacijo. Do formalnega sklepa se na sestanku ni prišlo, ker ni bila na njem zastopana večina zadrug. Zastopnik Zadružne zveze v Ljubljani, Gjur Rašica, piše glede sklepa tega sestanka tako-le :

„Na sastanku su se prestavnici izrekli, da se obrazuje samostalan savez, a ujedno su zabacili osnovu pravila, koju je bio predložio zemaljski odbor i zaključili, da se ne pristupi ljubljanskoj Svezi.“¹⁾

Z ozirom na to se je 21. februarja 1907 konstituiral v Splitu „Savez dalmatinskih zadruga“, ki je pripravljen sprejeti v svoje okrilje vse hrvatske zadruge v Dalmaciji in Istri ter srbske poljedelske zadruge in branilnice v Dalmaciji. Zveza prične v kratkem poslovati in sme, kakor se čuje, pričakovati veliko gmotne podpore od strani poljedelskega ministrstva. Na čelu odbora stoji dr. Marović, gospodarsko upravo ima Ivo Antičević, denarno upravo pa don Fran Ivanišević. Nekoliko težavno bo skoroda vprašanje, kje naj bi bil sedež zveze, ali v Splitu, ali pa v Zadru, ker so komunikacije v Dalmaciji med posameznimi kraji izredno slabe. Tembolj, ker se bo morala v kratkem ustanoviti tudi posebna centrala za nakup in prodajo. Agenzia agraria, katero se je svoj čas mislilo ustanoviti v Splitu, ni prišla do ustanovitve, ker je poljedelsko ministrstvo zadrugi odklonilo prošnjo za podporo v znesku 20.000 K.

H koncu omenjajmo še na kratko ostale zadružno-zvezne pojave, ki so na stopili na Slovenskem. Pred vsem je treba tu omeniti „Zvezo mlekarških zadrug“ v Logatcu, ki se je ustanovila dne 18. januarja 1903 pod načelstvom

Frana Majdiča, toda ni stopila v življenje. V zadnjem času delujejo razni činitelji sporazumno na to, da bi se ustanovila „Mlekarška zveza na Kranjskem“, ki bi stala popolnoma izven političnega vpliva in imela zgolj tehnično izobraževalni in gospodarsko centralizujoči namen. Sodeč po razmerah se sme trditi, da pridemo v najkrajšem času do dejanske ustanovitve take zveze, ki bi mogla mnogo uplivati na to, da bi se konsolidirala prodaja mleka in mlečnih izdelkov. Nadalje je c. kr. namestništvo v Trstu z odlokom z dne 11. junija 1905 potrdilo pravila „Zadružne zveze za Trst in okolico“. Želeti bi sicer bilo, da bi ta zveza pričela v najkrajšem času z izvrševanjem revizije in da bi pospeševala razvoj slovenskega zadružništva na tržaškem ozemlju, kjer se je začela snovati neka vrsta zadrug, s katero se kot prijatelji naroda nikakor ne moremo strinjati: društvene gostilne! Te so v gospodarskem oziru prav dvomljivega pomena, mnogokrat pa vzrok velikih preprirov med društveniki. Toda vprašanje je, ali se bo dobila oseba v Trstu, ki bi smotreno vodila primerno kmetijsko in obrtnijsko zadružništvo. Da se je nameravala ustanoviti tudi „Zveza svobodomiselnih zadrug“, smo omenili že prej. Toda ta pojav je bil bolj podoben neslani šali političnih harlekinov. Ni izključeno pa, da doživimo mogoče še kedaj podoben pojav, zato ker so umirajoče politične stranke zelo sposobne za take pustne šale.

*

Če reasumiramo vse decentralizatorično gibanje, katero se je tekom časa razvijalo v raznih slovenskih in hrvatskih pokrajinah naše monarhije; če povzamemo še enkrat vse centrifugalno stremljenje v teh pokrajinah, imamo sledeči facit:

Obstoječe in snujoče se zveze:

- a) raztezajoče svoj delokrog po vseh slovensko-hrvatskih deželah:

1. Zadružna zveza v Ljubljani,

¹⁾ »Narodni gospodar«, št. 18, 1906.

2. Zadrúžna zveza v Celju.
- b) omejujoče se na določeno pokrajinsko ozemlje ali panogo:
1. Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev Gorici,
 2. Gospodarska zveza za Istru v Pulju,
 3. Savez dalmatinskih zadruga v Splitu,
 4. Zadrúžna zveza za Trst in okolico v Trstu,
 5. Zveza mlekarских zadrug v Logatcu,
 6. Mlekarska zveza za Kranjsko v Ljubljani.

Zadnje tri zveze še ne poslujejo, delovanje se pa da pričakovati od zvez pod 4. in 6.

Poleg tega moramo računati na to, da vlada delimitacijska tendenca tudi na Štajerskem in na Koroškem.

Imamo tedaj dve centripetalni točki: Ljubljana — Celje, in 4 centrifugalnih: Gorica — Pulj — Split in Trst, h katerim smemo še prištevati Maribor in Celovec.

Na podlagi tega moremo konstatirati, da vlada na periferiji slovenski splošno misel za avtonomiziranje, gospodarsko osamosvojenje od določenega prevladovalnega „edinega“ centra. Ali naj to stremljenje pripisujemo partikularizmu, separatizmu? Lokalni ponos zna sicer biti intenziven, tolik pa vendar nikoli ni, da bi omejlil razsodnost ljudi, ki priznajo delujejo že desetletja in desetletja za dobrobit svojega naroda in se tudi toliko časa pečajo praktično z zadrúžništvom in ga z vnemo širijo. Ali ni ta centrifugalna, pokrajinsko se osredotočujoča tendenca podobna oni, ki je povzročila že v začetku zadrúžnega razvoja poleg zveze raiffeisenskih zadrug v Neuwiedu tudi ustanovitev samostojnih pokrajinskih zvez na Hesenskem, Badenskem, Bavarskem, Virtemberskem in v raznih provincah Pruske? Ni-li ta tendenca podobna oni, katere posledica je bila

ustanovitev primerno decentralizovane Državne zveze nemških zadrug? Saj so bili vsi pristaši ene in iste raiffeisenske ideje, pa so vendar, kar se tiče načina izpeljave organizacije, prišli navskriž. Ko je Buchenberger pisal, „da je treba brezpogojno dati prednost provincialni odnosno deželno-državni ožji združitvi posojilnic pred centralizovano organizacijo, razprostrirajočo se čez celo Nemčijo, kakor jo nudi zveza v Neuwiedu“¹⁾ ni niti od daleč slutil, da bo šla zveza v Neuwiedu, ta nositeljica čistih raiffeisenskih idej, ki je vedno in vedno povdarjala važnost in potrebo enega edinega centra za celotno organizacijo, l. 1905 v Kanoso in se pokorila organizacijskemu načrtu zveze v Offenbach-Darmstadtu, katero so ustanovili oni, ki se niso strinjali s strogo centralizatoričnimi načeli Raiffeisena samega.

III. vseslovenski katoliški shod v Ljubljani l. 1906 je na podlagi referata I. Rožmana, poslovodje „Zadrúžne zveze“ v Ljubljani, sicer sprejel resolucijo: „Zadruge naj bodo združene v veliki zvezi, da tem enotnejše in krepkeje zastopajo našega gospodarske koristi“. Toda iz debate pri tej resoluciji vemo, da je dr. Pavletič, podpredsednik „Goriške zveze“ naglašal, da čas ni še prišel, ko bi bilo mogoče vse gospodarstvene organizacije osredotočiti v osrednji zvezi v Ljubljani. Pač pa naj pokrajinske organizacije iščejo moralne podpore v središču“²⁾ V „Gorici“ šte. 24 iz l. 1905 smo čitali sledeče vrste, ki jih jaz za svojo osebo podpisem z obema rokama, namreč: „Decentralizacija po pokrajinskih zvezah, a centralizacija pokrajinskih zvez po vrhovni zvezi, to je organizacija, ki

¹⁾ Adolf Buchenberger »Agrarwesen und Agrarpolitik«, II, str. 204, Lipsko, 1893.

²⁾ »Slovenec«, šte. 196, l. 1906.

prija našim razmeram, ki edina more vsestransko pospeševati slovensko združništvo. Dotake organizacije moramo priti prej ali slej“. In ali ni nasvetoval že decentralizacijo tudi dr. Henrik Tuma, ko je povdarjal l. 1900 na občnem zboru Zveze slovenskih posojilnic v Celju: „Velike posojilnice naj ostanejo i nadalje podpirateljice, nekake centrale za male posojilnice. Pri tem pa se naj ohranijo skupine po kronovinah in sicer zaradi tega, ker je gospodarska razlika po raznih kronovinah drugačna. Morebiti bi postala lahko Celjska posojilnica taka centrala za Štajersko in Koroško, Kmetška posojilnica v Ljubljani za Kranjsko, Ljudska posojilnica v Gorici za Goriško, itd. Pri vsem tem pa se naj pusti tudi Ljudski posojilnici v Ljubljani njeno organizacijo, ker že obstoji, in ravno tako goriški ravno kar se ustanovlji Centralni posojilnici njeno posebno organizacijo, ako jo hočejo nekateri imeti“.¹⁾ Govoril je dr. Tuma te besede tedaj, ko se je sklenilo ustanoviti Diskontno društvo, ki naj bi bilo imelo izvrševati posle nekake denarne centrale v okvirju Ljubljanske Kreditne banke.

Zadružna zveza v Ljubljani je spoznala samo, da je tok za osamosvojitvijo silnejši nego tok za centralizacijo v eno samo središče. To dokazuje sklep, katerega je sklenila skupščina Zveze dne 20. avgusta 1906. Spremenili so se namreč nekateri paragrafi pravil, z namenom, „omogočiti zvezi ustanovitev podružnic v posameznih deželah“.²⁾ V onih pokrajinah, kjer bi imela Zadružna zveza vsaj 30 zadrug, bi se ustanovili pokrajinski odbori, ki bi imeli nalogo, posredovati med Zvezo in njenimi zadrugami, a bi ne imeli nikake ingerence na njihovo poslovno razmerje.

*

¹⁾ »XL. Letopis slovenskih posojilnic«, Celje, 1901, str. 77.

²⁾ »Narodni gospodar«, št. 23, 1906.

Opisal sem doslej le zgodovinski razvoj toka, katerega namen bi bila osamosvojitve posameznih pokrajin od nekega vsegamogočnega središča (Ljubljana ali Celje). Kakor je pogrešeno, če povdarja to središče le preveč pomen celokupnosti v reprezentacijske svrhe na škodo podrobne, a zato bolj vspešne naloge pokrajinskih zvez, je ravnotako pogrešeno, če se povdarja važnost pokrajinskih, samostojnih zvez, pri tem pa zanemarja važnost skupnosti. „Da je skupnost združništva koristna in potrebna, posebno glede zakonodaje in v varovanje združnih koristi nasproti avtonomnim in državnim oblastim, to je res. Ali to ne izključuje koristi in potrebe pokrajinskih zvez, ki so v prvi vrsti poklicane za specijelno in podrobno delo, za katero so mnogo bolj sposobne nego veliki organizem“.¹⁾ Srednja pot, zlata pot! Doba v razvoju slovenskega združništva, katero smo doslej doživeli, je bila „Sturm- und Drangperiode“ tega združništva. Strasti v nazorih in načelih, ki so med tem vladale, so polegale, zato se sme mirno pričakovati, da se doseže v nedavni dobi sporazumljenje in zedinjenje. Prvi tozadevni poskusi so se že vršili. Bili so prezgodnji, zato brezvspešni. Toda ponovili se bodo večkrat, tako dolgo, dokler se doseže povoljni uspeh. Izostati pa ta za vedno ne more.

Prvi sestanek slovenskih posojilničarjev je vprizoril Ivan Lapajne v Krškem. V imenu svoje „Centralne posojilnice slovenske“ v Krškem je sklical l. 1900 Prvi shod slovenskih posojilničarjev. Celjska zveza se tega shoda ni udeležila iz nagibov, katere smo omenili pri opisovanju razvoja te zveze.

Za bodoči razvoj pa ostane temeljne važnosti I. zadružna enketa v Ljubljani, ki jo je sklical dr. Ivan E. Krek, načelnik Zadružne zveze v Ljubljani. Za ta korak ostane dr. Krekovo ime neizbrisno zapisano v zgodovini slovenskega združništva. Enketa se je vršila dne 11. decembra 1903 v pro-

¹⁾ »Gorica«, štev. 24, 1905.

storih „Ljudske posojilnice“. Uleležili so se je: zastopniki kranjskega združništva: dr. I. E. Krek, Josip Jeglič, dr. Evgen Lampe, Ivan Rožman in Ivan Kastelic; za štajersko in tržaško: Franjo Jošt, Fran Lončar; za istrsko: dr. Mate Laginja; za koroško: msgr. Valentin Podgore,¹⁾ in za goriško združništvo pisec teh vrst. Ivan Lapajne se ni udeležil enquete.²⁾

Predsednikom I. združne enquete v Ljubljani je bil imenovan dr. Laginja, zapisnikarjem pa Ivan Rožman. Namen in uspeh naj pojasnijo sledeče besede sklicatelja enquete, dr. Kreka samega, ki jih je izpregovoril na skupščini Združne zveze v Ljubljani l. 1904, in sicer:

„..... za slovensko združništvo je neobhodno potrebna centralizacija; vse slovensko združništvo naj bo združeno v jedni osrednji zvezi, ki bi mogla biti seveda v Ljubljani.

„To me je napotilo, da sem povabil zastopnike slovenskega združništva s Štajerskega, Koroškega, Goriškega, Istre in Kranjskega k enketi; storil sem to kot predsednik Združne zveze — kar je pač samoobsebi umevno, tembolj ker ima Združna zveza svoj sedež v Ljubljani in je že sedaj osrednja zveza — saj je največ slovenskih zadrug — i. s. z vseh slovenskih pokrajin — že zdaj v njej združenih.

„K enketi so došli zastopniki združništva iz vseh pokrajin.

„Idejo, da se vse slovensko združništvo združi v jedno osrednjo zvezo — sprejeli so prijazno.

¹⁾ P. je stočasno odbornik zadruge »Zentralkasse der landwirtschaftlichen Genossenschaften für Kärnten« v Celovcu.

²⁾ V »Slovenski zadrugi« št. 1 iz l. 1904 je pisal tozadevno: Enkete se nismo udeležili, »kajti mi stojimo na nevtralnem stališču in se nečemo kompromitirati s tem, da bi šli k stranki, ki je na gospodarskem in političnem polju slovenskem toliko nagrešila, kolikor liberalna stranka.« Komodno »nevtralnemu« stališču! Pa ne, da bi se bil hotel s tem maščevati, ker se ni udeležila l. 1900 »celjska« zveza prvega shoda slovenskih posojilničarjev?

„Pojedini zastopniki izražali so svoje mnenje o centralizaciji vsega slovenskega združništva.

„Noben zastopnik ni oporekal centralizaciji, le glede izvršitve so bila različna mnenja.¹⁾

„Ideja centralizacije živi in bo tudi prodrla; naš skupni namen mora biti: osredotočiti in zediniti gospodarske sile našega naroda.

„Kdor nasprotuje ideji, da se združijo vse slovenske zadruge v veliko močno zvezo, ki naj bo seveda v Ljubljani, nasprotuje tudi temu namenu.

„Svoje poročilo končal je g. dr. Krek z besedami, da moramo zadrugarji iskati, kar nas združuje, a ne, kar nas razdružuje.“²⁾

Tukaj naj še sledi komuniké I. združne enquete, katerega je objavil po njenem nalogu njen zapisnikar Ivan Rožman:

Soglasni sklepi enquete se nanašajo na sledeče točke:

1. Združni pouk; pri tej točki se je sprožila želja, da se zanesse združni poduk v naša bogoslovja in učiteljišča.³⁾

2. Skupno združno glasilo; vse slovensko združništvo imej jedno skupno glasilo za potrebna razglasila, ki so n. pr. razpisi občnih zborov, prijave, bilance, itd.

3. Skupen letopis; pojedine slovenske zveze izdajale so sicer letopise, ki so se pa ozirali samo le na zadruge, ki so v dotični zvezi; celotno sliko slovenskega združništva more pa nam in zunanjemu svetu dati le skupen letopis.

4. Knjigovodstvo in tiskovine.

¹⁾ Vzrok je bil pač ta, da so proponenti pozabili, da je zveza »združba bistveno enakopravnih subjektov, zveza samostojnih subjektov, katere namen je pač dosega skupnega gospodarskega namena, toda v sporedbi, ne v podredbi«, kakor pravi dr. Emil Steinbach v svoji knjigi »Genossenschaftliche und herrschaftliche Verbände in der Organisation der Volkswirtschaft«. Dunaj 1901.

²⁾ »Narodni gospodar« št. 7 in 8, 1904.

³⁾ Enak sklep je storil tudi socialni odsek III. vseslovenskega katoliškega shoda v Ljubljani l. 1906.

5. Konečno se je živahnim soglasjem izrazila želja, da se zopet kmalu snidemo, ker so taki zadrudni sestanki živa potreba in bodo samo le koristili¹⁾.

Dal Bog, da bi ta želja ne ostala platična, kakor mnogokatera druga na Slovenskem!

Toda bilo kakorkoli: I. zadrudna enketa v Ljubljani je danes zgodovinski fakt, s katerim treba računati. Da nima še praktičnega vspeha in vpliva na zadrudništvo, je le posledica predispozicij enquete same. „Nelle questioni sociali non basta emettere delle opinioni di sentimento. Occorrono invece delle conclusioni dedotte dai fatti, ed è perciò appunto che codeste inchieste, tanto alla moda, riescono talvolta poco concludenti“, pravi Clemençe Royer.²⁾

Dr. Krekova trditev: „Idea centralizacije živi in bo prodrła“, odgovarja resničnemu položaju. Je pa tudi zgolj izjava občutka, kakor hitro pride v zvezo z nadaljno trditvijo Krekovo: „Kdor nasprotuje ideji, da se združijo vse slovenske zadrugе v veliko mogočno zvezo, kinaj bo seveda v Ljubljani, nasprotuje tudi temu namenu!“ Zato ker občutek, da je centralizacija potrebna, imamo vsi slovenski zadrugarji brez izjeme; ne strinjamo se pa z dedukcijo, da mora eo ipso biti izvedena v obliki ene same in edine zveze, tudi če se strinjamo s tem, da mora biti vrhovna organizacija v Ljubljani!

Dr. Krek povdarja vedno skupnostno načelo, kateremu se morajo brez-pogojno podrežati poedinstveni interesi. Prav! Iz socialnega stališča mu ni mogoče oporekati. Zadrudni organizem, bila to poedina zadruga ali zadrudna zveza, je kot socialistični³⁾ pojav pač opravičen,

¹⁾ »Narodni gospodar«, št. 24, 1903.

²⁾ »V socialnih zadevah ni dovolj, da se izrekajo samo čustvene izjave. Potrebna so nasprotno izvajanja, ki izhajajo iz dejstev. Zato pa so ravno mnogokrat brezvspešne podobne, zelo priljubljene enquete«. Clemençe Royer v št. 1 revije »La Vita Internazionale«, Milan, 1899.

³⁾ »Socialistični«, v kolikor zasleduje vpliv

da zahteva to, ako si hoče zjamčiti svoj obstoj in napredek. Zato ker je njegov smoter bistveno manj materialne, več pa idealne smeri. Toda nujno je odvisen od tega, v koliko da hoče poedinec zatajevati prostovoljno prirojeni mu egoizem, v koliko hoče podrediti svoje lastne interese onim skupnosti. Omejitev ne more biti splošna, niti ne absolutna, baš vsled tega ne, ker je zadrudni tvor vedno le odvisen od prostovoljnih vkrepov majoritete zadrugo snujočih in tvorečih elementov. Egoizem poedinih gospodarskih sil je še vedno tolik, da ga je treba vpoštevati, ker dosega svoj višek tam, kjer imajo poedinstveni interesi znatno škodo od skupnostnega nastopa. Na ljubo skupnosti same pa poedinec danes še ne žrtvuje vseh svojih poedinstvenih interesov. Ne smemo pozabiti, da je namen združevalnega socialnega gibanja, da preko skupnostnih interesov pospešuje poedinstvene. Zato dr. Krek povdarja preestransko skupnostno načelo, če pri tem popolnoma zapostavlja važnost poedinstvenih interesov. Zato ga ni danes slovenskega zadrugarja, ki bi ne trdil, da je centralizacija potrebna, toda ni tudi na slovenski periferiji slovenskih delavcev na zadrudno - gospodarskem polju, ki bi na ljubo edinole skupnostnemu nastopu hoteli vnemar pustiti poedinstvenih krajevnih interesov njihovega zadrudnega delokroga, in ki bi hoteli z zanemarjanjem krajevnih interesov kompromitirati bistvo zadrudnega učinkovanja v lokaliziranem in delimitiranem krajevnem obsegu.

*

Dospel sem do mesta, kjer smem pač ponoviti besede, ki jih je svojčas napisal Valleroux: „Me voici arrivé au terme ou je prétendais conduire le lecteur, mais je ne puis relire mes dernières pages sans éprouver, je l'avoue,

na socialne in gospodarske razmere in njih preosnovo.

une crainte et comme une sorte de remords.¹⁾“

Zakaj imel sem dobro voljo, da predočim vtis, ki ga mora vsak dobiti, če nepristransko opazuje zgodovinski razvoj združno-zveznega vprašanja na Slovenskem. Hotel sem dokazati, da je resničen stavek dr. Glaserja, da se ne moremo v gospodarskem obziru razvijati po prirojenih svojstvih, ker stojimo pod neposrednim vplivom nemškega združništva. Hotel sem tudi pokazati, da smo vedé ali nevedé sledili vedno stopinjam nemškega združništva: pri postanku, pri razvoju, pri pojavu posameznih tendenc, v polemičnem boju, in hotel zato prepričati, da je pač naravno, če mu sledimo tudi v zadnji stopinji: v primerni, krajevnim našim razmeram prilagodeni, decentralizovani centralizaciji združno-zveznega delovanja.

Skušal sem biti objektivni, seveda v kolikor se more pač to pričakovati od človeka, aktivno sodelujočega pri združništvu samem. Toda moral sem mnogokrat na ljubo tej objektivnosti razgrinjati zagrinjalo, ki podobno Šaiški sliki prikriva javnosti vzroke in posledice javnih pojavov. Če je bilo to koristno, ne vem; zaslužno vsekakor ne. Zato ker bodo sedaj vstali z leve in desne poklicani in nepoklicani ljudje, ki ne bodo iskali v mojem spisu smotra, končnega namena. Iztrgali bodo tu in tam podrobnosti, posamezne trditve, in na podlagi le-tih zalučili mi v obraz svoj anatema: „Na Slovenskem so ljudje, ki hočejo imeti že za vsakim grmom zvezo. So ljudje, ki hočejo izkoriščati združništvo v svoje osebne namene!“

Bilo kakorkoli! Iz svojega strokovnega prepričanja, izvirajočega iz prispodabljanja našega slovensko-hrvatskega združništva z nemškim, ki je bil v zgled povsod tam, kjer so pričeli smotreno posluževati se v korist poljedelstva združ-

ništva kot socialno preosnovalne osnové, formuliram sledeči razvojni načrt:

1. Združništvo se v slovenskih in hrvatskih pokrajinah avstrijske monarhije razvija zelo živahno in je glede intenzivnosti razvoja doseglo že numerično silo, ki je častna za mali narod. Vendarle se morejo še vedno snovati razni združni organizmi, bili kreditne smeri, ali pa v svrhu pospeševanja raznih kmetijsko-gospodarskih panog.

2. Redni in zdravi razvoj in napredek obstoječih in snujočih se združnih organizmov pa sta predvsem odvisna od primerne, splošnim združnim smotrom in krajevnim razmeram in potrebam ustrezajoče osredotočevalne organizacije. Osredotočenje je potrebno:

a) v agitatoričnem smislu, zato da se zanese misel združništva v najširše kroge kmečkega prebivalstva, kar se doseže:

a) z intenzivnim združnim poukom, katerega je treba zanesti v bogoslovja, semenišča, učiteljišča, kmetijske in ljudske šole, izobraževalna društva, itd.; nadalje z lokaliziranim združno strokovnim poukom vseh združnih funkcionarjev, kolikor mogoče na sedežu posameznih zadrug, ker je še pri veliki večini zadrug vse posloводство v rokah poedinih več ali manj strokovno izučenih upravnikov, dočim se drugi ničesar ne razumejo na združno upravo. Dosedanji večji in zato redkejši socialni in poučni tečaji naj služijo odslej bolj za strokovno izobrazbo upraviteljev, ki se hočejo še posebeje vsposobiti za svoje delo, ali pa za vodstvo posebnih vrst zadrug. Posebno pa naj služijo za razgovor splošno važnih zadev, ki se tičejo splošnih razmer pri združnih. Spojeni naj bodo z raznimi razstavami in drugimi gospodarskimi prireditvami. K združništvu, posebno k poslovodstvu

¹⁾ »Dospel sem tedaj k cilju, do katerega sem nameraval privedi bravca, toda zadnje svoje strani, priznavam, ne morem prečitati brez bojazni in nekakega kesu.« P. Hubert Valleroux, o. c. str. 462.

naj se pritegne tudi sposobno ženstvo.

- β) s predavanji, ki naj se ne ozirajo le na zadružno stvarino, nego tudi na druga, vse kmetijsko gospodarstvo zadevajoča vprašanja, bodisi kmetijsko-tehnične ali agrarnopolitične smeri. Na ta način se splošno obudi zanimanje drugače apatičnega kmetovalstva in se ga istočasno pridobi za zadružništvo.
- γ) z izdajanjem gospodarske knjižnice zadružno - strokovne, kmetijsko-tehnične in agrarno - politične vsebine. (Umetno gnojenje, sadjarstvo, vinarstvo, mlekarstvo, čebelarstvo; melioracijsko postopanje, hipotečno vprašanje, poselsko vprašanje na kmetih, itd.)
- δ) s koncentracijo zadružnega časopisa; z izdajo enega samega zadružnega glasila, se da urejevanje lista mnogo izboljšati, list pa sploh napraviti zelo zanimiv, deloma ker se njegova vsebina poveča, deloma ker se zanj pridobe vse boljše pisateljske sile, ki bi vsled razporov drugače opustile dopisovanje.
- ε) s prirejanjem zadružnih shodov, deloma lokaliziranih in zato krajevne zadeve zasledujočih, deloma v velikih centrih, kjer se da razpravljati o zadevah, ki se tičejo celotnega zadružništva kot takega.
- b) Primerno urejena centralizacija je potrebna v gospodarstveno-razvojnem smislu, ker mora vplivati na vsotštevec tehničnih uredb poedinih zadružnih organizmov in na prilagodenje teh organizmov za blagovni trg; potrebna pa je tudi odgovarjajoča decentralizacija, katere namen je osredotočiti posamezne gospodarske panoge, ustvariti potrebne osnove za primerno dobavo kredita, nabavo gospodarskih potrebščin in odlago gospodarskih pridelkov in izdelkov.
- c) Centralizacija je nadalje potrebna v nadzorovalne, reprezentacijske in

varstvene svrhe. Poedini samostojni organizmi morajo biti podvrženi rednemu, strogemu in stvarnemu pregledovanju, katerega morejo najboljše izvrševati pregledovalni organi v to poklicane zveze; nadalje je potrebna centralizacija v reprezentacijske in varstvene svrhe, ker ne more poedini organizem nikoli zastopati svoje koristi pred danim forumom ali gospodarskim tržiščem, kakor to zamore jednota mnogih poedinih organizmov: zveza.

3. Denašnja uredba centralizacije zadružništva na Slovenskem ne odgovarja potrebam in zahtevam zadružništva:

- a) ker obstojita pred vsem dve glavni zvezi (Ljubljana, Celje), ki izvršujeta strogo centralizacijo v eno edino, zato v pretežnih slučajih preoddaljeno središče, iz katerega ven vodita vse zadružno-zvezne posle, bile agitatorične, poučne, ali nadzorovalne narave, pri tem pa zameglujeta vsakoršno delno lokalizacijo zveznogendnih poslov v določenem, pokrajinsko omejenem delokrogu.
- b) ker obstojijo poleg njih še razne druge pokrajinsko omejene zveze, ki stremijo za tem, da uveljavijo strogo lokalizirano zadružno-zvezno delovanje, pri tem pa ne vpoštevajo vrednosti nadaljne nadorganizacije v zadružno reprezentacijske in varstvene svrhe. Njihov odpor se danes obrača edino le proti samoblastju pod a) navedenih zvez.
- c) ker morajo vse te zveze naravno gojiti druga proti drugi konkurenco, ki vpliva nevzgojevalno in razdiralno na poedine zadružne organizme same, nezdravo pa tudi na razvoj poedine zveze. Zadrugam je omogočen uskok iz zveze v zvezo, kakor hitro bi hotela ena ali druga izmed zvez kot nadzorovalna oblast ostreje postopati proti renitentni zadrugi.
- d) ker morajo vsled konkurence za pridobitev novih zadrug članic poedine zveze biti v neprestanem medse-

bojnem boju, je dana mogočnost, da se zanemarjajo strogo združni smotri, in da pride zveza pod vpliv ene ali druge politične stranke, kar more neugodno vplivati na združništvo samo.

Vsled tega je:

4. vsekakor potrebna preosnova združno - zveznega vprašanja, ako hočemo imeti zdravo, svojih smotrov in namenov natančno se zavedajoče kmetijsko združništvo. Preosnova se da doseči le z medsebojnim dogovorom vseh zvez, predvsem obeh velikih zvez. Dogovor pa mora biti lojalen in popustljiv pri vseh zvezah. Doseči se bo dal še le po mnogih sestankih, zato je pozdravljati sklep I. združne enote, da se bo večkrat ponovila. Preosnovo si mislimo tako:

- a) Združna zveza v Ljubljani in ona v Celju prenehati v današnji obliki.
- b) V Ljubljani se ustanovi vrhovna zveza, ki ima biti le združno agitacijska in revizijska centrala.
- c) Poleg nje se ustanovi v Ljubljani velika denarna centrala, mogoče v obliki združne banke, ki bi imela služiti kot glavno osredotočje vsega denarno spornalnega delovanja slovensko-hrvatskega združništva.
- d) V vsaki posamezni pokrajini, kjer že take ni, se ustanovi samostojna pokrajinska zveza. Pokrajinske zveze so neposredno člani glavne zveze v Ljubljani in imajo tam tudi svoji važnosti in moči primerno zastopstvo. Pokrajinska zveza vodi po nalogih in navodilih glavne zveze revizije po svojih domačih revizorjih, in je glede končne odločitve glede rešitve revizijskega postopanja odvisna od glavne zveze v Ljubljani. Pokrajinska zveza se peča za svoje članice tudi z blagovnim prometom, za katerega se poslužuje posredovanja Gospodarske zveze v Ljubljani kot posebne glavne blagovne centrale. Istočasno vodi bodisi oddelek ali samostojno filijalko osrednjega de-

narnega zavoda v Ljubljani. Odločevanje glede kreditne višine je odvisno od domače pokrajinske zveze, ki najbolje pozna domače kreditne potrebe in kreditne sposobnosti posrednih kredit vporabljalajočih združ, mora se pa ravnati po normativu osrednje blagajne.

Za prevzete denarne svote je pa pokrajinska zveza samostojno odgovorna nasproti osrednjemu denarnemu zavodu, zato potrebuje tudi primerne garancijske podlage v deležih in jamstvu.

Posebna naloga pokrajinske zveze je, da vpliva vzgojevalno na kreditno vporabo. V tem oziru mora pred vsem paziti, da se pečajo raiffeisenske posojilnice edinole s personalnim kreditom, ki mora biti omejen do neke gotove višine; nadalje da pouči zadruge o pospeševanju takšnega hipotekarnega kredita, ki je kmetijskemu gospodarstvu primerno urejen in ki nudi nizke obrestne mere, neodpovedljivost in vračljivost v nizkih letnih obrokih, z eno besedo, da se uvedejo amortizacijska posojila in konverzije posojil. V to svrhu pa je potrebno, da se posedine posojilnice ne pečajo s hipotekarnim kreditom, ampak pustijo, da ga goji edino le osrednji denarni zavod v Ljubljani, ki se mora temu primerno urediti tudi kot hipotekarni zavod z ozirom na to, da v nekaterih pokrajinah nimamo javnopravnega hipotečnega zavoda, v drugih pa imamo take, ki so našemu narodnemu življenju naravnost nasprotne, ali pa nikakor ne vpoštevajo v deželi obstoječega združništva. Raiffeisenske posojilnice v zvezi s takim hipotekarnim zavodom, slonečim na združni organizaciji, bi mogle vplivati neizmerno na vsotvritev naših kreditnih razmer in na rešitev našega kmečkkega gospodarstva, ne da bi morale, kakor danes, investirati in zabiti svoj tekoči denar v hipotečna posojila.

Ob enem bi morala biti naloga takega denarnega zavoda, da daja melioracijska posojila in da nakupuje primerna posestva na prisilnih ali prostovoljnih

dražbah in prodajah v svrhu pravilne parcelacije in interne kolonizacije, tako da bi se prišlo polagoma vsaj deloma v okom množičnemu se izseljevanju v Ameriko. V to svrho naj bi služila v zgled Hrvatska poljedelska banka v Zagrebu, ki je take razdelitve zemljišč v kolonizacijske namene že večkrat izvršila.

Ta načrt ni popoln. Je le površen osnutek, katerega more vsak rodoljubni zadrugar spopolniti in spremeniti, samo želja moja je, da bi prišli v doglednem času pri nas do vrhovne centralizacije v Ljubljani, a do decentralizacije v posrednih pokrajinah. Tudi na združnem polju moramo delo primerno razdeljevati, toda zato nas bo potem nagradil tudi primeren vspeh.

Mogoče pa sem s svojimi nazori res fantast, res le človek, ki bi „hotel za vsakim grmom imeti zvezo“, toda z večkrat imenovanim dr. Ertl-nom kličem:

„Vsakdo naj v svojem malem ali velikem delokrogu sodeluje ob velikih nalogah združništva, priprosti, marljivi kmet, kakor tudi izkušeni veleposestnik, priprosti raiffeisnovci in učeni agrarni politik, skrbni poljedelec in zvesti državni uradnik, ki s svoje zelene mize gleda nekoliko ven v zeleno pokrajino: *Vsi može na krov!*“

in a story

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000373529

